

Landbrugets økonomi 2010

Andersen, Johnny Michael; Hansen, Henning Otte; Hansen, Jens; Jensen, Jørgen Dejgård; Lund, Mogens; Zobbe, Henrik

Publication date:
2011

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Andersen, J. M., Hansen, H. O., Hansen, J., Jensen, J. D., Lund, M. (red.), & Zobbe, H. (red.) (2011). *Landbrugets økonomi 2010*. Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet. Landbrugets Økonomi Nr. 2010 http://www.foi.life.ku.dk/Publikationer/FOI_serier/landbrugets_okonomi.aspx

Fødevareøkonomisk Institut

Landbrugets økonomi 2010

Danish Agricultural Economy 2010

København 2011

ISSN 0106-1291 (tryk, Landbrugets økonomi 2010)
ISSN 1902-0813 (on-line, Landbrugets økonomi 2010)

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Sammenfatning	7
1. Landbrugets indtjening, produktion og faktorforbrug	15
1.1. Jordbrugssektoren som helhed	16
1.2. Produktionsværdi, priser og produktion	19
1.3. Produktionsomkostninger, faktorpriser og faktorforbrug	35
1.4. Landbrug opdelt efter driftsform	35
1.5. Brugerfamiliernes samlede indkomster	43
1.6. Perspektiver - på kort sigt	46
1.7. Gartnerierhvervet i 2010	47
Referencer	50
2. Agro- og fødevareindustriens konjunkturer	53
2.1. Økonomiske nøgletal for agro- og fødevareindustrien	54
2.2. Udviklingen i de enkelte sektorer	56
2.3. Aktiekursudvikling på børsnoterede agro- og fødevarevirksomheder	70
2.4. Aktuelle overvejelser blandt danske andelsselskaber vedr. selskabsændringer	71
2.5. Produktivitetsudviklingen	76
2.6. Beskæftigelsesudviklingen	77
2.7. Skøn for udviklingen i 2011	77
Referencer	80
3. Op- og nedtur i priserne på landbrugsejendomme samt eftervirkninger heraf	81
3.1. Priser på landbrugsejendomme	81
3.2. Omsætning af landbrugsejendomme	84
3.3. Tvangsauktioner over landbrugsejendomme	86
3.4. Landmandsfamiliernes samlede gæld	88
3.5. Gældens sammensætning	91
3.6. Variation mellem landbrugene med hensyn til gældens relative størrelse	91
3.7. De stærkt gældsatte store landbrug	94

3.8. Afsluttende bemærkninger og perspektiver.....	96
Referencer	98
 4. Landdistriktsprogrammet 2007-2013 – får vi nok landdistriktsudvikling for pengene?.....	99
4.1. Indledning.....	99
4.2. Baggrund	99
4.3. Situationen i de danske landdistrikter.....	105
4.4. Det danske landdistriktsprogram	109
4.5. Effekter af Landdistriktsprogrammet 2007-2013	115
4.6. Kan landdistriktspolitikken gøres mere omkostningseffektiv?	124
4.7. Samlet vurdering, konklusion og perspektivering	127
Referencer	130

Forord

Nærværende rapport indeholder en oversigt over indtjening, produktion og faktorforbrug i dansk jordbrug, samt udsigterne for 2011. Opgørelserne omfatter jordbrugssektoren som helhed, såvel som bedrifter inden for jordbrugets hoveddriftsformer: plan-tebedrifter, kvægbedrifter, svinebedrifter og gartnerivirksomheder.

Rapporten indeholder tillige en vurdering af konjunktursituationen i den danske agro- og fødevareindustri, herunder produktionsværdi, værditilvækst og overskud for sektoren som helhed, såvel som for nogle af de væsentligste delsektorer, samt virksomheders overvejelser vedr. ændringer i selskabs- og ejerform.

Desuden indeholder rapporten et kapitel, som behandler et aktuelt tema i relation til landbrugets og fødevarebranchens økonomi. Udgangspunktet er, at den aktuelle krise er nært forbundet med op- og nedturen i priserne på landbrugsejendomme. Udviklingen i ejendomspriserne siden begyndelsen af 1990'erne analyseres, og der redegøres for den forventede udvikling i den nærmeste fremtid. Endeligt ses der også på den økonomiske situation i de mest gældssatte store landbrug.

Rapportens afsluttende kapitel omhandler Landdistriktprogrammet 2007-2013. Kapitlet indeholder et overblik over den nuværende situation i de danske landdistrikter med beskrivelse af landdistriktprogrammet, en vurdering af effekterne af udvalgte dele af landdistriktprogrammet samt en afsluttende fremadrettet diskussion af landdistriktpolitikken.

I rapporten bygger tal for 2010 flere steder på forventede eller foreløbige opgørelser, idet regnskaber m.m. endnu ikke er udarbejdet eller offentliggjort.

Af instituttets medarbejdere har navnlig følgende medvirket ved udarbejdelsen af publikationen: Johnny M. Andersen (Jordbrugets produktion, indtjening og faktorforbrug), Henning Otte Hansen (Agro- og fødevareindustriens konjunkturer), Jens Hansen (Op- og nedtur i priserne på landbrugsejendomme samt eftervirkninger heraf) og Jørgen Dejgård Jensen (Landdistriktprogrammet 2007-2013 – får vi nok landdistriktudvikling for pengene?). Henning Otte Hansen har i samarbejde med Mogens Lund og undertegnede forestået redigeringen af rapporten.

Direktør Henrik Zobbe
Fødevareøkonomisk Institut

København, februar 2011

Sammenfatning

Jordbrugets indtjening

Den økonomiske krise blev ved udgangen af 2009 afløst af et opsving i to hastigheder, som er karakteriseret ved en forsigtig vækst i de fleste OECD-lande og en kraftigere vækstrate i de store udviklingslande. Herved er efterspørgslen efter fødevarer begyndt at stige igen. Det har resulteret i højere priser, idet den globale høst i 2010 forventes at være mindre end 2009-høsten, og samtidig forventes væksten i den animalske produktion at være beskeden.

Divergerende vækstrater, inflations- og renteniveauer i de respektive lande samt statsgælden i flere af de sydeuropæiske lande har samtidig svækket EURO'en. Det har styrket dansk landbrugs konkurrenceevne i kraft af fastkurspolitikken.

Effekten af de globale forskydninger i udbud, efterspørgsel og valutakurser har bevirket, at dansk landbrugs bytteforhold forventes øget med 3,6 pct. i 2010. Og selv om produktiviteten skønnes faldet med 0,2 pct., da høsten i 2010 ikke kan matche rekordhøsten i 2009, er der immervæk udsigt til en øget nettoresultatindkomst. Det forventes, at nettoresultatindkomsten er steget med 1,5 mia. kr. til 11,5 mia. kr. i 2010. I 2011 forventes nettoresultatindkomsten at stige yderligere til 12,7 mia. kr., idet bytteforholdet anslås at falde med 0,4 pct. samtidig med, at produktiviteten vil stige med 2,6 pct. ved normalt høstniveau.

Erhvervet nyder samtidig godt af et historisk lavt renteniveau i både 2010 og 2011. Nettoresultatudgifterne forventes derfor at være faldet fra 12,4 mia. kr. i 2009 til 8,4 mia. kr. i 2010 og 8,5 mia. kr. i 2011.

Indkomsten efter finansielle poster, dvs. det beløb, der er til rest til at forrente egenkapitalen og aflønne brugerfamilien, forventes at lande på 3,7 mia. kr. i 2010. Det er 5,5 mia. kr. mere end i 2009. I 2011 forventes indkomsten efter finansielle omkostninger at stige yderligere til 4,9 mia. kr.

Store plantebrug

Effekten af ændringer i bytteforholdet er ikke lige stor for alle driftsformer. De store plantebrug får efter alt at dømme et lavere resultat *før* finansielle poster i 2010. Nok har bytteforholdet udviklet sig gunstigt for planteproduktionen, men 2010-høsten er

væsentlig mindre end rekordhøsten i 2009. I 2011 er der imidlertid udsigt til en væsentlig forbedring; dels stiger bytteforholdet markant, dels øges høstudbyttet under forudsætning af normalt høstniveau.

Det lavere renteniveau afbøder en del af den faldende indtjening i 2010. Det ser imidlertid ud til, at resultatet *efter* finansielle poster er faldet fra 393 t.kr. pr. bedrift i 2009 til 309 t.kr. i 2010. Dette niveau forventes øget til 1.011 t.kr. i 2011 i kraft af et væsentligt forbedret bytteforhold og et højere høstudbytte, men også som følge af den fortsatte strukturudvikling, som forventes at øge jordtilliggendet pr. bedrift med 10 pct. fra 2009 til 2011.

Store kvægbrug

Mælkeproducenterne fik i gennemsnit 12 pct. mere for mælken i 2010 end i 2009, og samtidig steg afregningen for slagte kreaturer. Da prisen på kvægfoder samtidig faldt, er der basis for en betragtelig stigning i indtjeningen for de store kvægbrug. Det skønnes også, at de gennemsnitlige mælkepriser vil stige fra 2010 til 2011. Resultatet *før* finansielle poster forventes derfor også at stige i 2011, men i mindre grad, idet foderomkostningerne samtidig forventes at stige.

Kvægbruget er ligeledes begunstiget af et lavt renteniveau. Følgelig stiger resultatet *efter* finansielle poster fra ÷313 t.kr. pr. bedrift i 2009 til 470 t.kr. i 2010 og yderligere til 759 t.kr. pr. bedrift i 2011. Ved vurdering af resultatet skal det dog tages i betragtning, at malkekobestanden pr. bedrift forventes at stige med 11 pct. fra 2009 til 2011.

Store svinebrug

Svineproducenternes indtjening i 2010 er præget af højere afregningspriser, om end stigningen kun er halvt så stor som for kvægsektoren. Samtidig er prisen på svinefoder kun steget marginalt. Der er derfor udsigt til et øget resultat *før* finansielle poster i 2010. I 2011 forventes svinepriserne imidlertid at falde, samtidig med at foderpriserne øges med 16 pct. Resultatet *før* finansielle poster forventes derfor at falde i 2011. Det er til trods for, at svinebestanden pr. bedrift forventes øget med 8 pct.

Det lave renteniveau afbøder en del af de ringe prisrelationer. Resultatet *efter* finansielle poster forventes således at stige fra ÷454 t.kr. pr. bedrift i 2009 til 220 t.kr. i 2010 for herefter at falde igen til ÷16 t.kr. pr. bedrift i 2011.

Perspektiver på kort sigt

Ejendomspriserne kulminerede i 2. kvartal 2008 efter lang tids uafbrudt stigning. Siden er ejendomspriserne faldet med en tredjedel frem til 1. kvartal 2010, hvor priserne nu synes at have stabiliseret sig. Faldet i ejendomspriserne udmøntes i en højere gældsprocent. For en del nyetablerede producenter, som i forvejen er meget forgældet, kan det resultere i teknisk insolvens.

På den lange bane er prisen på landbrugsejendomme bestemt af landbrugets indtjening og renteniveauet. Renteniveauet er faldet i forhold til 2009 og befinder sig på et historisk lavt niveau. På tilsvarende vis er landbrugets indtjening p.t. relativt gunstig, hvis der ses bort for svineproduktionen. Det er medvirkende til, at ejendomspriserne tilsyneladende har stabiliseret sig, ligesom nedsættelsen af ejendomsskatterne har haft en opbremsende effekt.

Prisrelationerne og renteniveauet kan imidlertid hurtigt ændre sig. Det nuværende lave renteniveau vil sandsynligvis ændre sig ved udgangen af 2011 - og måske tidligere. I så fald bliver det næppe en voldsom stigning, idet inflationen og væksten i økonomien fortsat må forventes at være på et lavt niveau. Men i takt med at økonomien kommer op i et højere gear, vil renten stige yderligere. Herved kommer et fornyet pres på ejendomspriserne. Det er derfor væsentligt, at der foretages en konsolidering.

Svineproducenternes udsigter er mere dystre, idet højere svinepriser næppe kan forventes uden europæiske produktionstilpasninger. Det skyldes, at efterspørgslen er for lille i forhold til udbuddet af svinekød. Den lave indtjening gør det vanskeligt at nedbringe gælden. Ved yderligere fald i ejendomspriserne, vil de svineproducenter, som i forvejen har en høj gældsprocent, derfor i særdeleshed være konkurstruede.

Gartneriets økonomi

Driftsresultatet for gartnerivirksomheder er antageligt steget i 2010. Stigningen skyldes primært højere afsætningspriser på godt 4 pct., som er forstærket af en lidt større produktion. Resultatet *før* finansielle poster forventes at bedres i 2011. Resultatet er imidlertid forbundet med stor usikkerhed og har som forudsætning, at salgspriserne normaliseres. Det indebærer, at priserne på gartneriprodukter øges med 1,2 pct.

Gartneriet forventes ligeledes at være begunstiget af et lavere renteniveau. Reduktionen i renteniveauet er dog mindre som følge af andre låntyper. Ikke desto mindre forventes resultatet efter finansielle poster at stige fra 211 t.kr. pr. virksomhed i 2009 til 293 t.kr. i 2010 og yderligere til 338 t.kr. pr. virksomhed i 2011.

Agro- og fødevareindustriens konjunkturer

Efter generel nedgang i indtjeningen i 2007 og 2008 har der i 2009 og 2010 igen været stigende indtjening i den danske agro- og fødevareindustri. Genopretningen i 2009 og 2010 skyldes i vid udstrækning, at der blev gennemført betydelige besparelser, men også de forbedrede konjunkturer har bidraget til den mere positive udvikling.

Mens indtjeningen er stigende, faldt den totale produktionsværdi for den samlede fødevare- og drikkevarerindustri i 2009. Nedgangen skyldes især prisfald efter fødevarekrisen i 2007 og i starten af 2008. Da råvareomkostningerne også er faldet som følge af de lavere priser, har der været en stigning i fødevareindustriens bruttoværditilvækst. I 2010 antages produktionsværdien igen at være steget som følge af dels prisstigninger på råvarerne, dels stigende efterspørgsel på grund af en svag forbedring af de økonomiske konjunkturer.

De to store forarbejdningsvirksomheder, Danish Crown og Arla Foods, forbedrede begge deres overskud markant i seneste regnskabsår. Samlet set steg deres overskud med 0,9 mia. kr., hvilket også svarer til stigningen i Carlsbergs overskud. Strukturen i agro- og fødevaresektoren i 2010 var især kendetegnet ved dels en øget konsolidering i grovvaresektoren, dels salg af det største danske fjerkræslagteri til et finsk selskab. Den positive udvikling illustreres også af, at aktiekurserne på børsnoterede agro- og fødevarevirksomheder steg med knap 50 pct. i 2010. Dermed fulgte udviklingen i store træk aktiekursudviklingen for danske virksomheder under ét.

Andelseje og andelsselskabsformen var meget debatteret i 2010. Det skyldtes ikke mindst, at de to store andelsselskaber, Arla og Danish Crown, begge analyserede mulighederne for at blive omdannet til aktieselskaber. Drivkraften bag overvejelserne var i begge tilfælde ønsket at få bedre adgang til risikovillig kapital med henblik på at finansiere yderligere vækst via udenlandske opkøb. Debatten, som blev startet af bestyrelserne, og som efterfølgende fandt sted i deres respektive repræsentantskaber, blev afsluttet i oktober med Danish Crowns beslutning om at stifte et aktieselskab. Aktieselskab er 100 pct. ejet af andelsselskabet, og der således ikke tale om, at aktieselskabet erstatter andelsselskabet.

I Arla besluttede selskabets øverste politiske myndighed, repræsentantskabet, derimod at fastholde andelsselskabsmodellen - foreløbigt frem til 2015. I stedet for at tiltrække ekstern aktiekapital, besluttede Arla at øge konsolideringen fra andelshaverne.

Der er tegn på, at den positive udvikling i virksomhedernes indtjening fra 2009 og 2010 vil fortsætte ind i 2011. Indtjeningen i 3. kvartal af 2010 udvikler sig stadig positivt i flere af de store børsnoterede virksomheder, og virksomhedernes skøn for 2011 indikerer også en fortsat gunstig udvikling. Der er dog stadig betydelige usikkerheder forbundet med skønnene for 2011. Der er risiko for, at den økonomiske krise især i Vesten kan blive mere vedvarende og strukturel. Der er også frygt for, at konjunkturerne kan tage endnu et dyk, før der kommer en genopretning. Endeligt er der også en risiko for, at en alvorlig økonomisk krise kan have afsmittende effekt på agro- og fødevarerindustrien i form af lavere markedsvækst og debitorstab.

Op- og nedtur i priserne på landbrugsejendomme samt eftervirkninger heraf

På baggrund af allerede indtrufne og forventede forbedringer af landbrugets bytteforhold i 2010 og 2011 i forhold til 2008 og 2009 samt en fortsat lav kort rente ser det ud til, at dansk landbrug er på vej ud af den indtjeningsmæssige krise, der satte ind i 2008. Tilbage står, at de reale ejendomspriser er faldet med 33 pct., siden de toppede i 2. kvartal 2008, hvorimod væksten i gælden er fortsat i al fald frem til udgangen af 2009. Siden sommeren 2008 er landmandsfamiliernes gæld – udtrykt i pct. af aktivernes værdi - derfor steget betydeligt. Værst ser det ud for omkring 1.100 fortrinsvis store landbrugsbedrifter, der ved udgangen af 2009 havde en gældsprocent på 90 eller derover.

Væksten i landbrugets gæld forventes at aftage markant i 2010 og 2011 - og måske endog blive bragt til ophør. Baggrunden er - udover forbedringen af indtjeningen – et forventet fald i nettolånoptagning til finansiering af ejerskifte. Denne forventning beror på, at ejendomspriserne er kommet ned på et betydeligt lavere niveau, og at omsætningen af ejendomme uden tvivl vil omfatte relativt flere kraftigt belånte ejendomme end tidligere. Endelig forventes landmændenes samlede nettoinvesteringer i landbrugsaktiver, i andre materielle aktiver og i finansielle aktiver - der faldt betragtelig fra 2008 til 2009 - at forblive på et lavt niveau i 2010 og 2011.

I 2009 og i 1. halvår 2010 var antallet af mellemstore og store landbrugsejendomme omsat i almindelig fri handel tilbage på et højt niveau efter moderate fald i 2007 og 2008. Det tyder på, at ejendomspriserne er faldet til et niveau, hvor der atter er et ”normalt” antal købere, og at penge- og realkreditinstitutterne efter prisfaldet er rede til at finansiere ejerskifte i landbruget. Opsvinget i handelen med landbrug tyder der-

for på, at ejendomspriserne har nået en i al fald foreløbig bund – en formodning, der understøttes af forbedringen i indtjeningen.

Antallet af tvangsauktioner over landbrugsejendomme ligger – trods en stigning siden 2007 – fortsat på et lavere niveau end i 1980'erne og først i 1990'erne. I 2011 forudses antallet af tvangsauktioner at forblive på omkring 200 – nogenlunde samme niveauet som i 2010. Det betydelige antal stærkt gældsatte landbrugsbedrifter taler mod et fald, mens allerede indtrufne og forventede forbedringer af bytteforholdet, den lave korte rente og ejendomsprisernes stabilisering taler mod en stigning.

Udviklingen i landbrugets nettoindtjening og i ejendomspriser på mellemlangt sigt (2-4 år) er vanskelig at forudsige. Det samme gælder derfor udviklingen i antallet af tvangsauktioner. Den væsentligste årsag til usikkerheden er, at de globale fødevarerpriser ofte svinger betydeligt fra år til år - ikke mindst som resultat af variation i vejrforholdene og hermed i den globale planteproduktion. Hertil kommer, at priserne på landbrugsprodukter i Danmark og i de øvrige EU-lande efter landbrugspolitikens omlægning er blevet langt mere afhængige af de globale fødevarerpriser og hermed også af ændringer i valutakurserne. En anden medvirkende årsag til usikkerheden på mellemlangt sigt er, at landbrugets finansielle udgifter og derfor også nettoindtjeningen er meget følsom over for selv moderate ændringer i den korte rente, og at det er vanskeligt at forudsige den fremtidige rente.

Trods usikkerheden er konklusionen, at de mest gældsatte store landbrugs nettoindtjening - selv i tilfælde af gunstige konjunkturer - næppe kommer op på så højt et niveau, at de pågældende landmænd via positiv opsparing får gælden nedbragt betydeligt inden for et kortere åremål. Hertil er gælden for stor. For disse landmænd bliver det i bedste fald et langt sejt træk. Og de vil i en årrække være økonomiske sårbare, hvis den korte rente stiger væsentligt, uden at bytteforholdet forbedres yderligere, eller hvis bytteforholdet falder mere end den omkring ene procent, der opvejes af den vækst i totalfaktorproduktiviteten, der skyldes andre årsager end vækst i bedriftsstørrelsen.

På langt sigt er det afgørende for landbrugets nettoindtjening, at ejendomspriserne forbliver på (eller kommer ned på) et niveau, det svarer til det forventede fremtidige kapitalafkast og den forventede fremtidige rente samt ikke mindst til den store usikkerhed, der er knyttet til disse forventninger. Selv en fortsat kraftig vækst i totalfaktorproduktiviteten og en stigning i bytteforholdet sikrer ikke en forbedring af land-

brugets nettoindtjening på lang sigt, hvis den positive indtjeningsmæssige effekt heraf resulterer i tilsvarende stigninger i ejendomspriserne.

Da priserne for landbrugsejendomme – ligesom for mange andre goder - afhænger af efterspørgsel og udbud, er håbet derfor, at både landmænd og deres långivere på baggrund af den aktuelle krise generelt er blevet mere opmærksomme på den store usikkerhed, der er knyttet til det at drive og eje landbrug, og at ejendomspriserne som følge heraf ikke igen kommer op på et niveau, hvor uforudsete forringelser af konjunkturerne fører til økonomisk krise.

Landdistriktsprogrammet 2007-2013 – får vi nok landdistriktsudvikling for pengene?

Danmark har gennem det seneste halve århundrede været præget af en geografisk udvikling, hvor en stigende andel af aktiviteten sker omkring de økonomiske centre, og hvor landbrug og fødevareproduktion har haft aftagende betydning for indtjening og beskæftigelse, såvel nationalt som lokalt. Samtidig er den fælles landbrugspolitik i EU gennem den seneste snes år delvist blevet omlagt fra markedsordninger til ordninger, der har til formål at styrke udviklingen i landdistrikterne.

Landbruget har traditionelt spillet en betydelig rolle for økonomi og beskæftigelse i landområderne, men den økonomiske betydning har været vigende de seneste 50 år. Landbruget har dog (sammen med andre primære erhverv som skovbrug og fiskeri) således stadig en betydende rolle i en del kommuner. I kraft af, at landbrugsarealet udgør ca. 60 pct. af det samlede areal i Danmark, spiller landbruget også en vigtig rolle for karakteren af natur-, landskabs- og miljøværdier i det åbne land, og det seneste halve århundredes teknologiske og strukturelle udvikling i landbruget har fundamentalt ændret samspillet mellem landbrugsproduktionen og disse værdier.

Et af de væsentligste problemer for en række landdistrikter i udkantsområderne er vigende økonomisk aktivitet og beskæftigelsesmuligheder, og dermed en øget risiko for afvandring og underminering af et befolkningsgrundlag for opretholdelse af en del af lokalsamfundenes funktioner. Landdistriktspolitiske tiltag kan ud fra en samfundsøkonomisk synsvinkel motiveres ud fra hensynet til at fremme bl.a. positive eksterne effekter og/eller reducere negative effekter, fx på befolkningsgrundlaget i landdistrikterne eller miljø og natur - effekter, som markedskræfterne ikke i sig selv er i stand til at generere. Og en stigende erkendelse af disse problemer har medvirket til en større prioritering af landdistriktspolitiske tiltag gennem de seneste 10-20 år, bl.a. gennem

EU's fælles landbrugspolitik, hvor en stigende del af landbrugsstøtten er flyttet fra markedsordninger (søjle 1) til landdistriktspolitiske støtteordninger relateret til strukturelle målsætninger så som miljøvenlig produktion, modernisering af bedrifterne, kvalitet, økologi mv. (Landbrugspolitikens søjle 2).

Det danske landdistriktsprogram for perioden 2007-2013 blev godkendt af EU-kommissionen i starten af 2008. Programmet har til formål at styrke landbrugets, skovbrugets og fødevarerindustriens konkurrenceevne, at sikre varieret landskab, rig natur og rent miljø samt at fremme iværksætteri, lokale arbejdspladser og attraktive levevilkår i landdistrikterne. Programmets indsats er struktureret i tre akser – én for hver af disse tre hovedmålsætninger samt den såkaldte LEADER-akse, som sigter mod at optimere den lokale forankring af programmets initiativer gennem udarbejdelse af lokale handlingsplaner. Landdistriktsprogrammet 2007-2013 har en samlet offentlig budgetramme på 1020 mio. €, fordelt over programmets 7-årige varighed, hvoraf ca. 57 pct. finansieres af midler fra den Europæiske Landbrugs Fond for Udvikling af Landdistrikter (ELFUL). Virkemidlerne i Landdistriktsprogrammet består af en række foranstaltninger, hvoraf en del er målrettede mod bestemte sektorer, og en del er målrettede mod bestemte lokalområder (fx yderkommuner, landkommuner, mindre øer eller Særligt Følsomme Landområder).

Landdistriktsprogrammet fokuserer for en stor del på virkemidler i relation til landbrug, skovbrug og fødevarerproduktion, eller aktiviteter som relaterer sig den del af landbefolkningen, som er tilknyttet disse erhverv. En del af landdistriktsprogrammets virkemidler bidrager til en vis økonomisk vækst, navnlig i landbrug og fødevarerindustri, og nogle af virkemidlerne under akse 3 kan også bidrage til indfasning af nye erhvervsaktiviteter på fx landbrugsejendomme. Men på trods af de ganske betydelige offentlige midler, der anvendes på disse foranstaltninger, så er den sandsynlige effekt på antallet af arbejdspladser i landdistrikterne umiddelbart relativt beskeden.

Analyserne og vurderingerne i kapitlet peger på, at effektiviteten af landdistriktspolitikken sandsynligvis vil kunne skærpes gennem en mere præcis målretning af virkemidlerne. En sådan skærpet målretning kan dels tænkes sektormæssigt i retning af sektorer med et højt vækstpotentiale og gode muligheder for at udnytte komparative fordele i landdistrikterne. Øget målretning kan også tænkes geografisk, i form af en mere præcis brug af virkemidlerne i geografiske områder, som har behov for hjælp, og som har kapacitet til at omsætte hjælpen til opfyldelsen af samfundsmæssige mål som økonomisk vækst, bæredygtig produktion og attraktive levevilkår i landdistrikterne.

1. Landbrugets indtjening, produktion og faktorforbrug

Et spirende økonomisk opsving - især i de store udviklingslande og mere tøvende blandt OECD-landene - har afløst den økonomiske krise i de foregående år. Herved er efterspørgslen efter fødevarer på vej op igen med højere priser til følge. Det har bevirket, at mange markeder er blevet normaliseret i 2010. De højere priser understøttes af FAO's fødevareprisindeks, som viser, at fødevarepriserne er steget med godt 18 pct. fra 2009 til 2010. Udsving i fødevareprisindekset indikerer imidlertid også, at der fremadrettet vil være betydelig udsving i landbrugspriserne med heraf følgende ustabilitet. En del af den ustabilitet skal dog tilskrives landbrugets naturgivne produktionsforhold.

Den uensartede globale vækst har også ændret på efterspørgselsmønstret. BRIC-landene (Brasilien, Rusland, Indien og Kina) har således været forholdsvis uberørt af krisen eller kan allerede nu præstere vækstrater, som danner grobund for en købekraftig middelklasse. I OECD-landene med væsentlig lavere vækstrater ligger efterspørgslen efter landbrugsvarer derimod fortsat underdrejet af den økonomiske krise.

Blandt OECD-landene er væksten i bruttonationalproduktet (BNP) ej heller lige stor. Væksten i EURO-området forventes således at være mindre end i USA. Samtidig har statsgælden i flere af de sydeuropæiske lande svækket tiltroen til EURO'en. Det har betydet en styrkelse af dollaren i forhold til EURO'en. På tilsvarende vis er EURO'en faldet i forhold til det britiske pund, den svenske krone og den japanske yen. Som følge af fastkronepolitikken fremtræder den danske eksport af landbrugsvarer derfor som mere konkurrencedygtig på mange eksportmarkeder.

Væksten i BNP og inflationsniveauet i EURO-området forventes også at forblive lav i hovedparten af 2011. Der er derfor udsigt til, at det nuværende historisk lave renteniveau kan opretholdes på et lavt niveau. Da en meget stor del af landbrugskapitalen er finansieret med variabelt forrentede lån, vil landbruget nyde godt af den lave rente.

Landbrugets pressede økonomiske situation i de foregående år medførte, at de hidtil stigende ejendomspriser kulminerede i 2. kvartal i 2008. Siden er prisen på landbrugsejendomme faldet med en tredjedel. Det er gunstigt for de kommende landmænd, men for de eksisterende landmænd resulterer det i en øget gældsprocent, og for nogle i en sådan grad, at de må betragtes som teknisk insolvente. Dette væsentlige aspekt behandles særskilt i kapitel 3.

De samlede konsekvenser for jordbrugets indtjening, produktion og faktorforbrug belyses nærmere nedenfor med fokus på udsigterne for 2011. Først omtales indtjeningen i jordbrugssektoren som helhed i afsnit 1.1. Herefter redegøres for de enkelte jordbrugsprodukter, for så vidt angår udviklingen i produktionsværdi, priser og produktion samt for produktionsomkostningerne, jf. afsnit 1.2 og 1.3. Disse tre første afsnit er primært baseret på Danmarks Statistiks opgørelse af jordbrugets bruttofaktorindkomst suppleret med oplysninger fra regnskabsresultater for landbrug og gartneri samt egne fremskrivninger fra 2009 til 2010 og 2011. Endelig redegøres der for indtjeningen mv. i store plante-, kvæg- og svinebrug samt for landbrug opdelt efter størrelse, jf. afsnit 1.4 og 1.5. De to sidstnævnte afsnit er baseret på de regnskaber, der danner grundlag for Danmarks Statistiks regnskabsstatistik for landbrug samt egne fremskrivninger. I afsnit 1.6 fokuseres der på perspektiverne i den nuværende udvikling. Gartneriets situation og udsigter er behandlet mindre udførligt i de foregående afsnit og behandles derfor særskilt i afsnit 1.7.

1.1. Jordbrugssektoren som helhed

Restbeløbet til forrentningen af jordbrugskapitalen og aflønningen af brugerfamilien - nettorestindkomsten - faldt fra omkring 12,6 mia. kr. i årene 2005-06 til 11,3 mia. kr. i årene 2007-08. I 2009 faldt nettorestindkomsten yderligere til 10,0 mia. kr. til trods for, at høsten var rekordstor. I den endelige opgørelse for 2010 forventes nettorestindkomsten at lande på omkring 11,5 mia. kr., jf. tabel 1.1.

Tabel 1.1. Hovedtal for jordbrugssektorens indkomster, mio. kr.

	2005	2006	2007	2008	2009 ⁵⁾	2010 ⁶⁾	2011 ⁶⁾
Produktionsværdi ¹⁾	54.237	56.030	60.541	67.015	59.660	61.918	66.679
Landbrugsmæssige tjenester mv. ²⁾	2.787	2.745	2.619	3.208	3.222	32.294	3.347
Forbrug i produktionen ^{1,3)}	38.638	40.387	45.371	51.869	45.902	46.567	50.412
Bruttoværditilvækst i producentpriser³⁾	18.386	18.388	17.789	18.354	16.980	18.644	19.615
Produkttilknyttede driftstilskud	272	267	266	263	262	336	263
Generelle driftstilskud	6.988	7.500	7.352	7.742	7.508	7.382	7.301
Direkte driftstilskud i alt	7.260	7.767	7.618	8.005	7.770	7.718	7.564
Skatter og afgifter	977	1.038	1.017	1.081	1.132	1.245	784
Bruttofaktorindkomst³⁾	24.669	25.117	24.390	25.278	23.618	25.117	26.395
Afskrivninger	7.302	7.535	7.813	8.159	7.735	7.453	7.351
Lønnet arbejdskraft	4.672	5.047	5.352	5.733	5.929	6.195	6.299

Tabel 1.1. fortsat

	2005	2006	2007	2008	2009 ^{b)}	2010 ^{b)}	2011 ^{b)}
Nettorestindkomst³⁾	12.695	12.535	11.225	11.385	9.953	11.470	12.745
Forpagtningsafgift	2.074	3.147	3.211	3.410	3.324	3.290	3.256
Renteudgifter, netto ⁷⁾	7.541	7.734	9.797	17.452	12.359	8.665	8.943
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto ⁴⁾	3.083	3.106	4.199	4.329	3.879	4.050	4.143
Finansielle omkostninger, netto	6.532	7.774	8.809	16.533	11.803	7.905	8.056
Indkomst efter finansielle poster	6.162	4.760	2.416	-5.147	-1.850	3.565	4.689

1. Specifikation af produktionsværdien fremgår af tabel 1.2.
2. Omfatter landbrugsmæssige tjenester, der fortrinsvis består af maskinstationsaktiviteter, samt sekundære aktiviteter, der bl.a. omfatter udleje af beboelsesbygninger.
3. Før direkte og indirekte bankomkostninger, der i nærværende tabel indgår under renteudgifter, netto.
4. Inflationsbetingede debitorgevinster forstås som de reale gevinster, der skyldes inflationens udhuling af gældens realværdi. Udtrykket "netto" refererer til, at de tilsvarende tab på fordringer er modregnet i de pågældende gevinster på gælden. En nærmere begrundelse for inkluderingen af inflationsbetingede debitorgevinster under finansielle poster findes i Hansen (2001).
5. Foreløbige tal.
6. Egne fremskrivninger baseret på pris- og mængdeindeksene i henholdsvis tabel 1.3 og 1.4.
7. Nettorenteudgifterne i 2008 indeholder ekstraordinært store tab på kursregulering af fremmed valuta samt tab fra finansielle instrumenter på i alt 4.972 mio. kr.

Kilde: Danmarks Statistik (a, b, c og d) samt egne beregninger baseret på disse kilder.

Stigningen skyldes ikke en øget produktion, som forventes at blive en anelse mindre end i 2009, jf. tabel 1.4. Stigningen i nettofaktorindkomsten skal derimod altomvervejende søges i ændrede prisrelationer. Bytteforholdet, som her defineres som forholdet mellem landbrugets produktpriser og priserne på indsatsfaktorerne, forventes således at stige med 3,6 pct. fra 2009 til 2010. Det er en betragtelig stigning, som dog skal sammenholdes med et fald i bytteforholdet på 8,2 pct. fra 2008 til 2009. Den væsentligste faktor til det øgede bytteforhold er højere afregningspriser på de animalske produkter.

For en længere årrække kan det vises, at landbrugets bytteforhold har faldende tendens, hvilket er foranlediget af produktivitetsforbedringer. I det forgangne årti kan det også konstateres, at landbrugets bytteforhold er faldet med gennemsnitligt 2,7 pct. pr. år (geometrisk gennemsnit). Landbrugets anvendelse af produktivitetsforbedrende produktionsmetoder har imidlertid bidraget til at øge indtjeningen. I det forgangne årti er totalfaktorproduktiviteten således øget med 2,2 pct. pr. år. Fra 2009 til 2010 forventes produktiviteten imidlertid at falde med 0,2 pct., idet høsten i 2010 ikke kan hamle op med rekordhøsten i 2009.

I 2011 forventes bytteforholdet imidlertid at falde igen - dog kun med 0,4 pct. I store træk skyldes reduktionen højere foderpriser, som i nogen grad opvejes af højere kornpriser.

Totalfaktorproduktiviteten forventes derimod at stige med 2,6 pct. i 2011 under forudsætning af et gennemsnitligt høstniveau i 2011. Da produktionsniveauet i 2011 samtidig forventes at være en anelse større end i 2011, er der udsigt til en endnu større nettoresultatindkomst i 2011. Konkret forventes nettoresultatindkomsten øget fra 11,5 mia. kr. i 2010 til 12,7 mia. kr. i 2011. En del af stigningen skyldes dog nedsættelsen af ejendomsskatterne med 0,5 mia. kr. som følge af Grøn Vækst 2.0.

Direkte driftstilskud

Efter omlægningen af EU's landbrugspolitik i 2005, udbetales langt hovedparten af støtten som generel støtte. Det er således kun nogle få procent af støtten, som endnu ikke er afkoblet. Af den resterende produkttilknyttede støtte på godt 260 mio. kr., tegner handyrpræmierne sig for 246 mio. kr. (før modulation)¹.

Den direkte støtte forventes i 2010 og 2011 at være lidt mindre end i 2009, hvilket primært skyldes øget modulation, hvorved landbrugsstøtten gradvis reduceres med 1 pct. om året. Effekten heraf er et fald i støtten på ca. 100 mio. kr. pr. år. De generelle driftstilskud i form af miljøvenlige jordbrugsforanstaltninger, omlægningstilskud, miljøbetinget tilskud mv. forventes at være af nogenlunde samme størrelsesorden i 2010 og 2011.

Finansielle omkostninger

De finansielle omkostninger forventes at falde fra 11,8 mia. kr. i 2009 til 7,8 mia. kr. i 2010 og 2011. Reduktionen skyldes næsten udelukkende et markant fald i nettorenteudgifterne, hvilket er foranlediget af et lavere renteniveau. Der forventes endog en beskeden vækst i gælden, men effekten af den stigende gæld er minimal i forhold til effekten af det historisk lave renteniveau i 2010 og 2011.

Med den givne sammensætning af jordbrugernes lån, forventes renteniveauet at falde gennemsnitligt fra 4,8 pct. p.a. i 2009 til 3,2 pct. p.a. i 2010 og 2011. Niveauet i 2011 kan dog vise sig at være et underkantsskøn, idet der er tendenser til, at renteniveauet

¹ I 2010 er der endvidere ekstraordinært udbetalt 73 mio. kr. som et engangsbetrag fra EU's mælkefond til danske mælkeproducenter.

vil stige i 2012. Det kan bevirke, at nogle landmænd forsøger at sikre sig ved at erstatte etårige rentetilpasningslån med flerårige rentetilpasningslån med heraf følgende højere renteniveau.

Jordbrugets gæld forventes kun at stige med 1,9 pct. fra 2009 til 2010 og med 0 pct. i 2011. Stigningen i gælden kulminerede i 3. kvartal 2010, hvorefter gældsniveauet faldt. Reduktionen er imidlertid alene knyttet til banklån, hvoraf en del af faldet er sæsonbetinget. En anden del af faldet skyldes formentlig, at en del banklån er konverteret til realkreditlån. Realkreditlåneene er således steget i hele 2010, om end stignings-takten er faldet efter 1. halvår. Det er på den baggrund vurderet, at gælden i 2011 vil være af sammen størrelse som gældsniveauet ultimo 2010.

Den begrænsede vækst i gælden modsvarer den skærpede finansieringssituation og afspejles i investeringsniveauet. Traktorsalget, som er en god indikator for investeringerne, er således faldet fra 2008 til 2009, og i 2010 er salget mere end halveret i forholdt til 2008.

Indkomst efter finansielle poster

Indkomsten efter finansielle poster, dvs. det restbeløb der er til rådighed til at forrente jordbrugenes egenkapital og aflønne brugerfamilierne for arbejdsindsatsen på bedriften, forventes herved at blive i omegnen af 3,7 mia. kr. i 2010 stigende til 4,9 mia. kr. i 2011. Til sammenligning udgjorde indkomsten efter finansielle poster i gennemsnit 3,1 mia. kr. i perioden 2000-09 og 1,3 mia. kr. i gennemsnit i perioden 2005-09. Ved vurdering af resultatet skal det også tages i betragtning, at brugerfamiliernes samlede arbejdsindsats er blevet mindre, i takt med at der er blevet færre bedrifter². Omvendt er egenkapitalen også mere end fordoblet fra 2000 til 2009.

1.2. Produktionsværdi, priser og produktion

Udviklingen i jordbrugets indtjening er et resultat af forskydninger i produktionsniveau og faktorforbrug samt af ændringer i produkt- og faktorpriser. Resultatet af den hidtidige og prognosticerede udvikling fremgår af tabel 1.2, hvor produktionsværdien og de tilhørende produktionsomkostninger er vist. I tabel 1.3 er der oversigtsmæssigt gjort rede for ændringerne i priserne på de respektive produkter og indsatsfaktorer, og

² Vederlag til brugerfamilien forventes at falde fra 10,3 mia. kr. i 2000 til 8,0 mia. kr. i 2011.

i tabel 1.4 er der på tilsvarende måde vist mængdeforskydninger i produktionen og faktorforbruget.

Tabel 1.2. Produktionsværdi og produktionsomkostninger, mio. kr.							
	2005	2006	2007	2008	2009 ⁴⁾	2010 ⁵⁾	2011 ⁵⁾
Produktionsværdi mv.¹⁾	57.024	58.775	63.160	70.223	62.882	65.212	70.026
Vegetabiliske produkter i alt	17.972	18.599	23.536	27.293	21.919	21.252	25.076
Korn	6.935	7.123	10.247	12.230	8.483	7.640	9.853
Frø til udsæd ²⁾	620	607	575	662	585	460	577
Industrifrø (raps)	534	799	1.388	1.769	1.310	1.211	1.497
Sukkerroer	907	639	602	662	786	727	657
Kartofler	884	921	1.185	1.214	1.092	912	1.108
Grovfoder	3.504	3.781	4.552	5.396	4.636	5.029	6.040
Andre landbrugsafgrøder	569	509	511	817	663	702	694
Potteplanter	2.302	2.332	2.398	2.234	2.217	2.331	2.312
Frugt og grønsager	1.248	1.362	1.502	1.665	1.504	1.578	1.656
Andre gartneriprodukter	468	526	576	644	643	662	681
Animalske produkter i alt	36.265	37.431	37.005	39.722	37.741	40.666	41.603
Mælk	10.076	10.195	11.033	12.954	10.189	11.586	12.562
Kvæg	2.143	2.378	2.254	2.519	2.241	2.488	2.464
Svin	17.755	19.660	17.877	18.821	18.394	19.555	19.445
Æg til konsum	573	584	653	737	590	608	652
Fjerkræ	1.383	1.141	1.319	1.674	1.480	1.621	1.705
Pelsdyr ²⁾	4.071	3.167	3.629	2.716	4.590	4.549	4.518
Andre animalske produkter	264	306	240	301	257	258	258
Landbrugsmæssige tjenester mv.	2.787	2.745	2.619	3.208	3.222	3.294	3.347
Produktionsomkostninger i alt³⁾	59.878	62.377	67.591	74.652	68.361	68.720	72.067
Udsæd mv.	1.755	1.740	1.982	2.281	2.232	2.276	2.352
Foderstoffer	17.879	19.124	22.999	25.934	20.604	20.836	24.030
Energi	2.861	2.949	3.006	3.501	2.879	3.090	3.158
Handelsøgning	1.552	1.453	1.598	2.698	2.223	2.031	2.092
Bekæmpelsesmidler	1.323	1.212	1.311	1.607	1.694	1.785	1.896
Dyrlæge og medicin	1.088	1.165	1.162	1.191	1.226	1.261	1.348
Reparation og vedligeholdelse	3.585	3.646	3.692	4.091	4.201	4.210	4.252
Landbrugsmæssige tjenester	3.075	3.153	3.456	3.725	3.676	3.799	3.892
Tjenesteydelser fra andre erhverv	5.520	5.945	6.165	6.841	7.167	7.279	7.391
Afskrivninger	7.302	7.535	7.813	8.159	7.735	7.453	7.351
Lønnet arbejdskraft	4.672	5.047	5.352	5.733	5.929	6.195	6.299
Arbejdsvederlag til brugerfamilie	9.266	9.408	9.056	8.891	8.794	8.504	8.005

1. Inklusive værdien af mængdemæssige besætnings- og lagerforskydninger samt værdien af landbrugsmæssige tjenester og sekundære aktiviteter (se note 2 i tabel 1.1). Omfatter – i modsætning til Danmarks Statistiks opgørelse – ikke prisbetingede ændringer (konjunkturgevinster) på beholdninger af korn.
2. For frø til udsæd og pelsdyrskind er produktionsværdien fra Danmarks Statistik i nogle år baseret på mere ajourførte prisoplysninger. Det gælder ligeledes prisindekset i tabel 1.3
3. Inklusive arbejdsvederlag til brugerfamilier.
4. Foreløbige tal.
5. Egne skøn.

Kilde: Samme som tabel 1.1

Tabel 1.3. Prisindeks for jordbrugets produktion og faktorforbrug, 2005 = 100

	2007	2008	2009 ³⁾	2010 ⁴⁾	2011 ⁴⁾
Produkter mv. i alt¹⁾	110,4	119,4	103,1	113,0	119,5
Vegetabiliske produkter i alt	134,4	143,5	108,5	113,0	128,8
Korn	170,8	179,2	112,6	117,5	142,7
Frø til udsæd ²⁾	135,0	142,0	99,2	110,6	129,9
Industrifrø (raps)	151,4	176,7	131,4	134,4	150,9
Sukkerroer	72,1	77,0	85,7	91,1	83,5
Kartofler	127,6	128,2	115,5	117,3	125,4
Grovfoder	116,7	133,4	105,6	110,3	133,7
Andre landbrugsafgrøder	106,5	135,3	111,1	102,0	104,6
Potteplanter	103,0	102,6	100,7	106,7	106,7
Frugt og grønsager	106,7	110,0	111,1	113,9	116,8
Andre gartneriprodukter	104,1	111,7	117,3	120,8	124,4
Animalske produkter i alt	98,5	107,8	99,3	105,7	107,7
Mælk	109,0	124,3	94,3	105,6	113,4
Kvæg	98,5	107,4	97,6	106,7	106,9
Svin	95,8	106,2	99,6	104,8	103,7
Æg til konsum	118,1	130,5	116,3	117,9	126,4
Fjerkræ	99,2	129,1	110,6	113,1	118,9
Pelsdyr ¹⁾	81,0	64,0	105,3	105,3	105,3
Andre animalske produkter	105,1	109,7	100,3	100,3	100,3
Landbrugsmæssige tjenester mv.	110,2	115,5	116,1	118,2	119,5
Faktorforbrug i alt²⁾	113,1	127,1	119,5	121,6	129,1
Udsæd mv.	106,9	124,2	121,1	124,4	130,0
Foderstoffer	123,9	148,9	120,2	120,2	138,8
Energi	109,7	131,7	107,9	113,1	115,8
Handelsgødning	103,2	176,7	179,9	168,4	177,8
Bekæmpelsesmidler	91,9	108,3	113,7	117,1	121,7
Dyrlæge og medicin	102,4	112,0	107,5	109,8	122,3
Reparation og vedligeholdelse	105,2	109,4	112,1	113,0	114,8
Landbrugsmæssige tjenester	113,0	118,9	118,9	121,8	123,8
Tjenesteydelser fra andre erhverv	110,9	118,9	117,7	117,7	117,7
Afskrivninger	106,8	111,1	114,3	116,6	118,9
Lønnet arbejdskraft	112,5	113,8	117,1	122,9	125,6
Arbejdsvederlag til brugerfamilie	110,4	114,1	123,1	129,3	132,1
Bytteforhold	97,6	94,0	86,2	92,7	92,2

1. Se note 2 i tabel 1.2

2. Inklusive brugerfamiliernes arbejde i bedriften

3. Foreløbige tal

4. Egne skøn

Kilde: Samme som tabel 1.1

Tabel 1.4. Mængdeindeks for jordbrugets produktion og faktorforbrug, 2005 = 100

	2007	2008	2009 ³⁾	2010 ⁴⁾	2011 ⁴⁾
Produkter mv. i alt¹⁾	101,1	103,4	105,6	104,1	105,4
Vegetabiliske produkter i alt	98,6	105,9	111,7	104,5	107,9
Korn	86,4	98,4	108,7	93,6	99,7
Frø til udsæd	68,4	75,0	95,1	67,1	71,6
Industrifrø (raps)	171,9	183,8	186,9	169,0	185,9
Sukkerroer	86,3	88,9	94,8	82,5	81,3
Kartofler	106,1	112,0	107,1	88,1	100,1
Grovfoder	111,3	115,6	125,4	130,2	129,1
Andre landbrugsafgrøder	87,5	109,1	110,8	130,2	128,4
Potteplanter	101,2	94,8	95,7	94,9	94,2
Frugt og grønsager	111,5	122,2	109,5	112,0	114,7
Andre gartneriprodukter	119,0	123,7	118,8	118,8	118,8
Animalske produkter i alt	103,5	102,4	103,0	104,2	104,6
Mælk	101,5	103,1	106,3	108,0	109,0
Kvæg	101,4	103,7	102,4	103,9	102,8
Svin	104,7	101,7	101,9	102,9	103,4
Æg til konsum	96,6	98,6	88,6	90,1	90,1
Fjerkræ	91,8	96,6	93,1	99,7	99,7
Pelsdyr	111,0	106,6	107,0	106,1	105,4
Andre animalske produkter	78,7	86,9	72,8	72,9	73,1
Landbrugsmæssige tjenester mv.	85,0	99,5	99,4	99,8	100,3
Faktorforbrug i alt²⁾	99,5	98,3	95,9	94,8	93,5
Udsæd mv.	105,7	105,6	105,0	104,1	103,0
Foderstoffer	103,2	97,8	95,3	96,4	96,3
Energi	95,2	92,1	92,4	92,8	92,4
Handelsgødning	99,8	99,7	85,0	83,0	80,9
Bekæmpelsesmidler	107,8	112,1	112,5	115,1	117,7
Dyrlæge og medicin	104,3	97,7	104,8	105,5	101,3
Reparation og vedligeholdelse	99,0	104,6	104,7	104,1	103,5
Landbrugsmæssige tjenester	99,5	101,9	101,9	102,8	103,6
Tjenesteydelser fra andre erhverv	100,7	104,2	110,3	112,0	113,7
Afskrivninger	100,1	100,5	92,7	87,5	84,7
Lønnet arbejdskraft	101,8	107,8	108,4	107,9	107,3
Arbejdsvederlag til brugerfamilie	88,6	84,1	77,1	71,0	65,4
Total-produktivitet	101,6	105,1	110,1	109,8	112,7

1. Inklusive besætnings- og lagerforskydninger
2. Inklusive arbejdsvederlag til brugerfamilierne
3. Foreløbige tal
4. Egne skøn

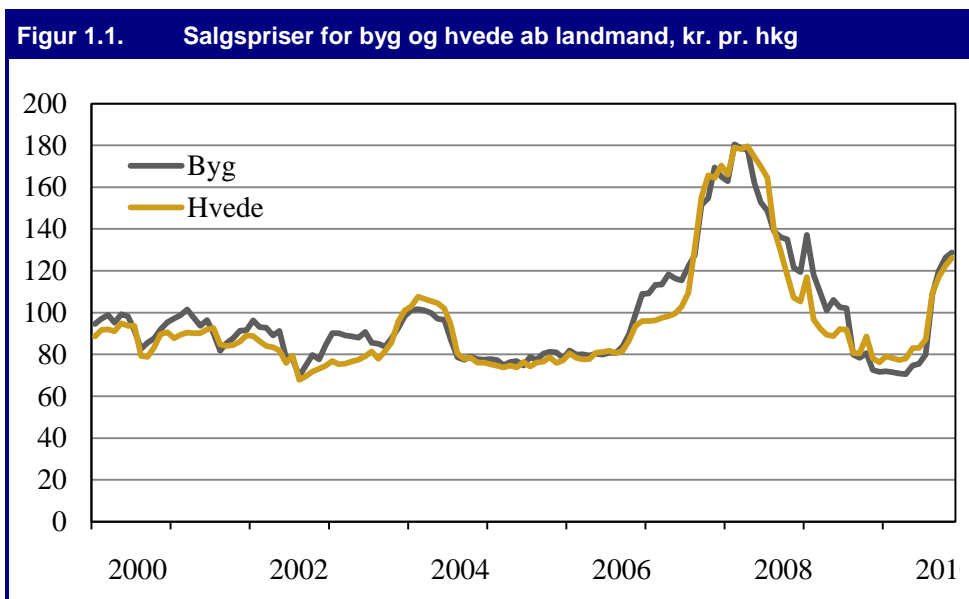
Kilde: Samme som tabel 1.1

Korn

Trods tørke i Rusland, Ukraine og Kasakhstan forventes den globale kornhøst i 2010 at ligge over normalen. Høsten forventes således kun at ligge 3,4 pct. under 2009-

høsten. Forbruget af korn i 2010 forventes derimod at være øget med 1,9 pct. Herved overstiger forbruget produktionen, hvorved kornlagrene i slutningen af 2010 vil være 15 pct. mindre end i 2009. Selv om reduktionen er anseelig, så er lagerbeholdningen dog tilstrækkelig til at dække omkring en femtedel af forbruget. Reduktionen er imidlertid tilstrækkelig til at trække prisen op.

Den stigende efterspørgsel har også sat sine spor i de danske afregningspriser, jf. figur 1.1. I slutningen af 1. kvartal 2010 nåede kornpriserne således bunden, hvorefter priserne er stedet til knap 130 kr. pr. hkg ved udgangen af 2010.

Kilde: Danmarks Statistik (d)

Under forudsætning af gennemsnitlige vejrforhold må den globale kornhøst i 2011 forventes at blive mindre. Samtidig må efterspørgslen i de store udviklingslande forventes at øges i kraft af væksten i disse lande. Det giver anledning til højere priser.

For de danske landmænd forventes det, at effekten på de fakturerede kornpriser vil resultere i en gennemsnitlig prisstigning på godt 4 pct. fra 2009 til 2010. Med den nuværende kornpris og den stigende efterspørgsel, forventes den gennemsnitlige kornpris i 2011 at stige med yderligere 21 pct. i forhold til 2010. Sidstnævnte skøn har som forudsætning, at den globale høst i 2011 vil være af normal størrelse.

De danske høstudbytter i 2010 er væsentligt mindre end i rekordåret 2009. De foreløbige tal fra Danmarks Statistik (2010c) viser således, at kerneudbyttet fra korn er reduceret fra 67,5 hkg pr. ha i 2009 til 58,7 hkg pr. ha i 2010. Kornarealet er dog samtidig steget fra 1.461 til 1.484 tus. ha. På det grundlag er det vurderet, at kornhøsten i 2010 er faldet med 14 pct. i forhold til 2009. Selv om kornpriserne er steget, må det derfor alligevel forventes, at produktionsværdien falder fra 8,5 mia. kr. i 2009 til 7,6 mia. kr. i 2010.

Produktionsværdien forventes derimod at stige til 9,9 mia. kr. i 2011 eller med 29 pct. Det er her forudsat, at høsten vil være af normal størrelse, hvorved det gennemsnitlige kornudbytte vil stige til 61,2 hkg pr. ha, og at kornarealet er nogenlunde uændret. Der er samtidig taget højde for betingelserne for at etablere vintersæd i efteråret 2010.

Frø til udsæd

Overfyldte lagre, højt høstudbytte og en lav efterspørgsel som følge af finanskrisen, gav anledning til et betydeligt prisfald på høsten i 2009. Som en konsekvens blev det danske areal med frø til udsæd reduceret fra 90 til 67 tus. ha i 2010. Og selv om høstudbytterne i 2010 ligger i den pæne ende, må det forventes, at produktionen er faldet med næsten 30 pct. fra 2009 til 2010.

Markedet vurderes imidlertid at være i bedring med en god afsætning i foråret i 2010. Styrkelsen af dollaren i forhold til EURO'en vil ligeledes ligge en dæmper på importen fra USA, som har presset prisen på dansk frø.

Skønsmæssigt er det anslået, at afregningspriserne vil stige med godt 11 pct. i 2010. Det noget lavere frøareal i 2010 indebærer imidlertid, at produktionsværdien af frø til udsæd må anslås at falde fra 0,59 mia. kr. i 2009 til 0,46 mia. kr. i 2010. Det er til trods for, at høstudbytterne ligger i den pæne ende.

I 2011 forventes produktionsværdien at stige til 0,58 mia. kr. i kraft af en stigende efterspørgsel. I dette skøn er det antaget, at frøarealet vil være uændret og at afregningspriserne vil stige med 18 pct.

Raps

Markedet for raps er tæt knyttet til markedet for andre oliefrø, hvoraf sojabønner tegner sig for over halvdelen af den globale produktion. I dette årti har efterspørgslen været stigende, hvilket har øget priserne. Denne efterspørgsel er blevet forstærket af

efterspørgslen efter oliefrø til biobrændsler. Det har øget det globale omfang af area-
ler udlagt med oliefrø. Det gælder ligeledes for Danmark, hvor produktionen næsten
udelukkende består af vinterraps. Det stigende rapsareal i Danmark skal dog også til-
skrives, at høstudbyttet er steget mere end høstudbyttet fra korn.

Efterspørgslen efter oliefrø faldt i 2009, hvilket øgede lagermængden. I 2010 forven-
tes efterspørgslen imidlertid at være steget med godt 5 pct., samtidig med at produkti-
onen er på sammen niveau som høsten i 2009. Det trækker prisen opad, og forventes
at have en afsmittende effekt på rapspriserne. Konkret forventes det, at de danske
rapspriser i 2010 er steget med 2,3 pct. i forhold til 2009.

Den danske rapsproduktion forventes imidlertid at falde med knap 10 pct. i 2010 i
forhold til 2009; nok er der en lille stigning i rapsarealet (2 pct.), men den foreløbige
opgørelse af høstudbyterne tyder på et fald på 12 pct. Som følge heraf forventes det,
at produktionsværdien for raps falder fra 1,3 mia. kr. i 2009 til 1,2 mia. kr. i 2010.

Udviklingen peger imidlertid i retning af en stigende efterspørgsel efter oliefrø. Det er
især den stigende kinesiske svineproduktion, som giver anledning til øget efterspørg-
sel. Samtidig vil de forventede stigninger i kornpriserne øge konkurrencen om area-
lerne, hvilket bevirker, at produktionen af oliefrø ikke kan forventes at stige i samme
omfang. Det forventes derfor, at priserne på oliefrø vil stige i 2011. Konkret forventes
det, at de danske afregningspriser for raps vil stige med 12 pct.

Produktionsværdien for raps forventes derfor at stige til 1,5 mia. kr. i 2011. Der er i
det skøn kalkuleret med, at rapsarealet vil stige med 2 pct. og høstudbyterne med
knap 8 pct. Sidstnævnte har som forudsætning, at høstudbyterne vil være af normal
størrelse.

Sukkerroer

EU's omstrukturering af sukkerordningen, som havde til formål at reducere EU's
samlede sukkerkvote med 6 mio. tons, er nu tilendebragt. Kvoten er i perioden 2006-
09 blevet reduceret med 5,77 mio. tons³, og Kommissionen har tilkendegivet, at der
nu er en rimelig balance på EU's sukkermarked. Danmarks sukkerkvote ligger derfor
fast på 372.383 tons hvidt sukker til og med 2014. Det svarer til 391.000 tons polsuk-

³ EU's sukkerkvote blev reduceret med 24 pct. og indebar, at sukkerproduktionen blev udfaset i Ir-
land, Letland, Portugal, Slovenien og Bulgarien.

ker (sukkerindholdet i roerne). Hertil skal lægges industrisukker, som skønnes at kunne danne basis for en yderligere produktion på 5 pct. Afregningsprisen for industrisukker er imidlertid væsentligt mindre end for kvotesukker, og denne del af produktionen vil derfor være afhængig af afkastet fra konkurrerende afgrøder.

De gunstige vejrforhold i 2009 indebar, at produktionen nåede op på 479.000 tons polsukker. EU-Kommissionen åbnede imidlertid op for en yderligere eksport på 0,5 mio. tons sukker⁴. Herved har overskudsproduktionen kunnet sælges uden at gøre indhug i sukkerkvoten for 2010. Overskudsproduktionen er dog solgt til priser, som er 17-26 pct. lavere end kvotesukkeret. Ikke desto mindre summede produktionsværdien op til 0,79 mia. kr.⁵

Produktionen i 2010 ventes at nå op på 417.000 tons polsukker, idet høstudbyttet forventes at udgøre 10,7 tons polsukker pr. ha, og sukkerroearealet er øget til 39.000 ha. Da omfanget af overskudssukker er mindre, forventes de gennemsnitlige afregningspriser at stige med 6 pct. Der er her taget højde for en forholdsvis høj verdensmarkedspris på sukker, hvorved prisen på overskudssukker ligeledes vil være høj. Da produktionen er væsentligt mindre end i 2009, må produktionsværdien af sukkerroer imidlertid forventes at falde til 0,73 mia. kr.

I 2011 er afregningsprisen baseret på en ny brancheaftale mellem Danske Sukkerroedyrkere og Nordic Sugar. Det indebærer, at afregningsprisen falder med 8 pct. Da kornpriserne samtidig er stigende, må det forventes, at sukkerroearealet reduceres til omkring 35.000 ha. Ved et gennemsnitligt høstudbytte er det areal tilstrækkeligt til at dække 105 pct. af sukkerkvoten. Herved falder produktionsværdien til 0,66 mia. kr.

Kartofler

Produktionsværdien af kartofler skønnes at falde fra 1,1 mia. kr. i 2009 til 0,9 mia. kr. i 2010. Reduktionen er et resultat af flere modsatrettet bevægelser. Høsten af spisekartofler forventes således at være væsentligt mindre end i 2009, primært som følge af et mindre høstudbytte, men et mindre areal har også bidraget. Produktionen af spise-

⁴ EU's eksportloft udgør 1,4 mio. tons sukker i henhold til WTO-aftale. Tilladelsen til at eksportere yderligere 0,5 mio. tons skal ses i sammenhæng med, at verdensmarkedsprisen p.t. balancerer EU's interne salgspris på sukker. EU-Kommissionen fandt derfor ikke, at den øgede eksportmængde er i konflikt med WTO-aftalen. Den høje verdensmarkedspris skyldes, at den globale produktion p.t. er mindre end forbrugt.

⁵ Værdien er excl. fragttilskud fra Nordic Sugar, da beregningerne er baseret på priser ab landmand.

kartofler er faldet med 10 pct. Prisudviklingen i 2010 tyder imidlertid på, at højere priser på spisekartofler mere end opvejer den lavere produktion. Det gælder derimod ikke stivelseskartofler. Et markant lavere høstudbytte og et lidt mindre areal bidrager således til et fald i produktionen på 24 pct., og effekten af reduktionen forværres ved lavere afregningspriser.

I 2011 forventes produktionsværdien at øges til 1,1 mia. kr. Der er kalkuleret med en lille nedgang i arealet med stivelseskartofler og en tilsvarende stigning i arealet med spisekartofler. Høstudbyttet er forudsat at være af normal størrelse, hvorved især produktionen af stivelseskartofler stiger væsentligt (16 pct.), men produktionen af spisekartofler forventes også at stige med 10 pct. Afregningspriserne forventes at stige med 10 pct. for spisekartofler og halvt så meget for stivelseskartofler.

Grovfoder

Grovfoderproduktionen, som i lighed med Danmarks Statistik, opgøres som et gennemsnit af det foregående og det pågældende års høstudbytte, forventes at stige med knap 4 pct. målt i foderenheder fra 2009 til 2010. Stigningen skyldes et større areal med fodermajs og sædskiftegræs, som dog i nogen grad modsvares af et lavere høstudbytte. I 2011 forventes grovfoderarealet og dets sammensætning at være nogenlunde uændret, hvilket betyder, at grovfoderproduktionen vil være af nogenlunde samme størrelse som i 2010.

Med det givne produktionsniveau er grovfoderproduktionen anslået til at stige fra 4,6 mia. kr. i 2009 til 5,0 mia. kr. i 2010. Det er her forudsat, at prisen pr. foderenhed følger kornprisen. I 2011 anslås produktionsværdien at stige til 6,0 mia. kr. svarende til stigningen i kornprisen. Det skal i den sammenhæng bemærkes, at værdien af grovfoderproduktionen indgår i både produktionsværdien og i produktionsomkostningerne (værdi af forbrug i produktionen) i jordbrugets bruttofaktorindkomst.

Gartneriprodukter

Gartnerisektoren har i hele indeværende årti tegnet sig for 6-8 pct. af den samlede produktionsværdi for landbrug og gartneri. Heraf tegner produktionsværdien af potteplanter sig for godt halvdelen.

I 2009 udgjorde produktionsværdien af gartneriproduktionen 4,4 mia. kr. I 2010 er det estimeret, at produktionsværdien vil stige til 4,6 mia. kr. og yderligere til knap 4,7 mia. kr. i 2011. Estimatet for 2011 er dog forbundet med betydelig usikkerhed. Økonomien i gartnerisektoren er omtalt mere indgående i afsnit 1.7.

Mælk

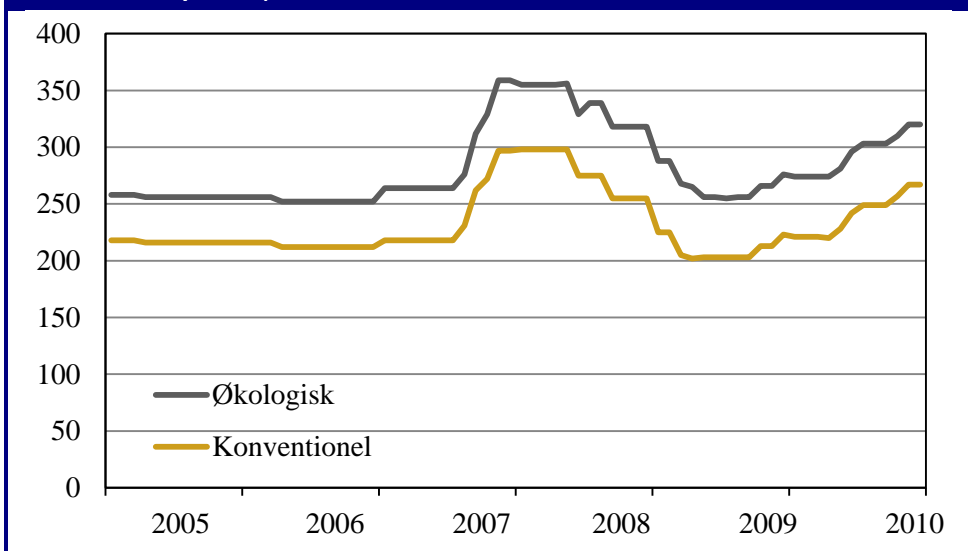
Den vigende efterspørgsel efter mælk som følge af krisen fik de globale mælkepriser til at falde i begyndelsen af 2009. Det resulterede i indskrænkninger i produktionen; bl.a. blev kobestanden reduceret i USA, ligesom produktionen i EU blev reduceret. Produktionstilpasningerne fik priserne til at stige igen i sidste tredjedel af 2009. Det gav grundlag for stigende produktion. Den stigende produktion har matchet en stigende efterspørgsel fra Asien, hvorimod efterspørgslen fra OECD-landene har været begrænset. Stigningen i den globale produktion var dog beskeden; mælkeproduktionen voksede således kun med 0,3 pct. i 2009, hvorimod stigningen i de sidste 10 år har udgjort godt 2 pct. pr. år.

Stigningen i verdensmarkedspriserne på mejeriprodukter kulminerede i begyndelsen af 2010, hvorefter priserne hidtil har været konstante, hvis der ses bort fra sæsonmæssige udsving. Det er til trods for, at produktionen forventes at være steget med 1,6 pct. Stigningen i produktionen er overvejende sket i Asien med Kina og Indien i spidsen. I resten af verden er mælkeproduktionen også steget, men stigningen har været mere beskeden. I EU forventes produktionen at være steget med 1,2 pct.; dels i kraft af en øget mælkekvote, dels fordi nogle EU-lande i større omfang har udnyttet mælkekvoten⁶.

De danske mælkepriser har i store træk fulgt udsvingene i udbud og efterspørgsel efter mælk, jf. figur 1.2. Mælkenoteringen nåede således bunden i april 2009, hvorefter den forblev konstant i de næste to kvartaler. Siden er noteringen opjusteret gentagne gange i løbet af 2010. På den baggrund er det vurderet, at den gennemsnitlige mælkepris inkl. efterbetaling og konsolidering er øget fra 2,10 kr. pr. kg mælk i 2009 til 2,36 kr. i 2010 for konventionel mælk og fra 2,71 kr. pr. kg mælk til 2,94 kr. for økologisk mælk.

⁶ EU's mælkekvote hæves med 1 pct. pr. år frem mod kvotesystemets ophør. Sidste forhøjelse sker i kvoteåret 2013/14. Kvoten tildeles som en forholdsmæssig forhøjelse af den enkelte producents kvote.

Figur 1.2. Udvikling i mælkenoteringen, øre pr. kg (4,2 pct. fedt/3,4 pct. protein)

Kilde: Videncentret for Landbrug (2011).

Mælkekvoten udnyttes fuldt ud i Danmark; i kvoteåret 2009/10 blev den endog overskredet med 0,4 pct.⁷ Produktionen blev øget fra 4.730 mio. kg i 2009 til 4.804 mio. kg i 2010⁸. Med det anslåede prisniveau forventes produktionsværdien af mælk derfor at være øget fra 10,2 mia. kr. i 2009 til 11,6 mia. kr. i 2010.

Mælkekvoten forventes også at blive udnyttet fuldt ud i 2011. Det indebærer, at produktionen øges yderligere med 1 pct. svarende til stigningen i mælkekvoten. Mælkeprisen inkl. efterbetaling og konsolidering er skønnet at stige med 8 pct. i forhold til de gennemsnitlige priser i 2010. Herved vil produktionsværdien stige yderligere til 12,6 mia. kr.

⁷ Overskridelsen forventes at koste mælkeproducenterne i alt 40 mio. kr. i superafgift.

⁸ Stigningen er på 1,6 pct., hvilket skyldes, at EU's Sundhedstjek gav anledning til en teknisk tilpasning af fedtreguleringen, som reelt svarer til en yderligere stigning i mælkekvoten på 110 mio. kg fra og med kvoteåret 2009/10. Det indebærer, at mælkekvoten fra kalenderåret 2009 til 2010 øges med 1,6 pct. i stedet for 1 pct.

Stigningen i mælkeprisen i 2011 er baseret på øget efterspørgsel. Den øgede efterspørgsel forventes primært at komme fra Kina i kraft af en betydelig vækst i BNP, idet efterspørgslen fra OECD-landene fortsat er præget af en lav vækst med heraf følgende lav vækst i efterspørgslen. Det skal dog også pointeres, at vækstraten i de øvrige BRIK-lande med en hastigt voksende middelklasse udgør et væsentligt potentiale.

Kvæg

Den globale produktion af okse- og kalvekød inkl. bøffelkød forventes at være faldet med 1,1 pct. i 2010 i forhold til 2009 til trods for markant højere priser i 2010. Reduktionen sker især i Sydamerika, som har reduceret produktionen med 3,4 pct.; primært i kraft af en argentinsk reduktion på 25 pct. Den begrænsede produktion kan skyldes, at det gunstige prisniveau gør det hensigtsmæssigt at tilbageholde køer og kvier med henblik på at øge bestanden.

Den globale reduktion i produktionen på 1,1 pct. skal sammenholdes med et lavere forbrug i 2010, som dog kun forventes at være faldet med 0,9 pct. Reduktionen i forbruget gælder næsten alle lande. Samhandlen er samtidig øget. Eksempelvis har Asien øget importen med 8,4 pct., men importen modsvarer blot en lavere produktion; forbruget er således reduceret med 0,1 pct. Rusland adskiller sig fra det mønster ved et øget forbrug. Produktionen i Rusland er således øget med 1 pct., importen er øget med 7,9 pct. og eksporten er stort set uændret.

I EU, som siden 2003 har været nettoimportør af okse- og kalvekød, forventes produktionen i 2010 at være 0,4 pct. lavere end i 2009, og forbruget forventes at falde med 0,6 pct. Eksporten er således steget lidt samtidig med, at importen er faldet.

I Danmark forventes produktionen at stige med 1,5 pct. i 2010 i forhold til 2009. Det er samtidig lykkedes erhvervet at få pæne prisstigninger på både ungtyre, slagtekvier og udsætterkøer. På grundlag af prisnoteringerne er det skønnet, at priserne gennemsnitligt er steget med 9,4 pct. fra 2009 til 2010. Det er til trods for, at nettoimporten forventes at være steget⁹. Herved øges produktionsværdien fra okse- og kalvekød fra 2,2 mia. kr. i 2009 til 2,5 mia. kr. i 2010.

⁹ Den stigende nettoimport dækker over både en øget import (især fra Tyskland) og en øget eksport (især til Tyskland, Rusland, Mellemøsten og Asien).

I 2011 er det anslået, at produktionen falder med 1,1 pct. primært som følge af en mindre malkekobestand. De gennemsnitlige slagtepriser i 2010 forventes derimod at være nogenlunde uændrede. I dette skøn er der kalkuleret med et øget udbud af okse- og kalvekød fra især Sydamerika, som vil lægge et pres på kødpriserne. I afrundet tal forventes produktionsværdien derfor at være uændret i 2011 i forhold til 2010.

Svin

Den globale svineproduktion forventes at være steget med 0,9 pct. fra 2009 til 2010. Stigningen kommer primært fra Kina. Uden Kina, som tegner sig for næsten halvdele af den globale svineproduktion, ville produktionen være faldet med 0,3 pct. Der er imidlertid variationer; Nordamerika forventes således at reducere produktionen med 3,2 pct., samtidig med at eksporten øges betragteligt. Rusland forventes at øge eksporten (3,8 pct.), samtidig med at importen reduceres (3,9 pct.), og Brasilien forventes at øge produktionen (1,3 pct.), samtidig med at eksporten reduceres (11,6 pct.). Sidstnævnte skyldes forringet konkurrenceevne som følge af prisstigninger og styrket valuta, hvilket har gjort det mere attraktivt at afsætte produktionen på hjemmemarkedet, som hurtigere er kommet på fode efter den økonomiske krise.

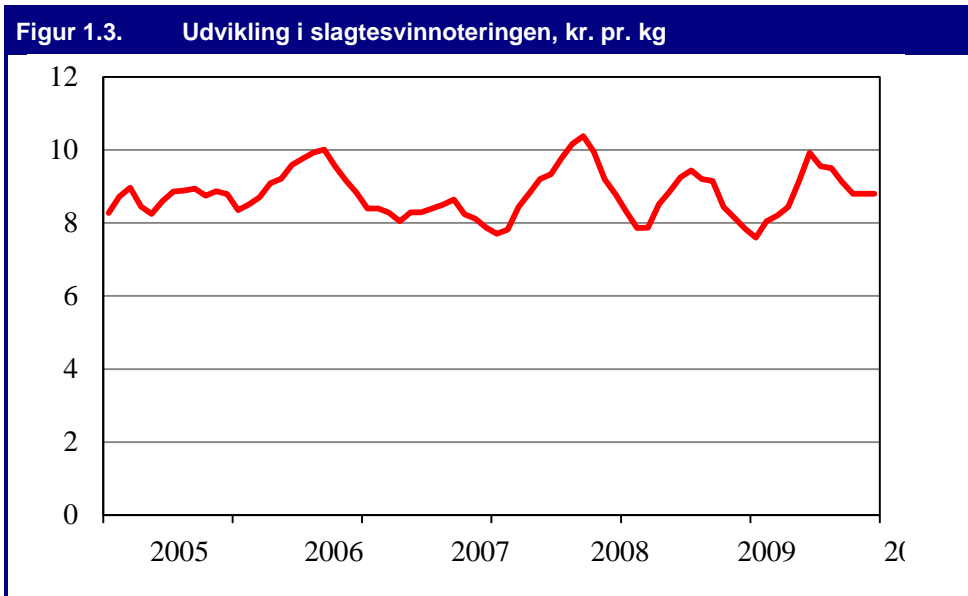
I EU forventes produktionen at være øget med 0,4 pct., samtidig med at forbruget forventes at falde med 0,9 pct. Herved presses svinepriserne. Svineproducenterne i EURO-området, og hermed også Danmark i kraft af fastkronepolitikken, har nydt godt af den svækkede EURO på eksportmarkederne. Det har bidraget til at trække prisniveauet op.

Svineproduktionen i Danmark er anslået til at være steget med 1 pct. fra 2009 til 2010. I det skøn er der taget højde for, at bestanden af årssøer er øget i 2010, samtidig med at antallet af fravænnede grise pr. årssø ligeledes er steget. I modsat retning trækker eksporten af levende svin; eksporten af smågrise er således skønnet steget fra 6,6 mio. stk. i 2009 til 7,1 mio. stk. i 2010¹⁰.

I Danmark har slagtesvinnoteringen i hovedparten af 2010 ligget over 2009-niveauet, jf. figur 1.3. Danish Crown, som forestår hovedparten af slagtingerne i Danmark, har samtidig øget efterbetalingen med 15 øre pr. kg, og tages der højde for det, er slagtesvinepriserne i gennemsnit øget med 5,4 pct. fra 2009 til 2010. Prisen på 30 kg grise er

¹⁰ Det er yderligere forventet, at eksporten af levende slagtesvin er faldet fra 1,1 mio. stk. i 2009 til 0,7 mio. stk. i 2010 baseret på indsnævring i prisforskellen mellem Danmark og Tyskland. Dette aspekt berører imidlertid alene den danske slagterisektor.

ikke steget i samme omfang. Det er derfor gennemsnitligt anslået, at svinepriserne er øget med 5,2 pct. Med det anslåede pris- og produktionsniveau øges produktionsværdien for svin derfor fra 18,4 mia. kr. i 2009 til 19,6 mia. kr. i 2010.

Kilde: Videncentret for Landbrug (2011).

I 2011 forventes svineproduktionen at stige yderligere med 0,4 pct. I dette skøn er det antaget, at antallet af årssøer vil falde til 1.065 tus. stk. Produktionen af fravænnede grise forventes imidlertid også at stige med 0,5 gris pr. årssø svarende til trenden. Samtidig er det forventet, at den hidtidige stigende eksport af smågrise vil stagnere på 7,2 mio. stk.

Den begrænsede stigning skal ses i sammenhæng med højere foderpriser i sidste kvartal af 2010, som bevirker, at de gennemsnitlige foderpriser vil stige fra 2010 til 2011. Desuden må det forventes, at prisen på svinekød vil falde i forhold til 2010, idet udbuddet i EU-området er for stort i forhold til efterspørgslen. Det er skønnet, at de gennemsnitlige svinepriser i 2011 vil falde med 1 pct. i forhold til 2010. På den baggrund vurderes produktionsværdien for svin at falde til 19,4 mia. kr. i 2011.

Ovenstående skøn er selvsagt behæftet med usikkerhed. Det skønnes imidlertid rimeligt at tro, at prisniveauet i EU først vil stige ved en indskrænkning i svineproduktionen.

nen, idet væksten i BNP i 2011 fortsat er begrænset. Der er derfor tale om et udskilningsforløb. EU-krav om løsgående søer i drægtighedsstalde ved årsskiftet til 2013 kan således være anstødsstenen til at neddrøse produktionen i flere af EU-landene. I Danmark er kravet allerede indfriet i hovedparten af de danske drægtighedsstalde.

Slagtekyllinger

Såvel den globale produktion som det globale forbrug af slagtefjerkræ forventes at stige med 2,2 pct. fra 2009 til 2010. Der er imidlertid flere forskydninger i produktionen. Argentina og Rusland har således øget produktionen med over 10 pct., ligesom der er pæne stigninger i Kina, Indien og Brasilien.

I EU forventes produktionsstigningen at være mindre (1,6 pct.), og forbrugsstigningen forventes at blive endnu mindre (1,1 pct.). Den overskydende produktion eksporteres, ligesom importen reduceres.

I Danmark indikerer slagtingerne af fjerkræ i de første tre kvartaler af 2010, at produktionen er vokset med 7,1 pct. Stigningen er bemærkelsesværdig, da trenden i Danmark viser en faldende fjerkræproduktion.

Prisudviklingen i Danmark har også været gunstig for erhvervet. Prisen for slagtekyllinger, som er den altdominerende slagtefjerkrætype i Danmark, faldt således drastisk i 2009. Bunden blev nået i begyndelsen af 2010 og er siden steget. Ved udgangen af 2010 nåede prisen samme niveau som højdepunktet i 2008. På grundlag af de månedlige prisniveauer er den gennemsnitlige pris for slagtekyllinger steget med 2,3 pct. fra 2009 til 2010. Herved er det forventet, at produktionsværdien lander på omkring 1,62 mia. kr. i 2010, som til sammenligning udgjorde 1,48 mia. kr. i 2009.

I 2011 forventes den gennemsnitlige pris at stige med yderligere 5,2 pct. I det skøn er det antaget, at der er en positiv effekt af salget af Rose Poultry i det forgangne år til det finske HKScan, som i forvejen producerer og markedsfører kød i Finland, Sverige, Polen og de baltiske lande. Produktionen i Danmark, som nu er på et højere niveau, er derimod skønnet uændret. Det skyldes øgede foderomkostninger, som er den altdominerende omkostningspost i slagtekyllingeproduktionen. Produktionsværdien skønnes derfor at udgøre 1,71 mia. kr. i 2011.

Konsumæg

Ægproduktionen i Danmark er stort set reduceret til salget til detailmarkedet, hvorimod æg til industrien er baseret på import. Omvendt er ægproduktionen til detail-

markedet kun i begrænset omfang påvirket af import. Udsving i prisen på æg har derfor også været begrænset. På grundlag af månedspriserne kan det skønnes, at den gennemsnitlige pris på æg er steget med 1,4 pct. fra 2009 til 2010. Denne stigning spænder over en stigning for buræg og skrabeæg, hvorimod prisen for æg fra økologiske og fritgående høns er faldet.

Det er skønnet, at produktionen af æg er steget gennemsnitligt med 1,7 pct. fra 2009 til 2010 baseret på salget til ægpakkerierne i de tre første kvartaler af 2010. Herved er produktionsværdien for æg vokset fra 0,59 mia. kr. i 2009 til 0,61 mia. kr. i 2010.

For 2011 er det skønnet, at den gennemsnitlige pris på æg stiger med 7,2 pct. Stigningen er funderet på stigende foderomkostninger, som forventes overvæltet på afregningspriserne, idet de øgede foderomkostninger også vil ramme udenlandske producenter. Stigningen animerer omvendt ikke til et øget forbrug; det er derfor antaget, at produktionen vil være uændret. Herved øges produktionsværdien til 0,65 mia. kr.

Pelsdyr

De sidste minkskind fra 2009-produktionen blev solgt på septembrauktionen i 2010 til 315 kr. pr. skind. Herved nåede den gennemsnitlige pris op på 336 kr. pr. skind. Da den samlede produktion af skind i 2009 udgjorde 14 mio. skind, nåede produktionsværdien dermed op på 4,59 mia. kr. efter fradrag af salgsgebyr¹¹.

Produktionen af minkskind forventes at falde til 13,88 mio. stk. i 2010 og yderligere til 13,78 mio. stk. i 2011. Den lavere produktions skyldes primært en negativ nettotilgang af producenter. Desuden ligger miljøkrav en dæmper på ekspansionen på de eksisterende farme¹².

Prisniveauet for produktionen i 2010 og 2011 er skønnet at forblive uændret. I dette skøn er der på den ene side fokuseret på, at Kina, som er hovedaftager af den danske minkproduktion, har været relativ uberørt af den økonomiske krise og fortsat forventes at have en høj vækstrate. Og selv om udbuddet af skind vokser globalt, repræsen-

¹¹ Værdien af pelsdyrproduktionen for et givet kalenderår opgøres af Danmarks Statistik på grundlag af årets produktion og de priser, hvortil den pågældende produktion afsættes, hvilket sædvanligvis sker på decembrauktionen i det pågældende år samt på fire auktioner i det efterfølgende år.

¹² Der er skærpede miljøkrav ved udvidelser af husdyrproduktionen over 75 dyreenheder, og næsten alle pelsdyrfarme har et husdyrhold under 75 dyreenheder.

terer danske minkskind en kvalitet, som opkøberne er villige til at betale en merpris for. På den anden side blev 2009-produktionen solgt til rekordhøje priser.

Med de uændrede priser og den anslåede produktion, falder produktionsværdien til 4,55 mia. kr. i 2010 og yderligere til 4,52 mia. kr. i 2011.

1.3. Produktionsomkostninger, faktorpriser og faktorforbrug

De samlede produktionsomkostninger ved jordbrugsproduktionen – inklusive arbejdsvederlag til brugerfamilierne – er skønnet til at stige fra 68,4 mia. kr. i 2009 til 68,7 mia. kr. i 2010, jf. tabel 1.2. Stigningen skyldes højere priser (1,7 pct.), hvorimod faktorforbruget falder med 1,2 pct.

Den begrænsede stigning i produktionsomkostningerne dækker over flere modsatrettede bevægelser. Lønomkostningerne er således steget, mens brugerfamiliens vederlag er reduceret i samme omfang. På tilsvarende vis er energi- og foderomkostningerne steget med hver 0,2 mia. kr., hvorimod forbruget af handelsgødning og afskrivninger er faldet med hhv. 0,2 og 0,3 mia. kr.

I 2011 øges faktorforbruget derimod med 3,3 mia. kr., hvoraf den altoverskyggende ændring er knyttet til øgede foderomkostninger på 3,2 mia. kr. Det øvrige faktorforbrug stiger med op til 0,1 mia. kr. pr. post. Dog falder afskrivningerne og vederlaget til brugerfamilien med hhv. 0,1 og 0,5 mia. kr.

Ændringen i faktorforbruget i 2011 er overvejende prisrelateret. Faktorforbruget målt i mængder falder således med 1,3 pct. Priserne øges derimod gennemsnitligt med 6,2 pct., og det er her foderomkostningerne, der trækker priserne op med en stigning på 15 pct.

1.4. Landbrug opdelt efter driftsform

Den uensartede udvikling i de forskellige produkt- og faktorpriser, der har fundet sted de senere år, og som forudses også at gøre sig gældende i 2010 og 2011, påvirker indtjeningen i de forskellige former for landbrug meget forskelligt. På den baggrund redegøres i dette afsnit for indtjeningen i plante-, kvæg- og svinebrug. Redegørelsen er primært baseret på de regnskaber, der danner grundlag for Danmarks Statistiks "Landbrugsregnskabsstatistik" i årene 2005-2009 samt egne fremskrivninger til 2010 og 2011.

Om de anvendte regnskabsoplysninger skal bemærkes, at alle produkttilknyttede driftstilskud, der består af tilskud til protein- og energiafgrøder, stivelseskartofler samt handyr- og moderfårpræmier, indgår i resultatet *før* finansielle poster. Generelle driftstilskud, der primært består af enkeltbetalingen, anses derimod for finansielle indtægter, hvorfor de alene indgår i resultatet *efter* finansielle poster.

De finansielle poster omfatter – udover generelle driftstilskud – renteindtægter og renteudgifter, forpagtningsafgifter samt inflationsbetingede debitorgevinster. Sidstnævnte kvantificerer effekten af inflationens udhuling af gælden. Tilsvarende tab på fordringer er modregnet, således at værdien dækker nettogevinsten.

Når det gælder landbrugsbedriftenes indtjening – i modsætning til brugerfamiliens økonomiske forhold – er det især interessant at se på større landbrug, da dansk landbrugs fremtid især afhænger af økonomien i disse. Antallet af mellemstore landbrug falder kraftigt fra år til år, da de ikke er tilstrækkelig store til at udnytte de størrelsesøkonomiske fordele, der er skabt af den teknologiske og økonomiske udvikling. Antallet af deltidslandbrug er – i modsætning til antallet af mellemstore – forblevet nogenlunde uændret gennem en årrække. Deltidsbrugene, der således ser ud til at kunne overleve bl.a. som fritidslandbrug, tegner sig imidlertid kun for en meget lille del af landbrugsproduktionen¹³.

På denne baggrund er der i det følgende valgt at fokusere på plante-, kvæg- og svinebrug med 2 helårsarbejdere og derover¹⁴.

Plantebrug

Plantebrugenenes resultat *før* finansielle poster forventes at falde fra 872 t.kr. pr. bedrift i 2008 til 546 t.kr. pr. bedrift i 2010. jf. tabel 1.5. Det skyldes hovedsageligt lavere høstudbytter, idet 2010-høsten er væsentlig mindre end 2009-høsten. Et større areal pr. bedrift, højere priser på hovedparten af de vegetabilske produkter og lidt mindre prisstigninger på faktorforbruget bidrager til, at resultatet *før* finansielle poster ikke er

¹³ Til belysning af de store landbrugs betydning for landbrugsproduktionen kan nævnes, at landbrug med 2 helårsarbejdere og derover tegnede sig for 59 pct. af det samlede landbrugsareal ultimo 2009, 92 pct. af malkekobestanden og 90 pct. af svinebestanden.

¹⁴ Definitionen af plante-, kvæg- og svinebedrifter anvendt i nærværende afsnit er forskellig fra definitionen i Danmarks Statistiks "Landbrugsregnskabsstatistik". Eksempelvis er en del bedrifter, der indgår som plantebrug i regnskabsstatistikken, men som har en ikke ubetydelig svineproduktion, klassificeret som svinebedrifter i nærværende sammenhæng.

faldet yderligere. Produktionsarealet stiger således med 5 pct., prisen på den vegetabilske produktion stiger gennemsnitligt med 4,1 pct., og omkostningerne til udsæd, brændstof, handelsgødning, energi og bekæmpelsesmidler stiger kun med hhv. 2,8, ÷6,4, 4,8 og 3,0 pct.

Tabel 1.5. Hovedtal for plantebrug med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ⁵⁾	2011 ⁵⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	3.115	3.584	3.855	4.764	4.446	4.361	5.333
Produkttilknyttede direkte tilskud ³⁾	31	32	45	45	47	50	53
Driftsomkostninger ²⁾	2.841	3.099	3.291	3.674	3.621	3.865	4.094
Resultat før finansielle poster	305	517	609	1.135	872	546	1.292
Generelle driftstilskud	627	757	728	793	848	876	914
Forpagtningsafgift	377	606	661	695	695	742	791
Nettorenteudgifter	531	564	653	1.563	990	750	800
Inflationsbetingede debitorgevinster netto	256	262	323	393	356	379	397
Finansielle omkostninger netto	25	151	264	1.072	480	237	281
Resultat efter finansielle poster	280	366	345	64	393	309	1.011
Likvidt resultat ⁴⁾	514	658	571	294	623	561	1.291
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha	244	553	823	2.261	1.444	480	2.219
Forrentning af landbrugskapital i selveje, pct.	0,8	1,0	0,8	2,1	1,0	0,4	1,6
Antal bedrifter	1.109	912	993	862	814	768	720
Landbrugsareal, ultimo, ha	289	325	324	345	359	377	395
Heraf i selveje, ha	174	180	169	195	217	227	237
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	3,26	3,48	3,51	3,66	3,90	3,95	4,01

1. Bruttoudbyttet er her defineret som værdien af produktionen og omfatter derfor i modsætning til Danmarks Statistiks regnskabsstatistikker for landbrug og gartneri ikke nominelle kapitalgevinster (konjunkturgevinster) på lagerbeholdninger og besætninger.
2. Både bruttoudbyttet og driftsomkostningerne er inklusive bedriftens forbrug af korn og grovfoder af egen produktion.
3. Omfatter hektar- og husdyrpræmier samt mælkepræmie og andre direkte pristilskud. Disse produkttilknyttede tilskud indgår således ikke i ovenstående bruttoudbytte.
4. Det likvide resultat opføres som resultatet efter finansielle poster + afskrivninger - inflationsbetingede debitorgevinster, netto.
5. Egne fremskrivninger.

Kilde: Egne beregninger baseret på Danmarks Statistik (a).

Resultatet *før* finansielle poster forventes derimod øget til 1.292 t.kr. i 2011. Højere høststudbytter under forudsætning af normalt høststudbytte samt højere afregningspriser på især korn bevirker, at bruttoudbyttet vokser betragteligt. Hertil skal lægges effekten af et større produktionsareal. Prisudviklingen på de væsentligste produktionsfaktorer er derimod beskedne i forhold til udviklingen i produktpriserne. Undtagelsen er foderomkostningerne for den del af den animalske produktion, som trods alt befinder sig på planteavlsbedrifterne.

De finansielle omkostninger anslås at falde fra 480 t.kr. pr. bedrift i 2009 til 237 t.kr. i 2010 og stige til 281 t.kr. pr. bedrift i 2011. Reduktionen skyldes et markant lavere renteniveau i 2010 og 2011 i forhold til 2009. Når der alligevel kan forventes øget nettorenteudgifter i 2011, er det knyttet til den øgede gæld ved stigningen i bedriftsstørrelsen. Det gælder ligeledes for 2010, men her overdøver faldet i renteniveauet den øgede gældsbyrde.

Øvrige ændringer i de finansielle poster er primært knyttet til stigende bedriftsstørrelse. Det generelle driftstilskud falder således pr. ha, men stiger pr. bedrift i kraft af et større arealtilliggende. På tilsvarende vis stiger forpagtningsafgiften primært på grund af et større tilforpagtet areal og sekundært i kraft af en lidt højere forpagtningsafgift pr. ha (1 pct. pr. år). Og endelig stiger den inflationsbetingede debitorgevinst primært i kraft af en øget gæld, idet inflationsniveauet er nogenlunde uændret.

Til trods for de faldende finansielle poster kan det ikke undgås, at resultatet *efter* finansielle omkostninger falder fra 393 t.kr. pr. bedrift i 2009 til 309 t.kr. i 2010. Resultatet i 2011, som er mere end 3 gange så stort som 2010-resultatet, viser derimod effekten af især de forventede højere kornpriser.

Effekten af de forventede ændringer i kornpriserne ses tydeligt i det produktionsbetingede nettokapitalafkast¹⁵ pr. ha i 2011, jf. tabel 1.5, som næsten er på niveau med 2008-resultatet.

Kvægbrug

Resultatet *før* finansielle poster for de store kvægbrug forventes at stige fra 12 t.kr. pr. bedrift i 2009 til 412 t.kr. i 2010, jf. tabel 1.6. Stigningen skal primært tilskrives en forventet stigning i afregningspriserne for mælk på knap 12 pct., hvorimod priserne på det indkøbte foder er faldet. Hertil skal lægges gunstige prisrelationer på de salgsafgrøder, som der også er på kvægbedrifterne. Endelig er stigningen præget af en forventet større malkekobestand (5,7 pct.), en øget mælkeydelse (1,5 pct.) og et større arealtilliggende (5,4 pct.).

I 2011 forventes resultatet *før* finansielle poster at stige til 724 t.kr. pr. bedrift. Stigningen er betragtelig i forhold til 2010, om end stigningstakten er mindre end det fo-

¹⁵ Det produktionsbetingede nettokapitalafkast opgøres som resultatet før finansielle poster + ejendomsskatter ÷ arbejdsvederlag til brugerfamilien.

regående år. Igen bidrager en yderligere forventet stigning i mælkeprisen, en øget malkekobestand, en øget mælkeydelse og et større arealtilliggende til stigningen i bruttoudbyttet, som dog også er præget af de gunstige kornpriser. Omkostningerne til indkøbt foder forventes imidlertid at stige med 10 pct., og den anvendte grovfoderproduktion, som forventes at følge kornpriserne, stiger med 21 pct. Effekten på driftsomkostningerne er imidlertid væsentligt mindre end de tilsvarende effekter på bruttoudbyttet.

Tabel 1.6. Hovedtal for kvægbedrifter med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ⁵⁾	2011 ⁵⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	3.411	3.744	4.331	5.336	4.731	5.403	6.393
Direkte produkttilknyttede tilskud ³⁾	22	38	27	24	41	45	48
Driftsomkostninger ²⁾	2.942	3.265	3.886	4.656	4.760	5.035	5.717
Resultat før finansielle poster	491	516	473	704	12	412	724
Generelle driftstilskud	386	540	554	570	601	624	646
Forpagtningsafgift	112	189	199	206	211	227	244
Nettorenteudgifter	463	520	724	1.466	1.072	724	777
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	208	219	330	350	358	386	410
Finansielle omkostninger netto	-19	-50	39	752	325	-58	-35
Resultat efter finansielle poster	509	566	434	-48	-313	470	759
Likvidt resultat ⁴⁾	684	780	590	151	-54	754	1.074
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha.	626	483	59	1.701	-2.670	-368	1.189
Forrentning af landbrugskapital i selveje, pct.	2,2	2,4	1,4	2,5	-0,3	0,8	1,6
Antal bedrifter	3.864	3.648	3.406	3.400	3.288	3.130	2.973
Landbrugsareal, ultimo, ha	114	134	147	154	168	177	186
Heraf i selveje, ha	89	93	104	112	124	130	137
Antal malkekøer, ultimo	124	131	141	149	158	167	176
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	2,99	3,07	3,24	3,35	3,50	3,57	3,64

Anm: Noter og kilde, se tabel 1.5

De finansielle omkostninger for kvægbrugene forventes at falde fra 325 t.kr. pr. bedrift i 2009 til -58 t.kr. i 2010, hvorimod de forventes at stige til -35 t.kr. pr. bedrift i 2011. De største ændringer er knyttet til nettorenteudgifterne, som falder fra 1.072 t.kr. i 2009 til 724 t.kr. i 2010, hvorefter de stiger til 777 t.kr. i 2011. Ændringen skyldes primært - ligesom for plantebrugene – reduktion i renteniveauet i 2010 og 2011 i forhold til 2009. Når der alligevel er en stigning i nettorenteudgifterne i 2011, skal det primært tilskrives øget gæld i kraft af stigningen i bedriftsstørrelsen. Dette aspekt gjorde sig også gældende i 2010, men er tilsløret i kraft af faldet i renteniveauet.

Faldet i finansielle omkostninger indebærer, at resultatet *efter* finansielle poster stiger fra ÷313 t.kr. pr. bedrift i 2009 til 470 t.kr. i 2010. I 2011 forbedres situationen yderligere til 759 t.kr. pr. bedrift. Kvægbruget er således begunstiget af både gode prisrelationer og et lavt renteniveau.

Indkomstudviklingen blandt de økologiske malkekvægsbedrifter følger i nogen grad de øvrige kvægbrug. Dog er den forventede prisudvikling på økologisk mælk mindre end for konventionel mælk. Resultatet *efter* finansielle poster forbedres således også betragteligt fra 2009 til 2010 og yderligere til 2011, jf. tabel 1.7, men forbedringstakten i det sidste år er mindre end på de konventionelle brug.

Tabel 1.7. Hovedtal for økologiske malkekvægsbedrifter med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ⁵⁾	2011 ⁵⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	3.473	3.733	4.397	5.779	4.728	5.330	6.258
Direkte produkttilknyttede tilskud ³⁾	2	4	2	6	4	5	5
Driftsomkostninger ²⁾	2.947	3.216	3.818	5.025	4.645	4.925	5.612
Resultat før finansielle poster	528	521	581	760	87	410	651
Generelle driftstilskud	480	618	662	738	776	815	853
Forpagtningsafgift	107	217	245	271	288	309	331
Nettorenteudgifter	470	469	707	1.407	1.102	713	759
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	209	206	328	361	363	388	410
Finansielle omkostninger netto	-113	-138	-39	579	252	-181	-172
Resultat efter finansielle poster	641	659	620	181	-165	590	823
Likvidt resultat ⁴⁾	823	874	775	412	69	852	1.120
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha.	1.035	627	661	1.805	-2.028	-413	621
Forrentning af landbrugskapital i selveje, pct.	3,2	2,9	2,2	3,1	0,2	1,1	1,7
Antal bedrifter	416	368	374	369	397	377	357
Landbrugsareal, ultimo, ha	128	149	163	187	190	200	212
Heraf i selveje, ha	100	103	108	126	129	136	143
Antal malkekøer, ultimo	121	127	142	153	156	165	174
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	3,01	2,98	3,20	3,42	3,39	3,46	3,53

Anm: Noter og kilde, se tabel 1.5

Ved sammenligning skal det dog bemærkes, at kvægbedrifterne i tabel 1.6 omhandler samtlige kvægbrug, hvorimod de økologiske brug alene omfatter malkekvægbesætninger. Hertil kommer at arealet på de økologiske brug er væsentligt større end på de konventionelle brug.

Svinebrug

De store svinebrugs resultat *før* finansielle poster forventes at øges fra 390 t.kr. pr. bedrift i 2009 til 573 t.kr. pr. bedrift i 2010, jf. tabel 1.8. Det skyldes primært en forbedring i prisforholdet mellem svinepriser og foderomkostninger. Hertil kommer en forbedring af kornpriserne, som også har effekt på svinebedrifterne.

Tabel 1.8. Hovedtal for svinebedrifter med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ⁵⁾	2011 ⁵⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	5.499	6.060	6.319	7.476	7.216	7.735	8.366
Direkte produkttilknyttede tilskud ³⁾	7	13	12	9	8	8	8
Driftsomkostninger ²⁾	4.914	5.192	6.235	7.607	6.833	7.170	8.008
Resultat før finansielle poster	593	881	96	-121	390	573	367
Generelle driftstilskud	367	429	424	476	462	474	490
Forpagtningsafgift	229	305	316	393	391	411	430
Nettorenteudgifter	614	686	932	2.051	1.359	883	926
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	288	297	422	481	444	467	483
Finansielle omkostninger netto	187	265	401	1.487	844	353	383
Resultat efter finansielle poster	406	616	-305	-1.608	-454	220	-16
Likvidt resultat ⁴⁾	829	1.070	93	-1.173	-141	556	349
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha	1.542	2.755	-1.517	-2.403	-8	768	-341
Forrentning af landbrugskapital i selveje, pct.	1,7	2,7	-0,8	-1,5	0,0	0,4	-0,1
Antal bedrifter	3.171	3.218	3.051	2.855	2.866	2.813	2.733
Landbrugsareal, ultimo, ha	164	180	187	208	207	215	223
Heraf i selveje, ha	114	118	127	139	143	148	154
Antal svin, ultimo	3.433	3.473	3.734	3.804	3.915	4.070	4.217
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	3,94	3,90	4,05	4,22	4,20	4,22	4,22

Anm: Noter og kilde, se tabel 1.5

I 2011 forventes resultatet *før* finansielle poster at falde til 367 t.kr. pr. bedrift. Det skyldes især 15 pct. højere foderomkostninger og et mindre fald i svinepriserne (1 pct.). Når resultatet ikke bliver ringere, skyldes det et bedre resultat for kornproduktionen, som afbøder noget af det dårlige resultat. Selve svineproduktionen, betragtet som produktionsgren, er imidlertid i særdeleshed ugunstigt stillet.

De finansielle omkostninger er som for planteavls- og kvægbrugene præget af et lavt renteniveau i 2010 og 2011. De finansielle omkostninger falder derfor drastisk fra 2009 til 2010 og stiger lidt igen i 2011. Igen gælder det, at (moderat) stigende gæld tilslører rentefaldet. Faldet fra 2009 til 2010 ville således være større uden øget gæld, ligesom stigningen fra 2010 til 2011 kan tilskrives en øget gældsbyrde.

Da både indtjeningen forbedres og de finansielle omkostninger falder, fås et stigende resultat efter finansielle poster fra 2009 til 2010. Resultatet - 220 t.kr. pr. bedrift - er imidlertid ikke tilstrækkeligt til at aflønne brugerfamiliens arbejdsindsats og forrente egenkapitalen. Hertil kommer, at den faldende indtjening i 2011 betyder, at resultatet *efter* finansielle poster igen bliver negativt i 2011.

Usikkerhed

Ovenstående prognoser for indtjeningen i de store plante-, kvæg- og svinebrug er be-
hæftet med betydelig usikkerhed. Dette gælder især for 2011, men også for 2010,
hvilket bl.a. skyldes, at den beskrevne udvikling i priserne på landbrugsprodukter, fo-
derstoffer, gødning og energi ikke er endelig opgjort.

Hertil kommer, at en del landmænd indgår kontrakter om fremtidigt salg af plante-
produkter og fremtidigt køb af foderstoffer mv., hvorfor prisændringer på disse pro-
dukter og produktionsmidler først slår fuldt igennem efter kortere eller længere tid. I
fremskrivningerne er der forsøgt taget højde for dette forhold, men grundlaget herfor
er usikkert. Endelig bygger prognoserne for 2011 på forudsætninger om et "normalt"
høstudbytte i dette år, hvorfor afvigelser herfra vil påvirke den faktiske indtjening i
forhold til den forventede i større eller mindre grad.

For at give en pejling af usikkerheden er effekten på indtjeningen beregnet ved en
ændring i priserne på 5 pct. Der er her fokuseret på alle produkter og fodermidler.
Dog er prisen på sukkerroer holdt uændret, idet prisen er kontraktmæssigt fastsat.
Endvidere er effekten på indtjeningen beregnet ved en ændring i renten på gælden på
0,5 pct. point. Resultatet, som fremgår af tabel 1.9, viser, at indtjeningen er forholds-
vis følsom selv over for relativt begrænsede afvigelser fra det forventede pris- og ren-
teniveau.

Tabel 1.9. Forventet resultat efter finansielle poster i 2011 ved en ændring i de anvendte priser på produkter og fodermidler på 5 pct. samt ved en ændring i renten på gælden på 0,5 pct. point, 1.000 kr. pr. bedrift

	Priser og rente, som forventet	Resultat efter finansielle poster under forudsætning af ...			
		5 pct. lavere priser	5 pct. højere priser	0,5 pct. højere rente	0,5 pct. lavere rente
Plantebrug	1.011	815	1.207	876	1.146
Kvægbrug	759	568	951	636	883
Svinebrug	-16	-212	179	-165	132

Kilde: Egne beregninger.

1.5. Brugerfamiliernes samlede indkomster

I langt de fleste landbrug afhænger brugerfamiliernes økonomiske forhold udover indtjeningen fra bedriften af indkomster fra andre kilder samt af kapitalgevinster og -tab. Dette er belyst i tabel 1.10-1.12, der indeholder hovedtal for familiernes samlede indkomster i landbrug opdelt efter bedriftens størrelse.¹⁶

Tabel 1.10. Hovedtal for deltidsladbrug, 1.000 kr. pr. bedrift							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ⁵⁾	2011 ⁵⁾
Indkomst:							
Landbrug ¹⁾	-41	-47	-64	-81	-134	-119	-100
Andre erhverv ¹⁾	33	38	65	55	43	53	58
Brugerbolig ²⁾	37	38	38	51	42	42	42
Private nettorenteudgifter	18	15	20	23	23	19	19
Lønindtægt	308	350	331	336	365	382	400
Pension, dagpenge og børnetilskud	61	58	70	79	82	83	85
Løbende indkomst i alt	381	422	420	417	375	423	466
Personlige skatter	120	141	142	167	105	-	-
Privat forbrug	268	294	301	321	319	-	-
Opsparing	-7	-13	-24	-71	-50	-	-
Kapitaloverførsler, netto ³⁾	-5	-2	7	16	23	-	-
<i>Reelle kapitalgevinster</i>							
Fast landbrugsejendom ⁴⁾	54	1.105	-108	1.924	-397	-	-
Driftskapital	-2	1	6	-14	-17	-	-
Brugerbolig ⁴⁾	-59	56	-23	119	-7	-	-
Andre reale aktiver	4	18	17	112	-103	-	-
Fordringer	12	6	-23	-140	12	-	-
Gæld	39	54	95	48	22	-	-
Reelle kapitalgevinster i alt	49	1.241	-36	2.049	-491	-	-
Ændring i egenkapitalens realværdi	37	1.226	-53	1.994	-518	-	-

1. Resultat efter finansielle poster, men før inflationsbetingede debitorgevinster, netto.
2. Før renteindtægter og renteudgifter.
3. Omfatter bl.a. arv og gaver netto samt indbetalinger til pensionsordning med negativt fortegn.
4. De store forskelle fra år til år i de reale kapitalgevinster på fast landbrugsejendom og brugerbolig skyldes bl.a., at opgørelsen er baseret på den offentlige ejendomsvurdering, og at vurderingen kun foretages hvert andet år, mens der i de mellemliggende år foretages en "forsigtig" regulering.
5. Egne fremskrivninger.

Kilde: Egne beregninger baseret på Danmarks Statistik (a).

Deltidsbrugernes løbende husstandsindkomster har ligget på et forholdsvis stabilt niveau i omegnen af 400 t.kr. i årene 2005 til 2009, jf. tabel 1.10. Heraf udgør lønind-

¹⁶Tabel 1.10–1.12 omfatter kun landbrug, der drives som enkeltmandsvirksomhed – og således ikke landbrug, der drives som interessentskab eller i selskabsform.

tægterne omkring 80 pct. af den samlede husstandsindkomst. Resultatet fra landbrugsbedriften er derimod negativt i alle år. Dette underskud fra bedriften må forventes at blive mindsket i både 2010 og 2011 i forhold til 2009 i kraft af landbrugets generelt forbedrede prisrelationer samt lavere renteniveau.

Den løbende husstandsindkomst i de mellemstore landbrug er i højere grad påvirket af udsving i indkomsten fra landbruget, idet lønindtægterne har en mindre vægt blandt de mellemstore brug. Effekten af den forbedrede indtjening i 2009, 2010 og 2011 får således en mærkbar betydning for den løbende husstandsindkomst, jf. tabel 1.11. Det bemærkes i øvrigt, at den løbende husstandsindkomst generelt afspejler den ringe indtjening fra landbrugsbedriften. Den løbende husstandsindkomst er således generelt mindre end for deltidsbrugene.

Tabel 1.11. Hovedtal for landbrug med 1-2 helårsarbejdere, 1.000 kr. pr. bedrift							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ⁵⁾	2011 ⁵⁾
Indkomst:							
Landbrug ¹⁾	87	132	24	-73	-131	4	88
Andre erhverv ¹⁾	40	44	48	28	31	44	48
Brugerbolig ²⁾	39	40	39	48	43	43	43
Private nettorenteutgifter	20	16	23	30	29	22	22
Lønindtægt	173	165	181	173	186	193	201
Pension, dagpenge og børnetilskud	40	34	46	48	43	44	44
Løbende indkomst i alt	358	399	315	195	143	306	403
Personlige skatter	106	118	143	134	47	-	-
Privat forbrug	270	282	303	314	307	-	-
Opsparing	-18	-2	-131	-252	-211	-	-
Kapitaloverførsler, netto ³⁾	-18	-8	-94	-17	38	-	-
<i>Reelle kapitalgevinster</i>							
Fast landbrugsejendom ⁴⁾	181	2.645	-225	3.890	-1.339	-	-
Driftskapital	-7	12	30	-50	-107	-	-
Brugerbolig ⁴⁾	-60	44	-39	107	-31	-	-
Andre reale aktiver	4	35	58	52	-97	-	-
Fordringer	15	3	-53	-231	98	-	-
Gæld	94	100	244	149	101	-	-
Reelle kapitalgevinster i alt	227	2.840	15	3.917	-1.375	-	-
Ændring i egenkapitalens realværdi	191	2.830	-209	3.648	-1.548	-	-

Anm.: Noter og kilde, se tabel 1.10.

For de store brug, jf. tabel 1.12, er lønindtægten endnu mindre end for deltidsbrugene og de mellemstore brug. Her slår svingninger i indtjeningen fra landbruget kraftigt igennem på den løbende husstandsindkomst. Den negative indtjening fra landbruget i årene 2007 til 2009 kan således i stort omfang aflæses i den løbende husstandsind-

komst. Heraf følger, at der for 2010 og 2011 må forventes forbedringer i den løbende husstandsindkomst.

Tabel 1.12. Hovedtal for landbrug med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ⁵⁾	2011 ⁵⁾
Indkomst:							
Landbrug ¹⁾	267	359	-198	-1.020	-653	52	158
Andre erhverv ¹⁾	58	65	63	-3	21	42	45
Brugerbolig ²⁾	44	44	44	50	44	44	44
Private nettorenteudgifter	30	28	35	64	52	34	34
Lønindtægt	138	137	149	159	164	171	179
Pension, dagpenge og børnetilskud	37	37	40	42	37	37	38
Løbende indkomst i alt	514	614	63	-835	-439	314	430
Personlige skatter	111	124	168	121	-30	-	-
Privat forbrug	325	340	365	394	366	-	-
Opsparing	79	150	-470	-1.350	-775	-	-
Kapitaloverførsler, netto ³⁾	-65	-73	-48	-82	29	-	-
<i>Reelle kapitalgevinster</i>							
Fast landbrugsejendom ⁴⁾	197	4.298	-1.180	6.780	-2.826	-	-
Driftskapital	-27	13	31	-50	-426	-	-
Brugerbolig ⁴⁾	-91	20	-75	80	-24	-	-
Andre reale aktiver	-35	103	25	154	-139	-	-
Fordringer	47	52	-43	-424	14	-	-
Gæld	277	423	665	576	323	-	-
Reelle kapitalgevinster i alt	368	4.909	-576	7.115	-3.078	-	-
Ændring i egenkapitalens realværdi	382	4.986	-1.094	5.683	-3.823	-	-

Anm.: Noter og kilde, se tabel 1.10.

Siden 1990'erne har brugerfamilierne især på store landbrug, men også på mellemstore og mindre landbrug, nydt godt af betydelige reelle kapitalgevinster såvel på fast landbrugsejendom som på gælden. De reelle kapitalgevinster på fast landbrugsejendom er et resultat af, at priserne på landbrugsejendomme er steget langt mere end det generelle prisniveau.

De reelle kapitalgevinster på gælden skyldes fortrinsvis inflationens udhuling af dens realværdi. Herudover opstår der såvel reelle gevinster som reelle tab som følge af kursændringer på obligationer og pantebreve, som ligger bag realkreditlånene samt som følge af ændringer i valutakurser for lån optaget i fremmed valuta.

I den betragtede periode har husstandsindkomsten på deltidsbrug såvel som mellemstore og store landbrug kun i noget omfang kunnet dække personlige skatter og privat

forbrug. Det betyder - alt andel lige - en tæring på egenkapitalen. De reelle kapitalgevinster har imidlertid mere end opvejet den negative opsparing, hvilket har afspejlet sig i en forøgelse af egenkapitalen. I 2009 er de reelle kapitalgevinster imidlertid negative og har dermed udhulet egenkapitalen.

1.6. Perspektiver - på kort sigt

Prisen på landbrugsejendomme kulminerede i 2. kvartal 2008 efter lang tids uafbrudt stigning. Siden er prisen faldet med en tredjedel frem til 1. kvartal 2010, hvorefter prisen tilsyneladende er stabiliseret. Det lavere prisniveau er gunstigt for de kommende landmænd, idet det kræver mindre kapital og dermed bliver lettere at forrente den investerede kapital med de nuværende prisrelationer. For de eksisterende landmænd giver den lavere værdisætning af ejendommen anledning til en højere gældsprocent. Herved vil brug, som i forvejen har en høj gældsprocent, risikere at blive teknisk insolvente og dermed være konkurstruede. Der er derfor behov for konsolidering.

På den lange bane er prisen på landbrugsejendomme bestemt af indtjeningen i landbruget og renteniveauet eller rettere forventningen om indtjeningen og renteniveauet. Indtjeningen i landbruget er vanskelig at spå om i et længere tidsperspektiv. P.t. kan det dog konstateres, at selv om rentabiliteten kan forventes at stige i de næste par år, så er niveauet utilstrækkeligt. Egenkapitalen bliver herved gradvis udhulet ved en uændret pris på landbrugsejendomme.

Renteniveauet er også vanskeligt at spå om, men p.t. vides det, at renten befinder sig på et historisk lavt niveau, og samtlige signaler taler for en stigende rente i slutningen af 2011. Den Europæiske Centralbank har endog ytret bekymring om stigende inflation, som vil kunne fremrykke rentestigningen. Det bliver næppe en stor stigning; hertil er økonomierne endnu for svage, men det kan blive startskuddet. Den nuværende tilsyneladende stabile pris på landbrugsejendomme kan således vise sig at være kortvarig med heraf følgende problemer for de eksisterende landmænd.

Når det gælder indtjeningen, fokuseres der ofte på kornprisen, idet konkurrencen mellem de respektive produktionsgrene bevirker, at lave priser på korn resulterer i lave priser på andre planteprodukter og husdyrprodukter med større eller mindre forsinkelser og omvendt. Historisk kan det da også vises, at der er en god sammenhæng mellem hvedepriserne og svinepriserne, hvor høje foderpriser balanceres af højere svinepriser og omvendt. Pt. kan der imidlertid ikke konstateres nogen balance. Mange svineproducenterne har derfor vanskeligheder med at konsolidere bedriften, og svine-

brug med høj gældsprocent vil derfor i særdeleshed være konkurstruet ved yderligere fald i ejendomspriserne.

P.t. er efterspørgslen efter svinekød i EU for lille i forhold til udbuddet på markedet. Der er derfor behov for at tilpasse den europæiske produktion. I hvilket omfang er svært at skønne, men svinepriserne skal stige betragteligt for at matche produktionsomkostningerne. Især ved udsigt til stigende kornpriser, idet foderomkostningerne udgør en betragtelig del af produktionsomkostningerne.

1.7. Gartnerierhvervet i 2010

Gennem de seneste 10 år er arealet med gartneriprodukter faldet. Det gælder især væksthusharealet, som er faldet gennemsnitligt med 1,6 pct. om året, men frilandsarealet er også faldet (0,2 pct. om året). Reduktionen i væksthusharealet, som gælder både for potteplante- og grønsagsproduktionen, skyldes, at nedgangen i antallet af producenter er større end ekspansionen blandt de tilbageværende producenter.

En tilsvarende strukturudvikling finder sted blandt frilandsgartnerne, men her er billedet præget af en mindre stigning i arealet med frilandsgrønsager, et nogenlunde uændret areal med frugt og bær samt et fald i arealet med planteskoleprodukter. Denne udvikling forventes at fortsætte.

Værdien af gartneriproduktionen landede på 4,4 mia. kr. i 2009. Med udgangspunkt i produktionsudviklingen samt en forventet produktivitets- og prisudvikling steg produktionsværdien til 4,6 mia. kr. i 2010. Stigningen skyldes først og fremmest højere afsætningspriser på gennemsnitligt 4,5 pct., som forstærkes af ændringer i produktionsvolumen, som stiger gennemsnitligt med 0,3 pct.

De gennemsnitlige ændringer i såvel afregningspriser som produktionsmængder dækker over en betydelig variation. For væksthushgrønsager forventes produktionsmængden at være nogenlunde uændret, hvorimod de gennemsnitlige priser stiger med 2,8 pct. For frilandsgrønsager skønnes priserne gennemsnitligt at stige med 2,3 pct., men produktionsmængden forventes samtidig at stige med 5,4 pct. For potteplanteproduktionen skønnes priserne at stige med 6,0 pct. i 2010 i forhold til 2009, hvorimod et fald i produktionsmængden på knap 1 pct. synes sandsynligt.

Værdien af gartneriproduktionen forventes at stige til 4,7 mia. kr. igen i 2011. Det skal dog understreges, at dette skøn er forbundet med betydelig usikkerhed. I skønnet

er det således antaget, at produktionsvolumen såvel som afregningspriserne følger en langsigtet trend. Den opgjorte produktionsværdi giver således primært et fingerpeg om udviklingsretningen.

Den fortsatte strukturudvikling forventes at reducere antallet af producenter med omkring 60 om året. Herved falder antallet af gartnerivirksomheder til 1.164 i 2010 og til 1.104 i 2011, jf. tabel 1.13. Det skal understreges, at det er et forsigtigt skøn. Den lave rentabilitet kan således føre til en forcering af strukturudviklingen.

Tabel 1.13. Hovedtal for gartneri, 1.000 kr. pr. virksomhed							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ⁵⁾	2011 ⁵⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	2.922	3.210	3.381	3.775	4.145	4.564	4.686
Direkte produkttilknyttede tilskud ³⁾	1	1	0	1	1	1	1
Driftsomkostninger ²⁾	2.614	2.862	3.019	3.387	3.757	4.106	4.182
Resultat før finansielle poster	308	349	362	389	389	458	505
Generelle driftstilskud	70	72	57	87	85	89	88
Forpagtningsafgift	41	78	81	70	91	97	98
Nettorenteudgifter	126	156	170	251	236	225	225
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	34	35	65	73	63	68	68
Finansielle omkostninger netto	63	127	129	161	178	165	166
Resultat efter finansielle poster	246	223	233	227	211	293	338
Likvidt resultat ⁴⁾	455	441	436	451	470	583	641
Forrentning af landbrugskapital i selveje, pct.	-1,5	-1,0	-1,5	-0,7	-0,4	0,1	0,6
Antal virksomheder	1.408	1.399	1.353	1.400	1.224	1.164	1.104
Antal helårsarbejdere pr. virksomhed	4,60	4,90	4,95	5,37	5,61	5,79	5,70

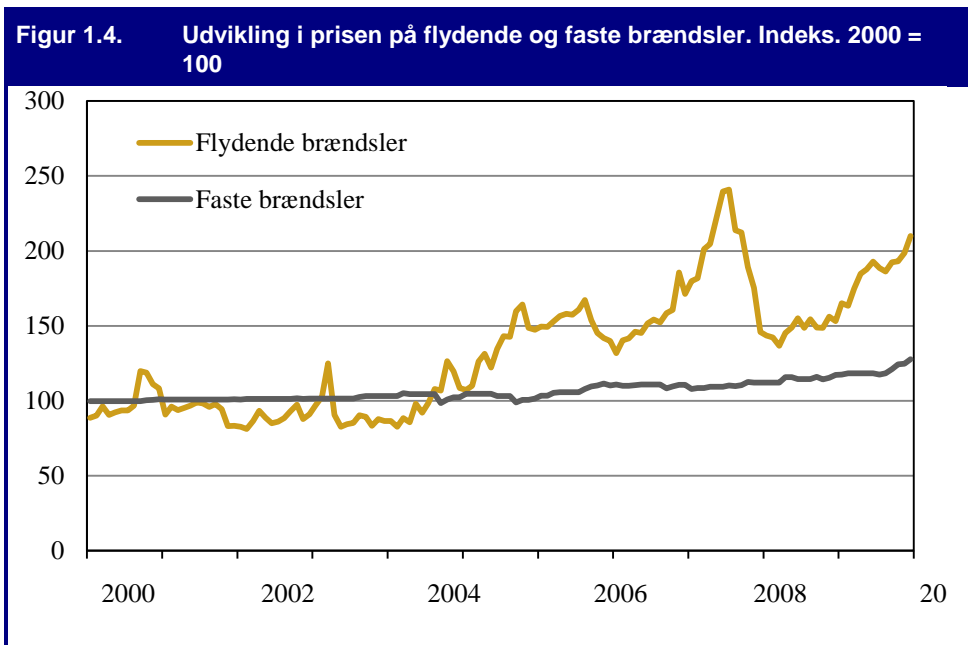
Anm: Noter og kilde, se tabel 1.5

Resultatet før finansielle poster skønnes at stige med 69 t.kr. til 458 t.kr. pr. virksomhed i 2010. I dette skøn er der taget højde for prisudviklingen fra 2009 til 2010 samt den mængdemæssige ændring i produktion og indsatsfaktorer. Der er desuden antaget, at arbejdsproduktiviteten er øget med 2,1 pct.

Specielt for væksthushusholdet er det skønnet, at energieffektiviteten øges med 4,7 pct. Det er samtidig vurderet, at det forholdsvis høje prisniveau i 2010 på brændsler til opvarmning, jf. figur 1.4, vil svare nogenlunde til 2007-niveauet¹⁷. I den sammen-

¹⁷ I gennemsnit er priserne på flydende brændsler steget med 25,6 pct. fra 2009 til 2010, og prisen på de faste brændsler er steget med 5,0 pct.

hæng er det taget i betragtning, at flere gartnerier har mulighed for at skifte fra én brændselstype til en anden, hvis det er økonomisk lønsomt.

Kilde: Danmarks Statistik (d)

For 2010 skønnes driftsresultatet *før* finansielle poster at bedres med 47 t.kr. pr. virksomhed i forhold til 2009. Resultatet er imidlertid forbundet med stor usikkerhed og har som forudsætning, at salgspriserne normaliseres. Det indebærer, at priserne øges med 1,2 pct. i forhold til 2010-niveauet.

Gartneriets finansielle omkostninger forventes at falde fra 178 t.kr. i 2009 til 165 t.kr. i 2010 og 166 t.kr. i 2011. Ændringen er primært knyttet til det lave renteniveau, som bevirker, at renteniveauet falder fra 5,1 pct. p.a. i 2009 til 4,2 pct. p.a. i 2010 og 2011 med den gennemsnitlige sammensætning af låntyper i gartnerivirksomhederne.

Resultatet *efter* finansielle poster forventes hermed at stige fra 211 t.kr. til 293 t.kr. i 2010 og yderligere til 338 t.kr. i 2011. Det skal dog her understreges, at 2011-resultatet har som forudsætning, at priserne normaliseres; dvs. at priserne på gartneriprodukter følger udviklingstendensen.

Referencer

Danmarks Statistik (a): Landbrugsregnskabsstatistik (flere årgange) samt de bagvedliggende landbrugsregnskaber.

Danmarks Statistik (b): Gartneriregnskabsstatistik (flere årgange) samt de bagvedliggende landbrugsregnskaber.

Danmarks Statistik (c): Landbrug, flere årgange.

Danmarks Statistik (d): Statistikbanken.

Danmarks Statistik (2010a): Landbrugets bruttofaktorindkomst 2009 med tilknyttede indeks, Sta. Eft., Landbrug 2010:10.

Danmarks Statistik (2010b): Afgrøder i dansk landbrug 2010, Nyt fra Danmarks Statistik. Landbrug, Nr. 364, 2010.

Danmarks Statistik (2010c): Høsten af korn, raps og bælgssæd 2010, Nyt fra Danmarks Statistik. Landbrug Nr. 550, 2010.

Danmarks Statistik (2010d): Landbrugets prisforhold (<http://www.dst.dk/Vejviser/dokumentation/KT3Rb/Jordbrugets-prisforhold.aspx>).

FAO (2010): Food Outlook, Global Market Analysis, November 2010 (<http://www.fao.org/docrep/013/al969e/al969e00.pdf>).

Hansen, Jens (2001): Overskuds- og indkomstbegreber i regnskabsstatistikken for landbrug. Working Paper no. 9/2001, SJFI.

Landbrug & Fødevarer (2010a): Prisudvikling for landbrugets salgsprodukter og driftsmidler (http://www.landbrugsinfo.dk/Oekonomi/Budget/Prognoser/Filer/08-22Konjunkturnotat_201009.pdf) samt senere prisopdateringer.

Landbrug & Fødevarer (2010b): Eksporten af levende svin (<http://www.lf.dk/~media/lf/Tal%20og%20analyser/Aktuelle%20statistikker/aktuelle%20svin/levende%20eksport/2010/Levende%20eksport%20nov10.ashx>).

Landbrug & Fødevarer (2010c): Kvartalsstatistik oksekød (http://www.lf.dk/Tal_og_Analyser/Aktuelle_statistikker/Oksekoed/Kvartalsstatistik_oksekoed/2010.aspx)

OECD-FAO (2010): Agricultural Outlook 2010-2019 (<http://www.agri-outlook.org/dataoecd/13/13/45438527.pdf>).

USDA (2010): World Agricultural Supply and Demand Estimates, WASDE – 489, 12. december 2009.

Videncentret for Landbrug (2011): Farmtal Online (<http://www.farmtalonline.dk/Navigation/navigationtree.aspx>)

2. Agro- og fødevareindustriens konjunkturer

De seneste år har været relativt turbulente for den danske agro- og fødevareindustri. I 2007-2008 oplevede verden den værste fødevarekrise i mange år med drastiske stigninger på især korn og mejeriprodukter. I 2007 kom der prisstigninger på 100-200 pct., men allerede i 2008 faldt priserne igen, således at priserne i efteråret 2008 generelt lå under niveauet før fødevarekrisens start. I juli 2010 steg de internationale kornpriser igen – denne gang med 70 pct. i løbet af én måned. Årsagerne var især varme, tørke, misvækst og brande i Rusland, Ukraine og Kazakhstan. Ruslands forbud mod korneksport gav yderligere frygt for mangel på hvede på de internationale kornmarkeder, og det fik priserne til at stige endnu mere.

De turbulente pris- og markedsforhold siden 2007 har medført en betydelig usikkerhed i agro- og fødevareindustrien, og der har været eksempler på dels stigende avancer og vækst, dels store tab på grund af prissvingningerne.

Mere eller mindre uafhængigt af fødevarekrisen kom den finansielle krise og senere den økonomiske krise. Selv om efterspørgslen efter fødevarer generelt er relativt upåvirket af indkomst- og konjunkturudviklingen, oplevede flere virksomheder i agro- og fødevareindustrien, at efterspørgslen generelt faldt, men at discountprodukter og private labels fik en relativ større andel af markedet.

Virksomhederne i agro- og fødevareindustrien oplevede derfor under ét en betydelig nedgang i indtjeningen i 2007 og 2008, mens der i de følgende år igen har været en stigende indtjening. Genopretningen i 2009 og 2010 skyldes i vid udstrækning, at der blev gennemført betydelige besparelser samt udskydelse af investeringer.

Der er tegn på, at agro- og fødevareindustriens økonomi bliver marginalt forringet i 2011, men der er i sagens natur en betydelig usikkerhed forbundet med denne vurdering. Både de internationale konjunkturer og markedsudviklingen er afgørende herfor, og der er stor usikkerhed omkring disse forhold.

Dette kapitel indeholder en beskrivelse, vurdering og fremskrivning af den økonomiske situation og udvikling i den danske agro- og fødevareindustri.

2.1. Økonomiske nøgletal for agro- og fødevarerindustrien

Datagrundlaget for de økonomiske nøgletal i dette afsnit er en værditilvækstopgørelse på grundlag af Danmarks Statistiks Nationalregnskabsstatistik. Når der skal anvendes detaljerede opdelinger af agro- og fødevarerindustrien, er data normalt 3-4 år forsinkede, hvorfor det er nødvendigt at foretage en fremskrivning. Denne fremskrivning sker i det følgende ved hjælp af estimerede procentvise mængde- og prisændringer for de pågældende variable. Tal for årene 2007-2010 er derved baseret på fremskrivninger og er dermed foreløbige¹⁸.

De økonomiske nøgletal for perioden 2000 - 2010 fremgår af tabel 2.1.

Tabel 2.1. Økonomiske nøgletal for de væsentligste sektorer i agro- og fødevarerindustrien, 2000-2010 (mia. kr.)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Slagterier							
Produktion	38,2	39,6	40,0	38,7	40,7	36,9	39,5
- Forbrug i produktionen	30,7	31,5	31,6	31,8	34,3	28,9	30,8
= Bruttoværditilvækst	7,5	8,1	8,4	6,9	6,4	7,9	8,7
- Aflønning af ansatte	6,3	6,6	6,5	6,7	6,8	6,5	6,5
- Andre produktionsskatter, netto	- 0,0	-	-	-	-	-	-
= Bruttooverskud af prod. og blandet indkomst	1,2	1,6	2,0	0,2	0,4	1,4	2,2
Mejerier og isfabrikker							
Produktion	21,9	26,1	26,4	27,6	29,0	25,3	27,9
- Forbrug i produktionen	17,5	21,4	22,5	23,6	26,1	20,7	23,2
= Bruttoværditilvækst	4,4	4,7	3,9	4,0	2,9	4,6	4,6
- Aflønning af ansatte	3,0	3,5	3,4	3,6	3,7	3,5	3,8
- Andre produktionsskatter, netto	-0,1	-	-	-	-	-	-
= Bruttooverskud af prod. og blandet indkomst	1,5	1,2	0,5	0,4	-0,8	1,1	0,8
Bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks							
Produktion	8,9	9,2	9,5	9,3	9,7	9,2	9,7
- Forbrug i produktionen	5,1	5,5	5,7	5,9	6,1	5,4	5,8
= Bruttoværditilvækst	3,8	3,7	3,8	3,5	3,6	3,8	4,0
- Aflønning af ansatte	2,6	2,6	2,8	2,8	2,9	2,8	2,9
- Andre produktionsskatter, netto	- 0,0	-	-	-	-	-	-
= Bruttooverskud af prod. og blandet indkomst	1,3	1,0	1,0	0,6	0,7	1,0	1,0
Anden fødevarerfremstilling							
Produktion	35,2	45,6	46,3	49,9	54,4	47,7	47,9
- Forbrug i produktionen	26,9	34,5	36,6	38,1	40,9	34,4	35,8
= Bruttoværditilvækst	8,3	11,1	9,6	11,8	13,5	13,2	12,0
- Aflønning af ansatte	5,7	6,7	6,9	6,9	7,1	6,9	7,2
- Andre produktionsskatter, netto	- 0,1	-	-	-	-	-	-
= Bruttooverskud af prod. og blandet indkomst	2,6	4,4	2,8	5,0	6,4	6,3	4,8

¹⁸ En detaljeret beskrivelse af den anvendte metode kan ses i Jensen et al. (2009).

Tabel 2.1. fortsat

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Drikkevarefremstilling							
Produktion	9,0	9,2	9,2	10,0	10,6	10,0	9,7
- Forbrug i produktionen	5,9	6,1	6,5	7,1	7,8	7,0	6,9
= Bruttoværditilvækst	3,2	3,1	2,7	2,9	2,8	3,0	2,8
- Aflønning af ansatte	2,0	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8	1,6
- Andre produktionsskatter, netto	- 0,0	-	-	-	-	-	-
=Bruttooverskud af prod og blandet indkomst	1,2	1,3	1,0	1,1	1,0	1,2	1,1
Føde- og drikkevareindustri i alt							
Produktion	113,2	129,7	131,4	135,6	144,4	129,0	134,7
- Forbrug i produktionen	86,1	99,1	102,9	106,5	115,2	96,4	102,6
= Bruttoværditilvækst	27,1	30,6	28,5	29,1	29,2	32,6	32,1
- Aflønning af ansatte	19,6	21,2	21,3	21,9	22,3	21,5	22,1
- Andre produktionsskatter, netto	- 0,3	- 0,2	- 0,1	- 0,1	- 0,1	- 0,3	- 0,3
= Bruttooverskud af prod. og blandet indkomst	7,8	9,6	7,3	7,4	7,0	11,3	10,2

Anm.: Vedrører alene aktiviteter på dansk grund.

Kilde: Danmarks Statistik (2010) og Jensen et al. (2009).

For den samlede fødevarer- og drikkevarerindustri vurderes den totale produktionsværdi i 2009 at have været i størrelsesordenen 129 mia. kr., hvilket er en markant nedgang i forhold til de to foregående år, jf. tabel 2.1. Nedgangen skyldes især prisfald efter fødevarerkrisen i 2007 og i starten af 2008. Da råvareomkostningerne (forbrug i produktionen) også er faldet som følge af de lavere priser, har der været en stigning i fødevarerindustriens bruttoværditilvækst på ca. 3,4 mia. kr. fra 2008 til 2009.

I 2010 forventes produktionsværdien igen at stige som følge af dels prisstigninger på råvarerne, dels stigende efterspørgsel på grund af en svag forbedring af de økonomiske konjunkturer. Stigningen i produktionsværdien modsvares dog af dyrere råvareomkostningerne, således at bruttooverskuddet forventes at falde marginalt i 2010.

Kødisindustrien oplevede i høj grad de negative konsekvenser af fødevarerkrisen. De kraftigt stigende korn- og foderpriser medførte, at svine- og fjerkræproducenternes bytteforhold faldt drastisk, og det medførte en nedgang i især svineproduktionen. I 2010 forventes igen en stigning i produktionsværdien, og bruttooverskuddet er steget markant i 2009, og det høje niveau forventes at fortsætte i 2010. Det stigende bruttooverskud i de senere år, skal bl.a. ses som et resultat af en effektivisering og omkostningsreduktion i sektoren.

Mejeriindustrien oplevede et kraftigt pris-boom i anden halvdel af 2007 og et næsten tilsvarende prisfald i 2008. De høje priser medførte, at produktionsværdierne i både 2007 og 2008 var høje set i forhold til de foregående år. I 2009 faldt produktionsvær-

dien igen til niveauet i årene før fødevarekrisen. Bruttooverskuddet var meget lavt i 2007 i mejerisektoren under ét, men det steg igen i de følgende år.

Sektoren bestående af “bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks” blev påvirket af de højere korn- og melpriser, og det medførte stigende råvare- og færdigvarepriser. Bruttooverskuddet faldt betydeligt i 2007 og 2008, men allerede i 2009 var det igen oppe på ca. 1 mia. kr., som svarede til niveauet før fødevarekrisen. De kraftige kornprisstigninger i anden halvdel af 2010 vil kunne øge produktionsværdien, men de vil næppe kunne medføre en væsentlig ændring i bruttooverskuddet på kort sigt.

Sektoren omfattende “drikkevarefremstilling” har haft et relativt stabilt økonomisk forløb gennem de seneste år. Drikkevarefremstilling er mindre følsom over for ændringer i råvarepriser end f.eks. kød- og mejeriindustrien. Den stabile udvikling forventes at fortsætte ind i 2010.

2.2. Udviklingen i de enkelte sektorer

Dette afsnit indeholder nærmere analyser af de enkelte sektors økonomiske udvikling, konjunkturer og konkurrenceevne. Analyserne tager udgangspunkt dels i nøgletallene i tabel 2.1, dels i regnskabstal for udvalgte væsentlige virksomheder i sektorerne. Regnskabstallene omfatter virksomheder med betydelige aktiviteter m.m. i udlandet, hvorimod tallene i tabel 2.1 er baserede på tal fra Danmarks Statistik og vedrører alene aktiviteter på dansk grund.

Mejeriindustrien

Udviklingen i mejeriindustriens økonomi har i de seneste år været påvirket af, at de internationale priser på mælk og mejeriprodukter er steget markant – efter at have nået et meget lavt niveau efter fødevarekrisen og ved finanskrisens start i 2008. De danske mælkepriser har i store træk fulgt de internationale priser, omend de danske priser set over en lang periode er højere, har mindre udsving og har en tidsforskydning på ½-1 år, jfr. figur 2.1.

Figur 2.1. Spot-markedspris (UK) og dansk landmandspris på mælk

* Gns. afregningspris til danske landmænd, ** 1-månedsspotmarkedspris

Kilde: Landbrug & Fødevarer (2010) samt auktsnoteringer

Udviklingen i omsætning og resultat for udvalgte danske mejerier – hvoraf Arla Foods står for ca. 90 pct. af mælkeindvevningen – fremgår af tabel 2.2

Tabel 2.2. Omsætning og resultat for udvalgte danske mejerier (mio. kr.)

	02/03	03/04	04/05	2006	2007	2008	2009
Omsætning							
Arla Foods	40.647	47.608	46.351	45.491	47.742	49.469	46.230
Thise Mejeri	120	149	183	272	359	504	496
Nørager Mejeri*	203	212	196	203	242	257	204
Årets resultat efter skat							
Arla Foods	1.094	1.019	801	933	938	556	971
Thise Mejeri	2	4	6	9	10	16	8
Nørager Mejeri*	7	7	5	3	2	5	1

* Tal for Nørager Mejeri er udelukkende driftsårstal. 2006 = 2005/2006, etc.

Kilde: Selskabernes årsregnskaber

Som det ses af tabellen, er resultatudviklingen meget stabil – trods omskiftelige økonomiske og politiske rammer at arbejde under. Stabiliteten er i høj grad en konsekvens af andelsejperformen, hvor afregningsprisen til landmændene bruges til at udligne udsving i mejeriernes indtjening fra år til år.

Omsætningen i Arla Foods faldt i 2009 med 6,5 pct. og nåede dermed en omsætning på 46,2 mia. kr. Arla Foods er dermed stadig den næststørste fødevarevirksomhed med hjemstavn i Danmark.

I 1. halvår af 2010 steg Arla Foods' omsætning med næsten 1½ mia. kroner i forhold 1. halvår af 2009, og resultat for første halvår af 2010 blev på 697 mio. kr., hvilket er en kraftig forbedring i forhold til samme periode i 2009, jf. tabel 2.3

Nøgletal for Arla Foods' udvikling i 1. halvår af de seneste 3 år fremgår af tabel 2.3.

Tabel 2.3. Nøgletal for Arla Foods' seneste udvikling			
	1.halvår 2008	1.halvår 2009	1. halvår 2010
Omsætning, mio. kr.	24.988	22.324	23.754
Resultat, mio. kr.	481	263	697
Mælkemængde, mio. kg.	4.133	4.376	4.424
Antal andelshavere	8.128	7.799	7.326
Balance, mio. kr.	31.569	30.193	30.603
Soliditet %		28	29
Arla-indtjening pr. kg. andelshavermælk	2,90	2,03	2,37

Kilde: Meddelelse fra Arla Foods

Generelt er der tegn på en væsentlig forbedring af de økonomiske nøgletal i 1. halvår af 2010. Årsagen angives til; højere priser på verdensmarkedet, en positiv valutaudvikling samt stram styring af omkostningerne. Samtidig med den stigende indtjening i selskabet, er mælkeprisen til landmændene hævet flere gange.

Den positive udvikling skyldes også den bedre afsætningssituation i Mellemøsten. Fire år efter, at salget af danske mejeriprodukter til ca. 3 mia. kr. gik helt i stå i Mellemøsten, er Arla Foods' eksport på vej tilbage efter Muhammedkrisen. Det omsætningstab, som Arla fik efter forbrugerboykotten, har andre internationale aktører som blandt andet Kraft og Nestlé fået en del af, men de største vindere har dog været lokale mejerier.

Arla Foods forventer en omsætning på ca. 47 mia. kr. i 2010, hvor der også forudses en stigende indtjening.

I december offentliggjorde Arla Foods planerne om en fusion med det tyske andelsmejeri Hansa-Milch. Hansa-Milch er et af de større regionale mejerier i Tyskland og har 670 aktive andelshavere mod Arla Foods' 7.200 andelshavere.

Formålet med fusionen er bl.a. at styrke Arla Foods' position og markedsandel på det tyske marked. Arla Foods har således en strategi om at udvikle sit engagement på det tyske marked, og målet er at blive et af Tysklands tre førende mejerier. Med fusionen kan Arla Foods supplere sit nuværende salg med friskvarer, og dermed bliver selskabet en mere attraktiv partner for den tyske dagligvarehandel.

Den foreslåede fusionsaftale lægger op til, at Hansa-Milch som selskab bliver andels-haver i Arla Foods. De tyske medlemmer fortsætter teknisk set som andelshavere i det tyske selskab, og deres mælk bliver afregnet efter Arla Foods' sædvanlige afregnings-principper.

Forslaget om en fusion skal drøftes i såvel Arla Foods' som Hansa-Milchs ejerkreds, og der forventes en afklaring i marts måned.

Kødindustrien

Danish Crown er langt den største aktør i denne sektor, idet virksomheden står for ca. 90 pct. af de danske svineslagtninger og 60 pct. af de danske kreaturslagtninger. Danish Crowns resultat har gennem en årrække været meget stabilt set i forhold til de udsving, deres ejere, svineproducenterne, har været udsat for, jf. tabel 2.4.

Tabel 2.4. Omsætning og resultat for virksomheder inden for den danske kød industri (mio. kr.)

	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10
Omsætning								
<u>Svineslagterier</u>								
Danish Crown	40.368	44.370	48.598	48.534	44.346	46.972	44.757	45.211
Tican	2.102	2.603	2.581	3.036	3.706	4.241	3.705	4.001
<u>Fjerkræslagterier</u>								
Rose Poultry A/S	1.358	1.418	1.413	1.364	1.514	1.708	1.579	1.625
Lantmännen Danpo A/S	1.136	1.306	1.208	1.031	1.112	1.255	1.279	
<u>Øvrig kødindustri</u>								
Skare Meat Packers	643	674	703	850	856	971	973	1.076
Stryhn's*		501	561	553	590	640	624	
3-stjernet*	238	220	238	252	260	280	-	

Tabel 2.4. fortsat

	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10
Årets resultat								
<u>Svineslagterier</u>								
Danish Crown	1.214	1.261	1.228	1.232	1.230	997	1.164	1.648
Tican	81	133	126	142	88	75	89	157
<u>Fjerkræslagterier</u>								
Rose Poultry A/S	-29	23	17	-47	17	23	-16	13
Lantmännen Danpo A/S	-21	-83	-6	-258	-41	29	-35	
<u>Øvrig kødindustri</u>								
Skare Meat Packers	11	11	9	11	8	20	14	18
Stryhn's*	21	16	31	34	28	19	23	
3-stjernet*	29	21	19	23	34	25	26	

* Kalenderår. 2002/2003 = 2003, etc.

Kilder: Virksomhedernes årsregnskaber

I regnskabsåret 2009/10 havde Danish Crown en omsætning på 45,2 mia. kr., hvilket var en marginal stigning i forhold til året før, hvor omsætningen var 44,8 mia. kr. Resultatet steg imidlertid med godt 40 pct. - fra 1,164 mia. kr. til 1,648 mia. kr. I betragtning af det meget stabile resultatniveau i de foregående år, er der tale om en markant stigning.

Tabel 2.5 viser udviklingen i centrale økonomiske nøgletal for Danish Crown-koncernen i perioden 2005/06 - 2009/10.

Tabel 2.5. Centrale økonomiske nøgletal for Danish Crownkoncernen

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
Nettoomsætning, mio. kr.	48.534	44.346	46.972	44.757	45.211
Resultat af primær drift, mio. kr.	1.860	1.872	1.816	1.730	1.857
Årets resultat, mio. kr.	1.232	1.230	997	1.164	1.648
Balance, mio. kr.	21.706	21.279	23.336	21.306	22.153
Ansvarligt lån, mio. kr.	1.000	1.000	993	995	997
Egenkapital, mio. kr.	3.844	4.132	4.091	3.940	4.639
Soliditetsgrad, pct.	22,3	24,1	21,8	23,2	25,4
Andelshaverleverancer, mio. kg.	1.645	1.606	1.559	1.402	1.377
Samlet restbetaling, mio. kr.	1.086	1.198	945	981	1.316
Antal andelshavere	15.044	13.465	12.152	10.685	9.847
Ansatte medarbejdere, ultimo	26.938	24.334	26.652	24.274	23.305

Kilde. Danish Crown (flere årgange).

Forbedringen i 2009/10 skyldes især fire forhold:

- Omkostningsbesparelser som følge af strategiplanen DC Future
- Stigende indtjening i forædlingsaktiviteterne
- Forbedret afsætningssituation på markeder uden for EU
- Reducerede finansieringsomkostninger.

Strategiplanen DC Future blev sat i gang i maj 2009, og der var indlagt en 18-måneders tidshorisont, hvor målet var at vende den negative udvikling, hvor Danish Crown hidtil havde tabt markedsandele m.h.t. leverancer af slagtesvin. Strategiplanen indeholdt 8 konkrete tiltag, og planen var at spare 1,3 mia. kr. Derudover krævede selskabet fjernelse af politiske særbyrder på 300 mio. kr. DC Future er også beskrevet i Landbrugets Økonomi 2009.

Ultimo 2010 konstaterer Danish Crown, at der er opnået besparelser og yderligere forbedringer på knap 1,2 mia. kr. De ønskede besparelser i lønomkostningerne var ikke opnået, og der arbejdes derfor videre med at nå den fulde besparelse på området, hvilket udgør ca. 600 mio. kr. Danish Crown vurderer, at der allerede er skabt synlige resultater, idet ca. en million slagtesvin på årsbasis er vendt tilbage til selskabet.

Tican står for godt 8 pct. af de danske svineslagtninger, men andelen har været stigende gennem adskillige år.

Mens Ticans omsætning har været stigende gennem en lang periode, faldt årets resultat i 2006/07, og også i de følgende år lå indtjeningsniveauet lavt. I 2009/10 steg både omsætning og indtjening betydeligt, og årets resultat på 157 mio. kr. er det højeste nogensinde.

Tabel 2.4 viser, at svineslagterierne generelt har en mere stabil udvikling i omsætning og indtjening end fjerkræslagterierne.

Lantmännen Danpo realiserede et underskud på 35 mio. kr. i 2009. Dermed har selskabet et samlet akkumuleret underskud på ca. 440 mio. kr. siden 2002. Selskabet betegner resultatet i 2009 som meget utilfredsstillende, og det forklares med negativ udvikling i salgspriser, valutakursudsving og en forsinket effekt af investeringsaktiviteter. Det forventes således, at de gennemførte investeringer vil få fuld effekt i 2010, og at der dermed kan opnås et positivt resultat i 2010.

Ejerne bag Danpo, den svenske koncern, Lantmännen, har efterfølgende godkendt en investering på 60 mio. kr. i Danpos forædlingsfabrik i Farre ved Vejle.

Med investeringen øges kapaciteten med 65 procent. Målet er at øge både kapaciteten og effektiviteten på fabrikken. Investeringen skal også ses som et led i Danpos strategi om at være omkostningsledende i branchen og få flere kunder fra specielt de nære eksportmarkeder.

Rose Poultry har også set over en længere periode haft en lav indtjening. Resultatet i 2009/10 blev dog et overskud på godt 13 mio. kr., hvilket selskabet vurderer som tilfredsstillende og som forventet. Det positive resultat begrundes med forholdsvis stabile markedspriser samt relativt lave foderpriser hos producenterne i første halvdel af regnskabsåret. Derefter er foderpriserne steget, og det nødvendiggjorde markante stigninger i afregningsprisen over det sidste kvartal i 2010 for at sikre en konkurrencedygtig afregning. Netop foderpriserne vurderes at være en meget væsentlig usikkerhed for sektoren.

Rose Poultry blev i 2010 solgt til den finske koncern HK Scan. HK Scan er en af de større fødevarer virksomheder i Nordeuropa. Selskabet ejer også Sveriges største slagteriselskab Scan, tidligere Swedish Meats, og det ejer sammen med Danish Crown slagterivirksomheden Sokolow i Polen. Med købet bliver finnerne den største aktør på fjerkræmarkedet i Nordeuropa. HK Scans omsætning var i 2009 knap 16 mia. kr. Omkring 80 procent af selskabets omsætning ligger i Finland og Sverige.

Drikkevareindustrien

Drikkevareindustrien domineres af bryggerierne, hvor Carlsberg er den dominerende virksomhed.

I 2008 overtog Carlsberg sammen med Heineken den tidligere konkurrent og samarbejdspartner, Scottish & Newcastle (S&N). Carlsbergs væsentligste formål med at gå med i købet af S&N var at få fuld kontrol over selskabet BBH, som tidligere var ejet ligeligt af S&N og Carlsberg. Med købet fik Carlsberg et stærkt brohoved på det voksende russiske marked, som blev betragtet som et strategisk hovedmarked på længere sigt.

Selv om købet skete i starten af den internationale finanskrisen, har Carlsberg formået at håndtere både opkøb og den efterfølgende stigende gældsbelastning, samt konsolidering, finanskrisen og et vigende ølmarked på en tilfredsstillende måde. Selskabet

nævner selv, at det er kommet gennem den finansielle krise ved at tilpasse omkostningerne og ved at opprioritere markedsføringen.

Dertil kommer, at Carlsberg et par gange inden for de seneste år har varslet prisstigninger som følge af stigende inputpriser.

I 2009 blev omsætningen på knap 60 mia. kr., og Carlsberg er dermed den største virksomhed inden for fødevarsektoren. Overskuddet blev på knap 4,2 mia. kr. i 2009, jf. tabel 2.6.

Tabel 2.6. Omsætning og resultat for danske bryggerivirksomheder (mio. kr.)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<u>Nettoomsætning</u>							
Carlsberg	34.626	36.284	39.047	41.083	44.750	59.944	59.382
Royal Unibrew	2.633	2.869	3.191	3.439	3.882	4.179	3.816
Harboes Bryggeri A/S*	1.359	1.452	1.361	1.383	1.371	1.545	1.525
<u>Resultat</u>							
Carlsberg	1.719	1.269	1.371	2.171	2.596	3.193	4.167
Royal Unibrew	153	194	221	228	152	-484	53
Harboes Bryggeri A/S*	64	86	66	57	20	26	43

* Driftsårstal. 2003 = 2002/2003, etc.

Kilde: Selskabernes årsregnskaber

Carlsberg har flere gange i 2010 opjusteret forventningerne til både omsætning og indtjening. De økonomiske resultater for de første 9 måneder af året er således også væsentligt bedre i 2010 end i 2009, jf. tabel 2.7.

Tabel 2.7. Økonomiske nøgletal for Carlsberg for de første 9 måneder af hhv. 2009 og 2010 (mio. kr.).

	9 mdr. 2009	9 mdr. 2010
<u>Total salgsvolumen</u>		
Øl (mio. hl.)	98,7	106,9
Øvrige drikkevarer (mio. hl.)	17	17,2
<u>Resultatopgørelse</u>		
Nettoomsætning	45.766	46.655
Resultat af primær drift før særlige poster	7.747	9.149
Finansielle poster, netto	-371	-108
Resultat før skat	5.159	7.499
Koncernresultat	3.663	5.580
<u>Balance</u>		
Aktiver i alt	135.067	141.586
Rentebærende gæld	38.533	31.844

Kilde: Carlsberg (2010)

Det er værd at bemærke, at den nettorentebærende gæld ved udgangen af tredje kvartal 2010 var 31,8 mia. kr. mod 35,3 mia. kr. ved udgangen af andet kvartal 2010 og 38,5 mia. kr. ved udgangen af tredje kvartal 2009.

Carlsberg venter et resultat af primær drift i 2010 på over 10 mia. kr. De store og stigende overskud sammen med en reduceret gæld giver efterhånden selskabet mulighed for yderligere vækst og opkøb.

Carlsberg blev med købet af Scottish & Newcastle et af verdens allerstørste bryggerier, og det er selskabets målsætning at være verdens hurtigst voksende globale bryggerigruppe. Disse vækstambitioner kan næppe nås alene via organisk vækst, hvorfor opkøb og fusioner også fremover vil være helt nødvendige.

Danmarks andenstørste bryggeri, Royal Unibrew, havde et meget dårligt resultat i 2008 – bl.a. som følge af en stor nedskrivning på selskabets aktiviteter i Polen. Resultatet i 2009 blev dog igen positivt, og i kvartalsregnskaberne offentliggjort ultimo 2010 opjusterer man forventningerne. Bryggeriet kommer således ud af de første ni måneder af 2010 med et resultat før skat på 301 mio. kr. mod 126 mio. kr. i samme periode sidste år. Den positive udvikling skyldes en øget markedsføringsindsats, lancering af nye produkter og kampagner, samt fokus på at øge effektiviteten og reducere omkostningerne. For hele 2010 forventer Royal Unibrew nu et resultat før skat på ca. 365 mio. kr.

Brødsektoren

Den deciderede brødsektor (ekskl. kager, kiks m.m.) domineres i dag af tre selskaber, nemlig de to svenske selskaber, Lantmännen Unibake og Lantmännen Unibake Danmark, samt Kohberg Brød A/S jfr. tabel 2.8.

Tabel 2.8. Omsætning og resultat for virksomheder i den danske brødsektor (mio. kr.)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Nettoomsætning						
Lantmännen Unibake DK	1.222	1.201	1.259	1.376	1.520	1.409
Lantmännen Schulstad	697	1.019	982	1.033	1.088	1.013
Kohberg Brød A/S	697	746	820	868	988	833
Resultat efter skat						
Lantmännen Unibake DK	76	76	73	52	-31	-4
Lantmännen Schulstad	29	33	31	28	2	32
Kohberg Brød A/S	27	41	18	33	29	26

Kilde: Selskabernes årsregnskaber

Lantmännen Unibake DK havde generelt en ikke tilfredsstillende udvikling i 2009, idet omsætningen faldt, og resultatet blev et underskud på 4 mio. kr. Resultatet er negativt påvirket af stigende finansieringsomkostninger i forbindelse med de seneste års virksomhedsopkøb. Også valutakursudviklingen samt engangsomkostninger som følge af en ændret produktionsstruktur har haft en negativ effekt. Der forventes en omsætning og indtjening i 2010 på niveau med 2009.

Lantmännen Schulstad, som er Danmarks største producent af friskbrød, havde i 2009 en faldende omsætning men en stigende indtjening. Årets resultat blev på 32 mio. kr. mod 2 mio. kr. året før. Forbedringen skyldes strukturmæssige tiltag i produktionen samt en stram omkostningsstyring. Det bemærkes også, at resultatet er negativt påvirket af konkurrencesituationen på friskbrødmarkedet, hvor stigende konkurrence og øget prispres bliver mere dominerende. Der forventes, også her, en omsætning og indtjening i 2010 på niveau med 2009.

Kohberg Brød A/S havde i 2009 en mindre nedgang i både omsætning og indtjening, men dette skyldtes primært ændret selskabsstruktur. Korrigeret herfor havde selskabet en stigende omsætning i et ellers faldende marked, og dermed er deres markedsandel steget.

Begge selskaber bemærker, at brødmarkedet er meget turbulent. Man forudser, at også de kommende år kan blive usikre, og man forsøger generelt at tilpasse sig gennem effektiviseringer.

Sukker

Den danske sukkerindustri ændrede afgørende struktur i 2009, idet det tyske Nordzucker overtog Danisco Sugar. Frasalget startede allerede i 2007, hvor Danisco-koncernen besluttede at udskille sukker-divisionen som et selvstændigt selskab. Lav omsætningsvækst og faldende indtjening på sukkerområdet var væsentlige begrundelser for beslutningen. Spaltningen gjorde det muligt enten at børsnotere eller helt frasælge sukkerdivisionen. I 2008 blev der indgået en aftale om salg af sukkerdivisionen til Nordzucker, og pr. marts 2009 blev overtagelsen en realitet.

Danisco Sugar skiftede samtidig navn til Nordic Sugar. Som følge af de ændrede ejerforhold kan regnskabet for Nordic Sugar ikke direkte sammenlignes med de foregående års resultater i Danisco Sugar.

Nordic Sugar fik i 2009/10 et resultat på 705 mio. kr. Dette tal indeholder imidlertid indtægter af kapitalandele i dattervirksomheder på 723 mio. kr., og hvis der ses bort fra denne indtægt, konkluderer selskabet, at resultatet ikke er tilfredsstillende. Den negative udvikling forklares med en lavere afsætning i Østeuropa samt lavere salgspriser end forventet på sukker og foder.

Selskabet forventer en væsentlig forbedring af indtjeningen i 2010/11 som følge af integrationen med Nordzucker, større afsætning samt en højere verdensmarkedspris på sukker.

Grovvaresektoren

De seneste år har været turbulente for grovvaresektoren. Det skyldes for det første de meget svingende korn- og foderpriser under fødevarekrisen, som medførte stor usikkerhed, ligesom virksomheder med manglende afdækning af lange kontrakter led betydelige tab. For det andet medførte også landbrugets meget lave indtjening sammen med den mere eller mindre parallelle finanskrisen, at stigende usikkerhed, faldende efterspørgsel, debitorstab og forringede finansieringsmuligheder spillede en stor rolle.

Mens 2007 således blev kendetegnet ved store økonomiske problemer i flere virksomheder, blev både 2008 og 2009 generelt mere positive, om end der var store forskelle fra selskab til selskab, jf. tabel 2.9.

Tabel 2.9. Omsætning og resultat for en række danske grovvarevirksomheder (mio. kr.)							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Aarhusegnens Andel*	1.681	1.695	1.995	2.590	3.515		
Nordjysk Andels Grovvareforening*	887	840	812	839	1.234	1.345	
DLG	13.795	15.053	17.325	24.631	37.589	34.138	
Danish Agro	1.247	1.226	1.335	2.868	3.468	2.980	
SAB	618	691	885	1.325	1.338	-	
Aller Mølle A/S	553	553	618	330	388	236	
Brdr. Ewers A/S	480	470	440	585	854	757	
Hedegaard A/S	-	1.269	1.299	1.594	1.906	1.701	
Nordsjællands Andels Grovvareforening*	90	86	97	107	147	144	128
Vestjyllands Andel*	670	703	774	854	1.177	1.189	1.038

Tabel 2.9. fortsat

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Resultat efter skat							
Aarhusegnens Andel*	1	10	-8	9	16		
Nordjysk Andels Grovvare- vareforening*	-16	8	9	-3	10	0	
DLG	80	111	118	166	176	180	
Danish Agro	4	18	18	31	72	71	
SAB	4	7	6	-40	19		
Aller Mølle A/S	10	9	11	-11	-2	-12	
Brdr. Ewers A/S	14	19	13	2	24	15	
Hedegaard A/S	-	32	24	-16	21	15	
Nordsjællands Andels Grovvareforening*	1	-2	0	2	1	-3	3
Vestjyllands Andel*	13	30	26	14	31	32	41

*Driftsårstal. 2003 = 2002/2003, etc.

Anmærkning: Flere af virksomhederne har betydelige aktiviteter uden for grovvare-segmentet

Kilde: Selskabernes årsregnskaber

Der skete en række væsentlige strukturtilpasninger i grovvaresektoren i 2010:

- Nordjysk Andel A.m.b.A. fusionerede med Danish Agro a.m.b.a. Fusionen, som kom efter flere års samarbejde, skete primært på baggrund af en forventet synergi-gevinst på 35-40 mio. kr. årligt via stigende effektivitet. Der var derfor ikke tale om en fusion af nød.
- I 2010 blev fusionen mellem SAB og Danish Agro a.m.b.a. endeligt godkendt af konkurrencemyndighederne
- Den største strukturtilpasning skete, da DLG og Danish Agro opkøbte Aarhus egnens Andel A.m.b.A. inklusive datterselskaber. Baggrunden var, at Aarhus egnens Andel i de senere år havde oparbejdet betydelige underskud, som umuliggjorde fortsat drift som et selvstændigt selskab. Der var således forventninger om et underskud på omkring 240 mio. kr. i 2009. Manglende risikostyring, ineffektiv drift, og store satsninger på landsdækkende vækst var nogle af forklaringerne på den dårlige økonomi i selskabet. I januar 2010 indgik Aarhusegnens Andel derfor en rammeaftale med et konsortium bestående af DLG og Danish Agro om, at konsortiet skal overtage selskabet.

Det er meget sandsynligt, at Aarhusegnens Andels i modsat fald ville være gået konkurs, da egenkapitalen var tabt. I februar 2010 trådte selskabet i betalingsstandsning. I slutningen af februar godkendte konkurrencemyndighederne overtagelsen, men stille-

de særlige betingelser m.h.t. frasalg. Disse betingelser blev opfyldt i løbet af 2010, da Himmerlands Grovvarer A/S overtog Aarhusegnens produktionsfaciliteter på Århus havn.

I den tabte egenkapital indgik 83 mio. kr. i andelskapital indskudt af landmændene. De to nye ejere tilbød at rekapitalisere en tredjedel af denne andelskapital, hvis de efterfølgende meldte sig ind i DLG eller Danish Agro.

Aarhusegnens Andel havde i årsregnskabet for 2008 en omsætning på ca. 3,5 mia. kr. og en bogført egenkapital på ca. 300 mio. kr. Soliditetsgraden var på 20,7 pct. Årets resultat blev på 16 mio. kr. Aarhusegnens Andel var dermed blandt de tre største grovvarereselskaber i Danmark målt på omsætning. Dette understreger, dels at grovvarer virksomheder kan være sårbare i perioder med meget svingende markedspriser, dels at vækstambitioner på et marked med overkapacitet og lav efterspørgselsvækst kan være meget vanskelige at opfylde.

Både DLG og Danish Agro forventer betydelige synergi- og rationaliseringsgevinster som følge af deres opkøb af Aarhusegnens Andel. Tilsammen forventer de at hente rationaliseringsgevinster på ca. 100 mio. kr. I rationaliseringen indgår omkostningsbesparelser på indkøb, logistik, produktion, drift og administration – herunder IT, HR og marketing.

For hele 2010 forventer DLG at kunne realisere et lidt højere resultat på det vigtige tyske marked, mens der totalt set forventes et regnskabsmæssigt resultat svarende til gennemsnittet for de seneste år. Danish Agro forventer et aktivitetsomfang i 2010 svarende til det foregående år, men med et samlet højere økonomisk resultat.

Markfrøvirksomheder

DLF-TRIFOLIUM, som er verdens største kløver- og græsfrøfirma med 50 pct. af det europæiske marked og 20 pct. af det globale marked, havde i 2009/10 en omsætningsnedgang på 3 pct. Samtidig faldt selskabets resultat efter skat fra 35 mio. kr. til 31 mio. kr., jf. tabel 2.10, hvilket dog var i overensstemmelse med forventningerne fra det foregående år.

Tabel 2.10. Omsætning og resultat for danske markfrøvirksomheder (mio. kr.)

	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
<u>Omsætning</u>						
DLF-TRIFOLIUM	2.001	2.008	2.230	2.252	2.061	2.001
Hunsballe Frø	118	131	172	160	151	146
<u>Resultat efter skat</u>						
DLF-TRIFOLIUM	44	32	146	42	35	31
Hunsballe Frø	10	2	0	5	1	-10

Kilde: Selskabernes årsregnskaber

DLF-TRIFOLIUM har derfor gennem de senere år foretaget forskellige tilpasninger med henblik på at styrke indtjeningen efter dels et stort overudbud af markfrø, dels faldende efterspørgsel som følge af finanskrisen. DLF-TRIFOLIUM har reduceret produktionsarealet for at sænke udbuddet, og selskabet forventer igen at kunne øge arealet fra høsten 2012. På dette tidspunkt forventes der igen at være genskabt mædelsbalance.

Hunsballe Frø fik i 2009/10 et underskud på 10,1 mio. kr. Omsætningen faldt fra 151 mio. kr. til 146 mio. kr., og det var dermed det tredje år i træk med en omsætningsnedgang. Virksomheden anfører, at faldende salgspriser og stigende lageromkostninger har påvirket resultatet negativt. For kommende regnskabsår forventes igen et positivt resultat som følge af omkostningsreduktioner samt en gunstig udvikling i salgspriser og lageromkostninger.

Handel med pelsskind

Pelsdyravlernes skindprodukter bliver næsten fuldt ud afsat via København Fur. København Fur aftager ca. 98 pct. af de danske pelsskind, men derudover afsættes også skind fra en række andre lande. Baggrunden er et ønske om at kunne tilbyde et stort antal skind og et bredt sortiment for at kunne tiltrække de mest interessante købere fra hele verden.

København Furs andel af det globale marked for pelsskind er tæt på 60 pct. Selskabet tiltrækker 600 internationale købere til hver af de fem auktioner i løbet af sæsonen. 98 pct. af produktionen går til eksport.

København Furs økonomiske udvikling har generelt været positiv i de senere år, omend meget svingende, idet de fluktuerende markedspriser på skind slår direkte igennem på omsætning og til dels også indtjening, jf. tabel 2.11.

Tabel 2.11. Nøgletal for København Fur (mio. kr.)

	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
Auktions omsætning	3.539	4.887	3.843	4.574	4.025	7.117
Årets resultat	93	160	100	138	81	252
Egenkapital	512	592	578	623	592	756
Soliditet (pct.)	55	67	69	68	59	71
Antal solgte skind (mio.)	15,2	16,0	16,5	18,6	18,8	20,3

Kilde: Selskabets årsregnskaber.

I regnskabsåret 2009/10 opnåede København Fur et rekordoverskud på ca. 250 mio. kr. Samtidig steg omsætningen til 7,1 mia. kr., hvilket er langt det højeste indtil videre. Baggrunden er dels øget skindtilgang, dels stigende skindpriser. Antallet af solgte skind er steget med 8 pct. i forhold til sidste år. Samtidig er priserne steget med godt 60 pct., hvilket især skyldes en stigning i efterspørgselen fra primært Kina.

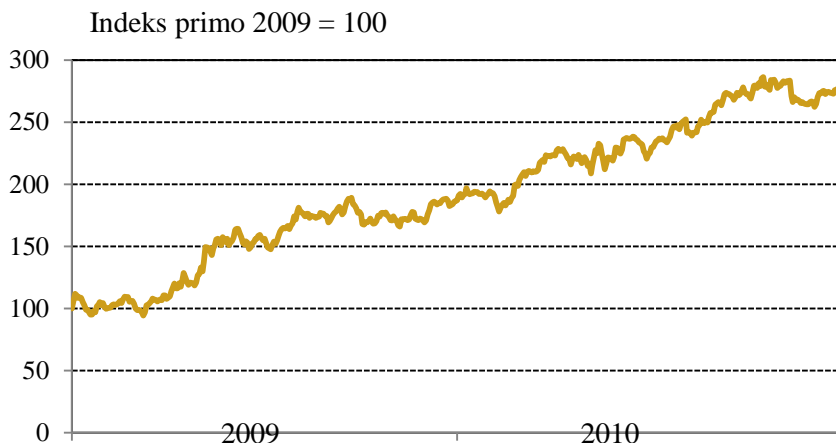
Omkring 85 pct. af Københavns Furs afsætning går til lande uden for EU, og Kina er i den sammenhæng et vigtigt marked. Over 30 pct. af den danske eksport til Kina er minkskind, og ca. 60 pct. af Kinas import af minkskind kommer fra Danmark. I perioder med recession og lav økonomisk vækst i især de vestlige lande, er det af stor betydning at have en stor eksport til andre lande med en langt højere økonomisk vækst. I perioden 2000-09 var den økonomiske vækst på de danske eksportmarkeder således ca. 2 pct., mens væksten var 4½ pct. på de danske eksportmarkeder for minkskind.

2.3. Aktiekursudvikling på børsnoterede agro- og fødevarevirksomheder

Aktiekursudviklingen afspejler investorers tillid til virksomhedernes fremtidige konkurrence- og indtjeningsevne. En væsentlig del af kursudviklingen blandt agro- og fødevarevirksomheder kan forklares ud fra de generelle konjunkturer, mens en anden del skyldes specielle forhold vedr. sektoren og virksomhederne. Udviklingen i aktiekurser for henholdsvis danske agro- og fødevarevirksomheder og alle danske virksomheder under ét var i 2010 næsten sammenfaldende.

Efter de store aktiekursfald i 2008 vendte udviklingen, og med kursstigninger i 2009 og 2010 har børsmarkederne mere eller mindre genvundet tabet. I 2010 steg aktiekurserne på børsnoterede agro- og fødevarevirksomheder med knap 50 pct., og dermed fortsatte den positive udvikling fra 2009, jf. figur 2.2.

Figur 2.2. Aktiekursudvikling på børsnoterede danske agro- og fødevarevirksomheder 2009-2010.

Anmærkninger: Sammenvejet i forhold til omsætningsens størrelse

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af børskurser

Carlsberg er den dominerende virksomhed blandt de børsnoterede agro- og fødevarevirksomheder, hvorfor kursudviklingen på Carlsberg-aktier påvirker indekset meget. Danisco og Novozymes er andre væsentlige selskaber, som indgår i indekset.

De stigende aktiekurser er et positivt tegn på forbedrede konjunkturer. Stigningen skal dog også ses som en delvis genopretning efter et meget stort fald tilbage i 2008.

2.4. Aktuelle overvejelser blandt danske andelsselskaber vedr. selskabsændringer.

Andelseje og andelsselskabsformen var meget debatteret i 2010. Det skyldtes ikke mindst, at de to store andelsselskaber, Arla og Danish Crown, begge analyserede mulighederne for at blive omdannet til aktieselskaber. Debatten, som blev startet af bestyrelserne og som efterfølgende fandt sted i deres respektive repræsentantskaber, blev afsluttet i oktober med Danish Crowns beslutning om at stifte et aktieselskab.

Samtidig har også andre andelsselskaber kommet med udmeldinger om andelsejets fremtid.

Arla Foods startede debatten i 2009, hvor de lancerede et udspil om en ny kapitalmodel baseret på aktieselskabsmodellen. Formålet var at finde frem til den fremtidige kapitalstruktur, der skulle sikre selskabets internationale ekspansion. Tanken var at skabe et Arla Foods A/S International, som var helt eller delvist ejet af moderselskabet.

Der var således lagt op til, at Arla Foods ville udskille store dele af selskabets aktiviteter i et eller flere separate aktieselskaber, der vil være åbne både for de nuværende andelshavere, men også for eksterne investorer.

Flere modeller blev analyseret, og én af modellerne var at samle enten alle eller en stor del af de udenlandske aktiviteter i et separat datterselskab. Aktier i dette selskab kunne så handles både af andelshavere, men også af institutionelle investorer eller andre interesserede.

Det var hele tiden hensigten, at moderselskabet Arla Foods fortsat skulle være et andelsselskab under navnet Arla Foods amba. En stor del af Arla Foods omsætning er imidlertid placeret i udlandet, og derfor ville et datterselskab indeholdende Arla Foods' udenlandske aktiviteter med eksterne investorer være en mærkbar forandring for Arla Foods, men også generelt for hele andelsbevægelsen i Danmark.

I 2010 besluttede selskabets øverste politiske myndighed, repræsentantskabet, imidlertid at fastholde andelsselskabsmodellen - foreløbigt frem til 2015.

Arla Foods vurderede bl.a., at der i et aktieselskab er for mange interessekonflikter mellem investorernes interesser om afkast og betalingen for råvarerne. Betalingen for råvarerne er i sagens natur vigtig for landmændene og er et af de centrale argumenter for at fastholde andelsselskaberne, som de er i dag.

I stedet for at tiltrække ekstern aktiekapital besluttede repræsentantskabet at øge konsolideringen fra 5-7 danske øre pr. kg. mælk til omkring 10-11 øre pr. kg. mælk. Af dem bliver 1/3 personlig, mens resten er kollektiv, og dermed forbliver de altså i Arla Foods-koncernen.

Danish Crown startede deres diskussion i september 2010. Her fremlagde bestyrelsen et forslag om at flytte alle andelskoncernens kommercielle aktiviteter ind i et nyt Danish Crown A/S. Hensigten var at gøre Danish Crown mere manøvredygtigt - blandt andet i forhold til fremtidigt samarbejde med udenlandske slagteriselskaber, der ofte er aktieselskaber. Der var flere modeller i spil, og hverken bestyrelsen eller repræsentantskabet havde lagt sig fast på nogen model på forhånd.

Et af forslagene gik ud på, at andelsselskabet bevares, og at alle aktiviteter overføres til et aktieselskab, der fungerer som et datterselskab ejet og kontrolleret af andelsselskabet.

En anden model var at beholde den eksisterende struktur.

En helt tredje model var at skyde et aktieselskab ind i den nuværende konstruktion og dermed dele aktiverne med andre investorer. Opgaven var her at finde ud af, hvor meget indflydelse andelshaverne var villige til at afgive.

Det var dog også bestyrelsens udgangspunkt, at en status quo-løsning ikke ville være en mulighed. Der var behov for at udvikle virksomheden, og til det krævedes der kapital, som selskabet ikke havde, og det måtte der findes en løsning på.

Baggrunden for at tage hele spørgsmålet op var behovet for at sikre kapital til en fortsat vækst i Danish Crown. Ifølge repræsentantskabet var væksten nødvendig for at udnytte stordriftsfordelene og for dermed at klare sig i konkurrencen med store globale slagterivirksomheder og detailhandelskæder.

Debatten om kapitalforholdene havde været i gang i Danish Crown gennem flere år, og dermed har selskabet kørt et parallellforløb med Arla Foods.

Debatten kom i gang tilbage i 2005, men blev senere lagt i mølposen. I forbindelse med udvikling af strategiplanen for Danish Crown blev kapitalforholdene i selskabet taget op igen i 2010.

Resultatet af overvejelserne blev, at andelsselskabet etablerer et aktieselskab, som er 100 pct. ejet af andelsselskabet. Der er således ikke tale om, at aktieselskabet erstatter andelsselskabet.

Det blev præciseret, at man i første omgang havde vedtaget at danne et aktieselskab, som kunne åbne for en række muligheder på længere sigt. Disse muligheder skulle imidlertid analyseres nærmere, og de skal i givet fald vedtages af repræsentantskabet.

Det er således stadig andelsselskabet, der ejer og driver slagteriet. Der blev blot skudt et enkelt led ind imellem i form af aktieselskabet, men princippet om een mand een stemme gælder stadig.

TiCan har ligeledes analyseret mulighederne for omdannelse fra et andelsselskab til et aktieselskab. Baggrunden var muligheden for at skaffe kapital til fremtidige investeringer, såfremt behovet skulle opstå. Selskabet har dog ikke aktuelle problemer med at skaffe kapital til de investeringer, som det umiddelbart står overfor. Derfor er der ikke konkrete forslag på vej om en omdannelse til et aktieselskab.

DLG som moderselskab er fuldt ud et andelsselskab, men i DLG-koncernen er der et stort antal aktieselskaber, hvor der også er eksterne aktionærer og investorer. Selskabet har også diskuteret, hvorvidt andelsmodellen stadigvæk holder for et stadigt mere internationaliseret grovvareselskab.

I DLGs strategiplan 2014-2016 fremgår det dog, at DLG ikke ændrer selskabsmodellen, selv om man vil fortsætte med at vokse i udlandet. Ifølge DLG har man internt i andelsselskabet den kapital, som selskabet har brug for til ny milliardvækst i de kommende år. DLG vil således skabe vækst via egenfinansiering, strategiske alliancer og eksterne investorer i datterselskaber og associerede selskaber. Dertil kommer, at DLG er åbne over for at give udenlandske samhandelspartnere mulighed for at købe aktier i selskabets udenlandske datterselskaber.

Andelsselskabet Thise Mejeri har også været gennem store diskussioner om ændringer i kapitalstrukturen. Selskabet har gennem de seneste år investeret et betydeligt beløb i en udvidelse af kapaciteten for at kunne opfylde efterspørgslen fra bl.a. Coop, og det har forøget selskabets gæld markant. Samtidig har Thise ambitioner om at vokse på de udenlandske markeder, men der er også en erkendelse af, at andelshaverne har svært ved at øge deres investeringer i selskabet yderligere.

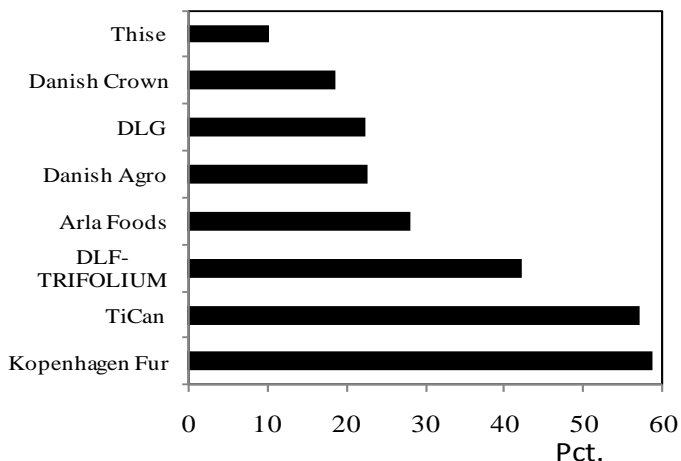
I DLF-TRIFOLIUM A/S, hvor andelshaverne ejer næsten alle aktier, er der ambitioner om opkøb af udenlandske virksomheder - i størrelsesorden et tre-cifret millionbeløb. Konkret er man på udkig efter et eller flere opkøb i Central- og Østeuropa for at sikre værdi til de danske frøavlere. Der er næppe planer om at udvide de eksterne eje-

res andel af aktierne, hvorfor denne internationale ekspansion primært skal finansieres af selskabet selv og dermed direkte eller indirekte af andelshaverne.

Som konklusion på de aktuelle overvejelser om andelsselskabers fremtidige udvikling kan det konstateres, at det langt fra blevet noget endeligt opgør med andelstanken. Det blev ganske vist besluttet at oprette et aktieselskab i Danish Crown, og det kan være et første skridt i retning af en mere aktieselskabsorienteret virksomhedsstruktur. Dette vil kun tiden vise.

At der er forskellige valg af selskabsmodel i de forskellige sektorer eller i de forskellige virksomheder er der ikke noget odigt i. Som det ses af figur 2.3, er soliditetsgraden - størrelsen på egenkapitalen - meget forskellige blandt de danske andelsselskaber, og derfor er også behovet for ekstra ekstern kapital også meget forskelligt.

Figur 2.3. Soliditetsgrader i udvalgte danske andelsselskaber (seneste år)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af virksomhedernes årsregnskaber.

Der er ingen tvivl om, at behovet for yderligere vækst vil vise, at den rene andelsselskabsmodel kan have sine begrænsninger. Dette gælder især, når det drejer sig om

vækst via internationale investeringer, og netop internationale investeringer er en nødvendig og uundgåelig måde at vokse på i de kommende år.

Alt i alt har debatten synliggjort, at andelsselskaber kan have visse begrænsninger i en meget global og konsoliderende verden, men at andelsselskaber også giver landmænd og andelshavere en lang række fordele, som styrker deres konkurrenceevne.

2.5. Produktivitetsudviklingen

Produktivitetsudviklingen er – sammen med valutakurs- og lønudviklingen – et meget væsentligt element i en sektors internationale konkurrenceevne. På et homogent marked med mere og mere ensartede økonomiske vilkår bliver stigende produktivitet en stadig vigtigere konkurrenceparameter.

På baggrund af de data, som fremgår af tabel 2.1, er det muligt at beregne en række nøgletal til måling af de enkelte erhvervs produktivitet m.m. Tabel 2.12 indeholder således tre typer nøgletal:

- Bruttoværditilvækst pr. fuldtidsansat – som et mål for arbejdsproduktiviteten
- Bruttoværditilvækst i forhold til produktionsværdien
- Bruttooverskud i forhold til produktionsværdien

Tabel 2.12. Udvalgte nøgletal for fødevarer- og drikkevarerindustrien

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bruttoværditilvækst pr. fuldtidsansat (1000 kr., 2000-prisniveau)							
Slagterier	361	396	412	334	309	383	418
Mejerier og isfabrikker	470	426	386	360	259	406	378
Bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks	704	722	701	701	716	662	683
Anden fødevarerfremstilling	394	400	351	425	478	464	415
Drikkevarerfremstilling	3.078	3.951	4.868	3.678	3.528	3.754	3.714
Føde- og drikkevarerindustri i alt	419	421	395	395	393	433	417
Bruttoværditilvækst/produktionsværdi (pct.)							
Slagterier	20	21	21	18	16	22	22
Mejerier og isfabrikker	20	18	15	14	10	18	17
Bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks	43	40	40	37	37	41	41
Anden fødevarerfremstilling	24	24	21	24	25	28	25
Drikkevarerfremstilling	35	33	30	29	27	30	29
Føde- og drikkevarerindustri i alt	24	24	22	21	20	25	24
Bruttooverskud/produktionsværdi (pct)							
Slagterier	3	4	5	0	-1	4	6
Mejerier og isfabrikker	7	4	2	1	-3	4	3
Bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks	14	11	10	7	7	10	11
Anden fødevarerfremstilling	8	10	6	10	12	13	10
Drikkevarerfremstilling	13	14	11	11	9	12	12
Føde- og drikkevarerindustri i alt	7	7	6	5	5	9	8

Kilde: Jensen et al. (2009) og Danmarks Statistik (2010)

Tabel 2.12 viser en række økonomiske nøgletal for udviklingen i føde- og drikkevareindustrien. Bruttoværditilvæksten pr. fuldtidsansat forventes at falde marginalt i 2010, men ligger dog stadig betydeligt over niveauet for de foregående fem år. Udviklingen kan variere betydeligt fra år til år, idet bruttoværditilvæksten svinger i forhold til konjunkturer og afsætningsforhold, mens det ofte ikke er muligt at tilpasse beskæftigelsen i samme takt.

Forholdet mellem bruttoværditilvækst og produktionsværdi forventes i 2010 at stabilisere sig. Der er dog udsigt til en betydelig stigning blandt slagterierne, hvilket bl.a. kan ses som en effekt af den effektivisering, som bl.a. Danish Crown har gennemgået de seneste år.

Bruttooverskuddet i forhold til produktionsværdien var generelt under pres i 2007 og 2008, hvor fødevarekrisen pressede råvarepriserne op. Efter 2008 har udviklingen igen været positiv, men der er tegn på en mindre nedgang igen i 2010 – hvilket bl.a. er et resultat af de betydelige råvareprisstigninger.

2.6. Beskæftigelsesudviklingen

Beskæftigelsen i føde- og drikkevareindustrien vil på lidt længere sigt forventes at falde. Dette skyldes både den lave efterspørgselsvækst og udviklingen i arbejdsproduktivitet. I perioden 2000-2010 er der estimeret en nedgang i beskæftigelsen på ca. 13 pct. jf. tabel 2.13.

Tabel 2.13 Fuldtidsbeskæftigede lønmodtagere (1.000)		2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Slagterier		20,7	17,1	16,6	16,1	15,6	15,2	15,1
Mejerier og isfabrikker		9,3	9,1	8,2	8,6	8,4	8,3	8,9
Bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks		12,7	10,6	11,0	10,4	10,2	10,2	10,4
Anden fødevarefremstilling		21,0	23,2	22,2	21,7	21,3	20,9	21,1
Drikkevarefremstilling		1,0	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5
Føde- og drikkevareindustri i alt		64,7	60,7	58,5	57,4	56,1	55,1	56,1

Kilde: Jensen et al. (2009) og Danmarks Statistik (2010)

2.7. Skøn for udviklingen i 2011

Skønnet for udviklingen i 2011 er meget afhængig af, om den nuværende lavkonjunktur har nået sit lavpunkt, om der kan forventes yderligere fald i konjunkturerne, eller om der allerede nu er tegn på en begyndende normalisering af den økonomiske situation. Der er tegn på, at den økonomiske nedtur midlertidigt er aftagende, men om det

skyldes effekterne af kortvarige engangsbesparelser og midlertidig forbrugsstigninger, eller om det skyldes grundlæggende bedre konkurrenceevne og optimisme, er vanskeligt at vurdere på nuværende tidspunkt.

Det viser sig, at for store virksomheder i føde- og drikkevaresektoren har indtjeningen i 3. kvartal af 2010 været betydeligt bedre end i samme periode af 2009, jfr. tabel 2.14.

Tabel 2.14. Resultat i 3. kvartal 2008, 2009 og 2010 for udvalgte børsnoterede fødevarerelaterede virksomheder (mio. kr.)			
	3. Kvartal 2008	3. Kvartal 2009	3. kvartal 2010
Carlsberg 1)	3.054	3.304	4.169
Danisco 2)	339	233	371
Novozymes	272	316	439
Harboes Bryggeri 2)	4	8	16
Chr. Hansen 3)	-	135	204

1. Resultat af primær drift for særlige poster,

2. august-oktober

3. juni-august

Kilde: Børsmeddelser

Såfremt den positive udvikling i 3. kvartal af 2010 i tabel 2.14 er både repræsentativ for hele branchen og udtryk for en underliggende forbedring af konkurrenceevnen og afsætningsmulighederne, er der positive udsigter for 2011.

På grundlag af data fra tabel 2.1, en række forudsætninger om mængde- og prisudvikling, lønudvikling m.m., og ud fra en analyse af virksomhedernes egne vurderinger af de fremtidige konjunkturer er der i tabel 2.15 udarbejdet et skøn for de økonomiske resultater i agro- og fødevarerindustrien i 2011 – og til sammenligning er vist tallene for 2009 og 2010.

Tabel 2.15. Økonomiske nøgletal for agro- og fødevarerindustrien 2009-2011 Mia. kr.			
	2009	2010*	2011**
Produktion	129,0	134,7	138,0
- forbrug i produktion	96,4	102,6	105,8
= bruttoværditilvækst	32,6	32,1	32,2
- aflønning af ansatte	21,5	22,1	22,8
- andre produktionsskatter netto	-0,3	-0,3	-0,3
= bruttooverskud af produktion og blandet indkomst	11,3	10,2	9,7

* Fremskrivning baseret på data for 1. halvår af 2010

** Skøn baseret på mængde-, pris- og omkostningsfremskrivninger

Kilde: Jensen et al. (2009) og Danmarks Statistik (2010)

Tabellen viser, at der forventes en mindre nedgang i bruttooverskuddet i 2011.

Der er flere usikkerheder forbundet med konjunkturudviklingen i 2011:

Den økonomiske krises varighed og omfang er endnu meget usikker. Krisen kan frygtes at fortsætte og blive mere vedvarende og strukturel. Der er også frygt for at konjunkturerne kan tage endnu et dyk, før der kommer en genopretning. Omvendt kan det også være, at den senere tids positive udvikling er tegn på, at udviklingen for alvor er vendt til en positiv retning. Det er også givet, at både konjunkturer, forventninger og usikkerheder varierer betydeligt fra sektor til sektor.

Agro- og fødevarerindustrien har i de foregående år generelt haft meget begrænsede tab. Trods betydelige satsninger i form af investeringer på nye udenlandske vækstmarkeder har tabene på disse investeringer været relativt beskedne. Også tab på debitorer har været meget små, og det skal også ses i lyset af, at antallet af tvangsauktioner og akkorder har været meget lavt gennem en længere årrække. Denne positive udvikling er allerede vendt, og situationen vil sandsynligvis fortsætte og sætte sig større økonomiske spor i 2011.

Referencer

Carlsberg (2010): Børsmeddelelser

Danish Crown (flere årgange): Årsregnskaber

Danmarks Statistik (2010): Danmarks Statistik 2010 statistikbanken (data downloaded november 2010)

Jensen, J.D., Hansen H.O. & Nielsen V.L. (2009): Fremskrivningsværktøj til belysning af fødevarerhvervets økonomi. Fødevarerøkonomisk Institut. Working paper.

Landbrug & Fødevarer (2010): Priser oktober 2010.

Levnedsmiddelbladet (2010): Top 100. Innovation og indtjening.”. Nr. 9. september 2010. 48. Årgang

3. Op- og nedtur i priserne på landbrugsejendomme samt eftervirkninger heraf

Her i begyndelsen af 2011 tegner udsigterne for dansk landbrug sig lysere end for blot et år siden. Dels er priserne på en række landbrugsprodukter – herunder korn, mælk og pelsdyr - steget mere end tidligere forventet, dels er den korte rente forblevet på et historisk lavt niveau. Indtjeningsmæssigt synes landbruget derfor på vej ud af den krise, der satte ind i sommeren 2008. Tilbage står, at landmandsfamiliernes samlede gæld¹⁹ er vokset voldsomt siden midten af 1990'erne, mens ejendomspriserne - der ligeledes steg kraftigt frem til sommeren 2008 – er faldet betragteligt siden da. Udtrykt i procent af aktivernes værdi er gælden derfor steget betydeligt de seneste to år. Værst ser det ud for omkring 1.100 fortrinsvis store landbrug, der havde en gældsprocent på 90 eller derover ved udgangen af 2009, jf. (Danmarks Statistik a).

Den aktuelle krise er nært forbundet med op- og nedturen i priserne på landbrugs-ejendomme, hvorfor der indledningsvis redegøres for ændringen i ejendomspriserne siden begyndelsen af 1990'erne. Herefter ses på udviklingen i antal landbrugsejendomme omsat i almindelig fri handel samt i antal tvangsauktioner over landbrugs-ejendomme for på grundlag heraf at vurdere udviklingen på ejendomsmarkedet i den nærmeste fremtid. Desuden omtales væksten i brugerfamiliernes samlede gæld samt baggrunden herfor. Afslutningsvis ses på den økonomiske situation i de mest gælds-satte store landbrug (se boks 3.1).

3.1. Priser på landbrugsejendomme

15 års næsten uafbrudte stigninger i priserne på landbrugsejendomme afløstes i sommeren 2008 af begyndende prisfald – et fald, der fortsatte til og med 1. kvartal 2010, og som i det følgende 2. kvartal efterfulgtes af en stabilisering (se figur 3.1).

¹⁹ Brugen af betegnelsen "landmands- eller brugerfamiliernes gæld" – og ikke "landbrugets gæld" skyldes, at oplysningerne om gælden – der er fra Regnskabsstatistik for landbrug (Danmarks Statistik a) – omfatter familiernes samlede gæld. Foruden selve landbrugsbedriften ejer brugerfamilierne såvel andre materielle som finansielle aktiver i betydelig omfang, og hele gælden kan derfor ikke med rette henføres til landbrugsbedriften.

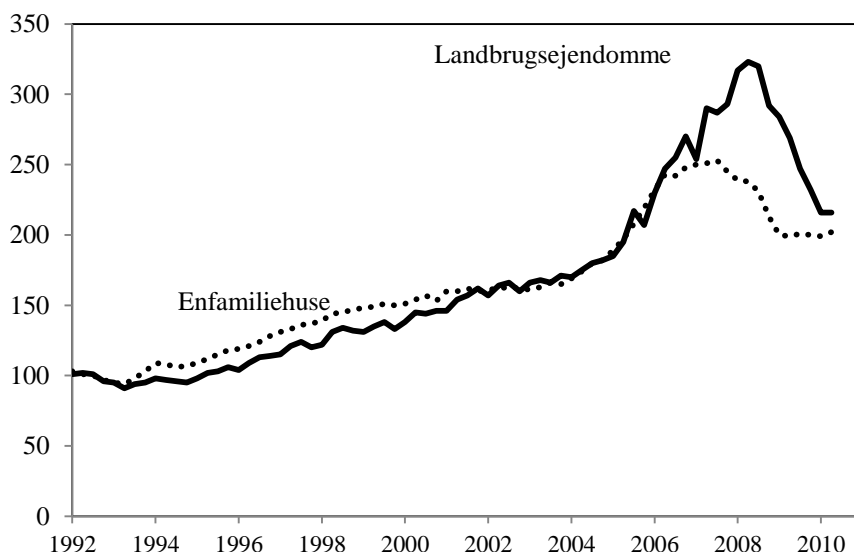
Boks 3.1. Landbrugsejendom versus landbrugsbedrift

Det er væsentligt at være opmærksom på forskellen mellem de to begreber: *landbrugsejendom* og *landbrugsbedrift*, samt at betegnelsen *landbrugsejendom* ikke dækker over de samme ejendomme i Kort- og Matrikelstyrelsens ejendomsregister og hermed i landbrugsloven på den ene side og i skattelovgivningen og salgsstatistikken for ejendomme på den anden.

Ifølge landbrugsloven er en landbrugsejendom en ejendom, der er noteret som en landbrugsejendom i Kort- og Matrikelstyrelsens ejendomsregister, hvorimod nogle mindre landbrugsejendomme ifølge ejendomsregistret ikke anses som landbrugsejendomme af skattemyndighederne og hermed heller ikke i salgsstatistikken. Dette gælder ejendomme med "karakter af landbrug" men med "beboelse som hovedsagelig anvendelse".

En landbrugsbedrift er en driftsenhed bestående af en landbrugsejendom eller en del heraf, der drives for sig selv, eller af flere ejendomme eller dele heraf, der drives sammen. Det betyder bl.a., at mange overvejende mindre landbrugsejendomme, hvorfra landbrugsarealet er bortforpagtet, ikke betragtes som landbrugsbedrifter, med mindre der er husdyrproduktion af et vist omfang på ejendommen. Ifølge landbrugs- og gartneritællingen i 2008 var der 43.415 landbrugs- og gartneribedrifter, mens der ifølge ejendomsvurderingen i samme år var 88.670 landbrugsejendomme.

Figur 3.1. Reale priser på landbrugsejendomme og enfamiliehuse, 1992-2010. Indeks 1992=100

Kilde: Egne beregninger baseret på Danmarks Statistik (b,c,d og e).

I de 15 år - fra 2. kvartal 1993 til 2. kvartal 2008 – steg de reale ejendomspriser med 256 pct. – altså mellem en 3- og 4-dobling. Stigningen var kraftigst i årene 2005-07. Fra 2. kvartal 2008 - da de reale ejendomspriser toppede - og frem til 1. halvår 2010 er de reale priser faldet med 33 pct., hvilket bragte dem ned på samme niveau som i 3. kvartal 2005.²⁰

Fra 1. kvartal 2006 til 4. kvartal 2009 har de reale ejendomspriser bevæget sig i et interval mellem 6 pct. og 49 pct. over niveauet i 1. halvår 2010. De fortrinsvis yngre landmænd, der har etableret sig denne årrække, har således købt ejendomme til priser på helt op til 49 pct. over det aktuelle niveau, og det samme gælder etablerede landmænd, der har tilkøbt ejendomme i disse år med henblik på samdrift og sammenlægning.

Til illustration af de umiddelbare konsekvenser af de høje ejendomspriser og det efterfølgende prisfald kan nævnes, at prisen for ejendomme over 60 ha omsat i almindelig fri handel faldt fra 242.000 kr. i gennemsnit pr. ha i 2008 til 184.000 kr. pr. ha i 1. halvår 2010 (Danmarks Statistik, f og g). For en ejendom på 85 ha (nogenlunde svarende til gennemsnittet af de pågældende omsatte ejendomme i de to perioder) svarer det til et fald i handelsværdien fra godt 20,6 mio. kr. til knap 15,6 mio. kr. – altså et fald på ca. 5,0 mio. kr.

Trods faldet i priserne på landbrugsejendomme har langt de fleste landmænd købt deres ejendomme - eller størstedelen heraf - til reale priser væsentlig under det aktuelle niveau. Fra begyndelsen af 1980'erne og frem til 2. kvartal 2005 har de reale ejendomspriser således bevæget sig i et interval fra 58 pct. til 10 pct. under niveau i 1. halvår 2010.

Konsekvensen af ejendomsprisernes op- og nedtur er således, at de nuværende landmænd har købt deres ejendomme til vidt forskellige priser, og dette er uden tvivl den væsentligste årsag til, at der for tiden er særdeles store forskelle mellem landbrugene med hensyn til egenkapitalens og hermed gældens størrelse. Mere herom senere.

²⁰ Som det fremgår af figur 3.1, har priserne på landbrugsejendomme og parcelhuse i store træk været præget af samme udsving gennem de seneste årtier. For landbrugsejendomme toppede de reale priser dog først i 2. kvartal 2008, mens de for parcelhuse toppede i 3. kvartal 2007. Det næsten parallelle forløb tyder på, at udsvingene i priserne på de to typer fast ejendom især skyldes ændringer i rente, inflation og beskatning, og kun i mindre omfang ændringer i landbrugsspecifikke forhold – så som produktivitet, bytteforhold og landbrugsstøtte.

Hvordan priserne på landbrugsejendomme har udviklet sig i den sidste del af 2010, og hvordan de vil udvikle sig i 2011, er vanskeligt at sige. Dog tyder stabiliseringen af ejendomspriserne i 2. kvartal 2010 på, at priserne har nået "bunden" – i al fald foreløbigt – hvilket understøttes af allerede indtrufne og forventede forbedringer af bytteforholdet samt den meget lave korte rente.

3.2. Omsætning af landbrugsejendomme

Antal landbrugsejendomme omsat i almindelig fri handel varierer fra år til år bl.a. afhængig af landbrugets konjunkturer.²¹ I perioder med stigende ejendomspriser omsættes oftest flere end i perioder med faldende priser. Også under den aktuelle krise er omsætningen af landbrugsejendomme i fri handel faldet. I 2006 omsattes 4.192, i 2007 4.011, i 2008 3.631 og i 2009 2.574. Imidlertid skyldes faldet især en nedgang i omsætningen af ejendomme under 10 ha, og da hovedparten af disse har beboelse (og ikke landbrug) som primær anvendelse, ses i følgende udelukkende på ejendomme over 10 ha.

Op gennem 1990'erne og frem til 2005 lå antallet af ejendomme over 10 ha omsat i almindelig fri handel på et forholdsvis stabilt niveau, mens antallet siden da har ligget på et lavere niveau, jf. tabel 3.1. Nedgangen skyldes hovedsageligt et fald i omsætningen af ejendomme på 10-30 ha. Omsætningen af ejendomme på 30-60 ha faldt ligeledes i 2006 og 2007 – om end kun moderat, og det samme gjaldt omsætningen af ejendomme på 60 ha og derover i 2007 og 2008. I 2009 steg omsætningen af mellemstore og store ejendomme, mens omsætningen af ejendomme på 10-30 ha fortsatte med at falde.

Tabel 3.1. Det i almindelig fri handel omsatte antal landbrugsejendomme opdelt efter størrelse, 1992-2009.

	10-30 ha	30-60 ha	60 ha og derover	10 ha og derover i alt
1992	1.810	626	186	2.622
1993	1.782	635	195	2.612
1994	2.229	830	246	3.305
1995	1.992	658	234	2.884
1996	2.005	616	173	2.794
1997	1.829	593	201	2.623

²¹ Begrundelsen for at betragte omsætningen af ejendomme i almindelig fri handel - og således udelade familiehandler - er, at variationen i antal familiehandler er mere påvirket af skattemæssige forhold end af landbrugets konjunkturer

Tabel 3.1. fortsat

	10-30 ha	30-60 ha	60 ha og derover	10 ha og derover i alt
1998	1.753	620	206	2.579
1999	1.914	635	222	2.771
2000	1.813	582	222	2.617
2001	1.738	578	242	2.558
2002	1.643	530	234	2.407
2003	1.645	578	273	2.496
2004	1.738	593	288	2.619
2005	1.748	616	301	2.665
2006	1.377	508	308	2.193
2007	1.341	468	282	2.091
2008	1.266	473	247	1.986
2009	981	526	440	1.947

Kilde: Egne beregninger baseret på Danmarks Statistik (f, h og i).

Til yderligere belysning af handelen med landbrugsejendomme er antallet af frie handler i de enkelte kvartaler vist i tabel 3.2. Som det ses, dykkede antallet af frie handler i 4. kvartal 2008, da den globale krise holdt sit indtog, og renten som følge heraf steg markant. Endvidere ses, at der omsattes forholdsvis mange ejendomme i fri handel i de to første kvartaler af 2010 sammenlignet med de tilsvarende kvartaler i 2009.²²

Tabel 3.2. Det i almindelig fri handel omsatte antal landbrugsejendomme opdelt efter størrelse, 2005-2010.

	10-30 ha	30-60 ha	60 ha og derover	10 ha og derover i alt
2005 1. kvartal	566	210	109	885
2005 2. kvartal	435	156	82	673
2005 3. kvartal	364	155	60	579
2005 4. kvartal	383	95	50	528
2006 1. kvartal	389	191	96	676
2006 2. kvartal	344	103	83	530
2006 3. kvartal	325	111	72	508
2006 4. kvartal	319	103	57	479
2007 1. kvartal	416	171	93	680
2007 2. kvartal	313	84	78	475
2007 3. kvartal	311	118	62	491

²² Antal landbrugsejendomme omsat i almindelig fri handel er behæftet med sæsonvariation. Som regel omsættes der forholdsvis mange ejendomme i 1. kvartal. For at få et korrekt billede af udviklingen på ejendomsmarkedet bør man derfor sammenholde antal handler i et givet kvartal med antallet i samme kvartal i det eller de foregående år. Det skal også nævnes, at oplysningerne om handelen i de seneste kvartaler er foreløbige, og at det endelige antal handler oftest er større end det foreløbige antal som følge af en vis forsinkelse i registreringen. Dette gælder navnlig antallet i det allersensreste kvartal.

Tabel 3.2. fortsat

	10-30 ha	30-60 ha	60 ha og derover	10 ha og derover i alt
2007 4. kvartal	301	95	49	445
2008 1. kvartal	400	178	96	674
2008 2. kvartal	348	109	63	520
2008 3. kvartal	285	117	50	452
2008 4. kvartal	233	69	38	340
2009 1. kvartal	331	180	166	677
2009 2. kvartal	251	135	99	485
2009 3. kvartal	192	117	78	387
2009 4. kvartal	207	94	97	398
2010 1. kvartal	324	220	224	768
2010 2. kvartal	271	138	105	514

Kilde: Egne beregninger baseret på Danmarks Statistik (g og j).

Konklusionen er, at den frie handel med mellemstore og store landbrugsejendomme efter moderate fald var tilbage på et højt niveau i 2009 og i 1. halvår 2010. Opsvinget i handelen tyder på, at priserne på landbrug er kommet ned på et niveau, hvor der atter er et "normalt" antal købere, og at penge- og realkreditinstitutterne efter prisfaldet generelt er rede til at finansiere ejerskifte i landbruget. Opsvinget i handelen understøtter derfor formodningen om, at ejendomspriserne har nået en - i al fald - foreløbig "bund".

3.3. Tvangsauktioner over landbrugsejendomme²³

Antallet af tvangsauktioner over landbrugsejendomme er naturligvis ligeledes meget konjunkturafhængig. I perioder med stigende ejendomspriser er der almindeligvis kun få tvangsauktioner, mens der i perioder med faldende ejendomspriser er flere. Af forskellige grunde varierer antallet af tvangsauktioner dog med en vis forsinkelse i forhold til bevægelserne i ejendomspriserne. En medvirkende årsag til forsinkelsen er givetvis, at det tager tid, før begyndende prisstigninger - efter forudgående prisfald - fører til nævneværdigt færre teknisk insolvente landbrug - dvs. landbrug med negativ

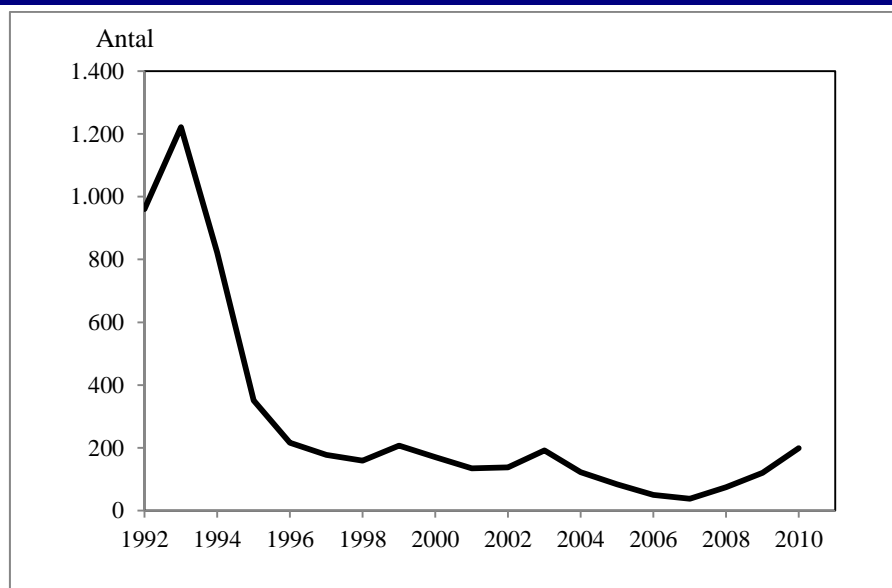
²³ Udtrykket "tvangsauktioner" bruges i kapitlet i stedet for det mere korrekte udtryk "kundgjorte tvangsauktioner". Det skal endvidere bemærkes, at ikke alle kundgjorte tvangsauktioner resulterer i tvangsauktion, samt at det er ejendomme - ikke bedrifter - der i givet fald kommer på tvangsauktion. Det betyder, at to eller flere tvangsauktioner kan dække over et tilsvarende antal ejendomme tilhørende samme bedrift (samme ejer). Begge forhold betyder, at antallet af kundgjorte tvangsauktioner over landbrugsejendomme almindeligvis er større end det antal bedrifter/landmænd, der udsættes herfor.

egenkapital ifølge regnskabet - og hermed færre tvangsauktioner. Og begyndende prisfald medfører tilsvarende først efter et stykke tid væsentlig flere teknisk insolvente landbrug.

Antallet af tvangsauktioner afhænger, udover teknisk insolvens, utvivlsomt også af de gældstyngede landmænds muligheder for at forrente og afdrage gælden samt af kreditorernes vurderinger af situationen. Landbrugsbedrifter kan således være teknisk insolvente selv i en længere årrække, uden at det nødvendigvis ender med tvangsauktion. Almindeligvis kommer tvangsauktion først på tale, hvis landmanden er ude af stand til at forrente og afdrage gælden, samtidig med at kreditorerne vurderer, at en tvangsauktion vil formindske deres tab sammenlignet med andre muligheder, som fx henstand med betaling af rente og afdrag.

Fra først i 1980'erne og frem til 1994 var der - sammenlignet med årene før og efter - mange tvangsauktioner over landbrugsejendomme. I denne årrække varierede antallet fra 447 i 1987 til 1.607 i 1981. Selv om priserne på landbrug begyndte at stige allerede fra 3. kvartal 1993, faldt antallet af tvangsauktioner først markant i 1995, jf. figur 3.2. Fra 1995 til 2004 var det mellem 122 og 351 om året og fra 2005 til 2008 mellem 38 og 84.

Figur 3.2. Antal bekendtgjorte tvangsauktioner over landbrugsejendomme, 1992-2010

Antallet af tvangsauktioner over landbrugsejendomme ligger - trods en stigning siden 2007 - fortsat på et lavere niveau end i 1980'erne og først i 1990'erne. I 2007 var der 38, i 2008 74, i 2009 120 og i 2010 216.

Antallet af tvangsauktioner vurderes at forblive på omtrent samme niveau i 2011 som i 2010. Det betydelige antal stærkt gældsatte landbrugsbedrifter taler mod et fald, mens allerede indtrufne og forventede forbedringer af bytteforholdet, den særdeles lave korte rente og ejendomsprisernes stabilisering taler mod en stigning.

3.4. Landmandsfamiliernes samlede gæld

Landmandsfamiliernes samlede gæld er vokset kraftigt siden midten af 1990'erne, jf. tabel 3.3. Ved udgangen af 2009 udgjorde gælden ca. 324 mia. kr. mod ca. 107 mia. kr. ved udgangen af 1995, hvilket svarer til en samlet vækst på 203 pct. – altså en tredobling. Renset for inflation var væksten væsentlig mindre – nemlig 125 pct. (se boks 3.2.)

Tabel 3.3. Landmandsfamiliernes samlede gæld ultimo kalenderår, deres nettoinvesteringer i landbrugsaktiver samt familiernes opsparing, mia. kr.			
	Gæld ultimo ¹	Nettoinvesteringer i landbrugsaktiver ²	Løbende opsparing ¹
1995	107	-	-
1996	114	0,6	3,0
1997	125	1,2	2,7
1998	134	1,0	-2,6
1999	142	0,3	-1,6
2000	147	1,3	2,4
2001	159	2,6	2,4
2002	173	1,7	-2,1
2003	187	1,1	-1,0
2004	196	1,0	0,0
2005	216	1,6	0,7
2006	236	2,9	1,4
2007	265	5,2	-4,9
2008	302	2,9	-13,0
2009	324	-1,0	-7,8
1996-2009 i alt	-	22,4	-20,4

Kilde: 1) Egne beregninger baseret på (Danmarks Statistiks a) samt 2) Danmarks Statistik (I)

Boks 3.1. Afgrænsning af landbrugsbedrifter i regnskabsstatistikken.

"Regnskabsstatistik for landbrug" (Danmarks Statistik, a) - hvorfra oplysningerne om gæld og opsparing i tabel 3.3 stammer - omfatter landbrugsbedrifter på mindst 10 ha samt bedrifter under 10 ha med en samlet plante- og husdyrproduktion, der mindst svarer hertil. Statistikken omfatter således kun få landbrugsbedrifter under 10 ha, ligesom statistikken heller ikke omfatter de mange fortrinsvis mindre landbrugsejendomme, hvis landbrugsareal er bortforpagtet, med mindre der på ejendommen er en husdyrproduktion, der overstiger nævnte nedre grænse. Det betyder, at gælden ifølge tabel 3.3 er eksklusive gæld vedrørende de nævnte mindre landbrugsbedrifter og de nævnte overvejende mindre landbrugsejendomme.

Tallene i tabel 3.3 omfatter brugerfamiliernes samlede gæld, hvoraf kun en del med rette kan henføres til selve landbrugsbedriften, jf. fodnote 1. Ultimo 2009 udgjorde værdien af familiernes aktiver (eksklusive forpagtede aktiver) 20.052.000 kr. pr. bedrift, hvoraf landbrugsaktiver tegnede sig for 15.299.000 kr., andre materielle aktiver for 3.126.000 kr. og finansielle aktiver for 1.627.000 kr. Da brugerfamilierne taget under ét – udover landbrugsbedriften - således ejer andre aktiver i betydeligt omfang, får man et for dystert billede af landbrugets økonomiske situation, når familiernes samlede gæld – som det ofte sker – sammenholdes med indtjeningen fra landbrugsbedriften.

I gennemsnit for alle landbrug er gælden vokset fra ca. 2,0 mio. kr. ved udgangen af 1995 til 10,1 mio. kr. ved udgangen af 2009, for alle heltidslandbrug fra 3,1 mio. kr. til 20,4 mio. kr. og for alle deltidslandbrug fra 0,7 mio. kr. til 3,1 mio. kr.

Den voldsomme vækst i gælden kan i betydelig omfang henføres til nettooptagelse af lån i forbindelse med ejerskifte – herunder både landmænds køb af deres første landbrugsbedrift (fast landbrugsejendom og løsøre) og allerede etablerede landmænds tilkøb af ejendom og/eller jord med henblik på samdrift eller sammenlægning.

Til illustration af størrelsen af nettolånoptagelsen i forbindelse med ejerskifte kan nævnes, at der i 2008 blev omsat 4.782 landbrugsejendomme til en samlet købesum på 24,3 mia. kr. (Danmarks Statistik, 2009). Anslås det løseligt, at der i forbindelse med ejerskiftet er sket en forøgelse af belåningen fra 25 pct. til 75 pct. af købesummen, er den samlede gæld som følge af ejerskiftet af fast ejendom således vokset med 12,2 mia. kr. på blot et år. Hertil kommer lånoptagelse til finansiering af tilknyttet løsøre. Den store gældssætning ved ejerskifte skyldes især de høje priser, som landbrugene blev handlet til i en årrække, før krisen satte ind.

Væksten i gælden kan også i et vist omfang henføres til nettooptagelse af lån til finansiering af nettoinvesteringer i landbrugsaktiver i form af driftsbygninger, inventar, maskiner og grundforbedringer. I årene 1996-2009 udgjorde disse nettoinvesteringer 22,4 mia. kr. i alt, jf. tabel 3.3. Som vist i tabellen, var investeringerne i landbrugsaktiver især store i årene 2006-08, hvilket indikerer, at der blandt landmændene herskede stor optimisme forud for krisen.

Væksten i gælden skyldes også brugerfamiliernes nettoinvesteringer i andre materielle aktiver - herunder stuehuse – samt i finansielle aktiver. Ultimo 2009 udgjorde værdien af andre materielle aktiver 102 mia. kr. mod 36 mia. kr. ved udgangen af 1995. Af forøgelsen på 66 mia. kr. kan 17 mia. kr. henføres til nominelle kapitalgevinster, mens nettoinvesteringen i de pågældende aktiver derfor kan opgøres til 49 mia. kr. Tilsvarende udgjorde værdien af finansielle aktiver 52 mia. kr. ved udgangen af 2009 mod 25 mia. kr. ved udgangen af 1995. Af forøgelsen på 27 mia. kr. kan 1 mia. kr. henføres til nominelle kapitalgevinster, mens nettoinvesteringer kan opgøres til 26 mia. kr. Brugerfamiliernes nettoinvesteringer i andre materielle aktiver samt i finansielle aktiver har således også bidraget til væksten i den samlede gæld.

Brugerfamiliernes løbende opsparring varierer fra år til år afhængig af landbrugets konjunkturer. I årene 1996-2006 svingende opsparringen fra minus 2,6 mia. kr. til plus 3,0 mia. kr., mens den i årene 2007-09 svingede fra minus 13,0 mia. kr. til minus 4,9 mia. kr., jf. tabel 3.3. For årene 1996-2009 under ét var opsparringen minus 20,4 mia. kr. Væksten i brugerfamiliernes gæld siden midten af 1990'erne kan derfor også tilskrives negativ opsparring. Alt i alt er det dog kun en beskeden del af væksten i brugerfamiliernes samlede gæld, der kan henføres til negativ opsparring.

Ovennævnte oplysninger om væksten i brugerfamiliernes gæld og om baggrunden herfor er behæftet med nogen usikkerhed og skal derfor tages med et vist forbehold. Trods dette er konklusionen, at den voldsomme vækst i gælden siden midten af 1990'erne for omkring halvdelens vedkommende kan henføres til nettolånoptagelse til finansiering af ejerskifte og for den resterende halvdel vedkommende til landmændenes nettoinvesteringer i landbrugsaktiver, i andre materielle aktiver og i finansielle aktiver samt til negativ opsparring.

I 2010 og 2011 forudses væksten i brugerfamiliernes samlede gæld at aftage markant – eller måske endog blive bragt til ophør. Årsagen hertil er bl.a. forventning om et betydeligt fald i nettolånoptagelsen til finansiering af ejerskifte. Denne formodning skyldes, at ejendomspriserne er kommet ned på et lavere niveau, og at handelen med ejendomme utvivlsomt vil omfatte relativt flere kraftigt belånte landbrug end tidligere. I tilfælde af såkaldt ufyldstgjort pant kan et ejerskifte endog direkte bidrage til at reducere landbrugets gæld.

Endvidere forventes landmændenes investeringer i landbrugsaktiver, i andre materielle aktiver og i finansielle aktiver, der faldt kraftigt fra 2008 til 2009, at forblive på et lavt niveau - eller måske endog falde yderligere - i 2010 og 2011, hvilket ligeledes vil

begrænse behovet for nettolånoptagelse. Endelig vil forbedringen af landbrugets løbende indtjening medvirke til at formindske den negative opsparing med en reduktion i lånebehovet til følge.

3.5. Gældens sammensætning

Brugerfamiliernes gæld består fortrinsvis af variabelt forrentede lån i form af rentetilpasningslån i realkreditinstitutter og lån i pengeinstitutter, mens en mindre del af gælden udgøres af fastforrentede lån i realkreditinstitutter. Rentetilpasningslånene består såvel af traditionelle lån som af lån baseret på pengemarkedsrenter. Begge former for rentetilpasningslån kan være i danske kroner eller i euro. For de traditionelle rentetilpasningslån tilpasses renten oftest en gang om året med virkning fra 1. januar, mens renten for rentetilpasningslån baseret på pengemarkedsrenter oftest tilpasses to gange om året – den 1. januar og den 1. juli. Med en fortsat lav kort rente i december 2010 er landbruget sikret en lav rente på store dele af gælden frem til udgangen af 2011.

Den store fortrinsvis variabelt forrentede gæld betyder, at landbrugets renteudgifter og hermed indtjeningen efter finansielle poster er meget følsom over for ændringer i den korte rente. Den meget lave korte rente medvirkede til at holde landbrugets renteudgifter på et lavt niveau i 2010 og vil fortsat medvirke hertil i 2011 med en positiv effekt på nettoindtjeningen i de to år til følge. Det er naturligvis især de stærkt gælds-satte landbrug, der drager fordel af den lave rente. Ulempen ved den store overvejende variabelt forrentede gæld er, at selv moderate stigninger i den korte rente vil have en mærkbar negativ effekt ikke blot på landbrugets indtjening, men formodentlig også på ejendomspriserne.

3.6. Variation mellem landbrugene med hensyn til gældens relative størrelse

For alle landbrug under ét udgjorde brugerfamiliernes samlede gæld 50 procent af værdien af familiernes aktiver – herunder både landbrugsaktiver og andre aktiver. Tallet dækker imidlertid over store forskelle mellem landbrugene. Generelt falder gældsprocenten med stigende alder på landmanden, mens den stiger med stigende driftsstørrelse, jf. tabel 3.4. Ved udgangen af 2009 havde alle landmænd under 35 år - taget under ét - en gæld på 74 pct. af aktivernes værdi mod kun 25 pct. for alle på 65 år og derover. For alle deltidsbrug androg gælden 32 pct. af aktivernes værdi mod 63 pct. for alle landbrug med 2 helårsarbejdere og derover. (se boks 3.3)

Boks 3.3. Beregning af gældsprocent i landbrugsregnskaberne.

Fra og med 2009 indgår fast ejendom i landbrugsregnskaberne til anslået handelsværdi mod tidligere den offentlige vurdering. Da fast ejendom tegner sig for størstedelen af brugerfamiliernes aktiver, er det – når gældsprocenten anvendes til vurdering af landbrugets økonomiske situation – væsentligt at vide, om den anslåede handelsværdi svarer til de faktiske handelspriser (købesummer) på det pågældende tidspunkt, eller om handelsværdien ligger over eller under de faktiske handelspriser.

Ifølge regnskabsstatistikken udgjorde handelsværdien af fast ejendom, inklusive stuehuse, mælkekvoter mv. - men eksklusiv forpagtet ejendom - 247.000 kr. pr. ha landbrugsjord ultimo 2009, mens købesummen for ejendomme på 10 ha og derover i almindelig fri handel ultimo 2009 kan opgøres til 181.300 kr. pr. ha (landbrugsjord + andre arealer).

Sidstnævnte købesum er beregnet som et simpelt gennemsnit af købesummen pr. ha i 4. kvartal 2009 og 1. kvartal 2010. Og dette gennemsnit er beregnet som vægtede gennemsnit af købesummen pr. ha for ejendomme over 10 ha opdelt efter størrelse med fordelingen af arealet på størrelsesgrupper ifølge den offentlige ejendomsvurdering i 2008 som vægte. Anslås det, at landbrugsarealet udgør 95 pct. af ejendommenes samlede areal, mens andre arealer i form af veje, hegn, mindre skove mv. udgør de resterende 5 pct., svarer ovennævnte købesum til 190.800 kr. pr. ha landbrugsareal.

Selv efter ovennævnte omregning af handelsprisen er handelsværdien ifølge regnskabsstatistikken ikke umiddelbart sammenlignelig med prisen ifølge salgsstatistikken. Dette skyldes bl.a. at der uden tvivl er betydelige kvalitetsforskelle mellem bestanden af landbrugsejendomme ejet af aktive landmand og de landbrugsejendomme, der omsættes i almindelig fri handel i en given periode. Ejendomme omsat i almindelig fri handel omfatter givetvis uforholdsmæssig mange ejendomme, hvor der ikke er investeret nævneværdigt i driftsbygningerne i en årrække, og hvor disse bygninger derfor stort set er værdiløse. Forklaringen er, at sælgerne ofte er enten ældre landmænd eller forhenværende landmænd, der har haft arealet bortforpagtet i en årrække før salget, og hvor driftsbygningerne kun har været anvendt i begrænset omfang.

Trods vanskeligheden ved sammenligning af den anslåede handelsværdi ifølge regnskaberne med købesummen ifølge salgsstatistikken vurderes det, at den anslåede handelsværdi ultimo 2009 ligger lidt over købesummen på det pågældende tidspunkt, og at gældsprocenten ifølge regnskaberne derfor giver et lidt for optimistisk billede af brugerfamiliernes gældsbelastning ultimo 2009. Hertil kommer, at handelsprisen på landbrugsejendomme ifølge Danmarks Statistik er faldet med godt 2 pct. fra ultimo 2009 (gennemsnit af 4. kvartal 2009 og 1. kvartal 2010) til 2. kvartal 2010.

Tabel 3.4. Gældsprocent ultimo 2009 i landbrugsbedrifter opdelt efter størrelse og efter brugerens alder

	Standardarbejdsforbrug, antal helårsarbejdere			Alle størrelsesgrupper
	Under 1	1-2	2 og derover	
<u>Brugerens alder</u>				
Under 35 år	53	63	81	74
35-44 år	50	58	69	64
45-54 år	32	41	60	48
55-64 år	29	31	53	41
65 år og derover	18	22	55	25
Alle aldersgrupper	32	42	63	50

Kilde: Egne beregninger baseret på (Danmarks Statistik a).

Den kraftige sammenhæng mellem gældsprocent og brugeralder er uden tvivl primært et resultat af den kraftige stigning, der har fundet sted i ejendomspriserne fra midten

af 1990'erne og frem til 2008. De fleste ældre og midaldrende landmænd har købt deres ejendom eller ejendomme, mens ejendomspriserne endnu var lave, og har derfor oftest en stor egenkapital og en lille gæld, med mindre de har tilkøbt ejendom i større omfang inden for de senere år. Yngre landmænd har i modsætning hertil etableret sig senere og købt ejendom til markant højere priser.

At gælden stiger med stigende bedriftsstørrelse, hænger også sammen med stigningen i ejendomspriserne. Dels er det især store landbrugsbedrifter, der har udvidet bedriften ved tilkøb af fast ejendom til høje priser i de seneste år, dels har de pågældende landmænd gennemgående etableret sig senere end deres kolleger på mindre bedrifter, da de taget under ét er noget yngre.

Selv om de store forskelle landbrugene imellem med hensyn til gældsprocenten hovedsagelig skyldes de vidt forskellige priser, hvortil landmanden har købt ejendommen eller ejendommene, er gældsprocenten givetvis påvirket af en række andre forhold. Det drejer sig bl.a., om landmandens egenkapital før etablering, om landmandens dygtighed, samt om ejendommen er erhvervet i fri handel eller ved familieoverdragelse til en oftest lavere pris.

Hertil kommer forskelle mellem landmændene med hensyn til omfang af nettoinvesteringer ikke blot i landbrugsaktiver, men også i andre materielle aktiver og i finansielle aktiver. Imidlertid tyder den kraftige sammenhæng mellem gældsprocenten på den ene side og brugalder og bedriftsstørrelse på den anden, at effekten af disse andre forhold i betydeligt omfang overskygges af de vidt forskellige priser, hvortil landmændene har købt deres ejendomme.

Til yderligere belysning af variationen landbrugene imellem med hensyn til gældens størrelse, er der i tabel 3.5 foretaget en opdeling af alle landbrugsbedrifter efter størrelse og gældsprocent. Som vist i tabellen var der ved udgangen af 2009 godt 300 teknisk insolvente landbrug, mens knap 800 havde en gæld på 90-100 pct. af aktivernes værdi. Modstykket hertil var godt 3.700 landbrug med en gæld på mindre end 10 pct. og knap 3.500 med en gæld på 10-20 pct. Som også disse tal viser, er der en voldsom variation landbrugene imellem med hensyn til gældsprocenten.

Tabel 3.5. Antal landbrugsbedrifter opdelt efter bedriftens størrelse og efter gældsprocent ultimo 2009

	Samlet standardarbejdsforbrug, antal helårsarbejdere			Alle størrelsesgrupper
	Under 1	1-2	2 og derover	
<u>Gældsprocent</u>				
Under 10	3.261	408	72	3.741
10-20	2.674	605	182	3.461
20-30	3.514	817	411	4.742
30-40	3.642	912	599	5.153
40-50	2.468	803	989	4.260
50-60	1.286	691	1.111	3.088
60-70	1.262	559	1.239	3.060
70-80	814	405	1.227	2.446
80-90	37	166	863	1.066
90-100	176	73	523	772
Over 100	0	42	282	324
Antal i alt	19.134	5.481	7.498	32.113
Antal bedrifter i procent af samlet antal inden for størrelsesgruppen				
<u>Gældsprocent</u>				
Under 10	17,0	7,5	0,9	11,7
10-20	14,0	11,0	2,4	10,8
20-30	18,4	14,9	5,5	14,8
30-40	19,0	16,6	8,0	16,0
40-50	12,9	14,7	13,2	13,3
50-60	6,7	12,6	14,8	9,6
60-70	6,6	10,2	16,5	9,5
70-80	4,3	7,4	16,4	7,6
80-90	0,2	3,0	11,5	3,3
90-100	0,9	1,3	7,0	2,4
Over 100	0,0	0,8	3,8	1,0
Procent i alt	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Egne beregninger baseret på (Danmarks Statistiks a).

Af tabellen ses endvidere, at det fortrinsvis er store landbrugsbedrifter, der er tynget af stor gæld. Af alle ca. 7.500 landbrug med 2 helårsarbejdere og derover, var knap 300 – svarende til 3,8 pct. – teknisk insolvente ved udgangen af 2009, mens godt 500 - svarende til 7,0 pct. - havde en gæld mellem 90 pct. og 100 pct. For de mellemstore landbrug var de tilsvarende procentandele henholdsvis 0,8 og 1,3 og for deltidsbrugene henholdsvis 0,0 og 0,9.

3.7. De stærkt gældsatte store landbrug

De økonomiske forhold i de stærkt gældsatte store landbrugsbedrifter er belyst i tabel 3.6 ved hjælp af forskellige hoved- og nøgletal for de pågældende bedrifter og - til sammenligning hermed – de tilsvarende oplysninger for alle andre (mindre gældsatte) store bedrifter. I tabellen er både de stærkt gældsatte og de mindre gældsatte bedrifter opdelt efter driftsform. Som vist var der ved udgangen af 2009 omkring 800 store

landbrugsbedrifter (2 helårsarbejdere eller derover) med en gældsprocent over 90. Heraf var omkring 50 plantebrug, omkring 400 kvægbrug og ca. 360 svine- fjerkræ- eller pelsdyrbrug.

Tabel 3.6 Hoved- og nøgletal mv. for landbrugsbedrifter med 2 helårs - arbejdere og derover opdelt efter driftsform og efter gælds procent, 2009, 1.000 kr. pr. bedrift.

	Plantebrug	Kvægbrug	Svine-, fjerkræ- og pelsdyrbrug	Alle driftsformer
Over 90 pct. gæld ultimo 2009				
Resultat før finansielle poster	2.299	-374	410	127
Generelle driftstilskud	1.285	602	546	616
Forpagtningsafgift	2.324	251	827	625
Nettorenteudgifter	2.047	1.741	2.102	1.919
Inflationsbetinget debitorgevinst netto	833	561	657	619
Finansielle omkostninger, netto	2.253	829	1.726	1.309
Resultat efter finansielle poster	46	-1.203	-1.316	-1.182
Skøn for samme 2010	-89	-208	-281	-234
Skøn for samme 2011	1.303	48	-526	-140
Forrentning, pct.	1,5	-1,5	-0,8	-0,9
Brugerens alder, år	37	40	42	41
Antal bedrifter	46	402	357	805
Landbrugsareal ultimo, ha	560	165	240	221
Heraf i selveje, ha	140	120	127	124
Antal malkekøer, ultimo	0	201	3	102
Antal svin, ultimo	0	0	4.152	1.839
Gæld ultimo	67.790	40.048	46.737	44.603
Under 90 pct. gæld ultimo 2009				
Resultat før finansielle poster	787	62	379	291
Generelle driftstilskud	822	591	413	541
Forpagtningsafgift	597	202	302	295
Nettorenteudgifter	926	986	1.146	1.049
Inflationsbetinget debitorgevinst netto	328	330	375	350
Finansielle omkostninger, netto	373	267	660	453
Resultat efter finansielle poster	414	-205	-281	-162
Skøn for samme 2010	333	566	585	548
Skøn for samme 2011	992	860	460	687
Forrentning, pct., år.	1,0	-0,1	0,1	0,2
Brugerens alder	51	47	47	48
Antal bedrifter	768	2.800	3.040	6.693
Landbrugsareal ultimo, ha	347	163	186	197
Heraf i selveje, ha	221	121	132	139
Antal malkekøer, ultimo	0	157	1	66
Antal svin, ultimo	31	36	3.232	1.496
Gæld ultimo	29.441	24.494	29.066	27.216

Kilde: Egne beregninger baseret på (Danmarks Statistiks a).

De stærkt gældsatte store landbrug adskiller sig naturligvis fra de øvrige store landbrug ved en væsentlig større gæld. Afhængig af driftsformen varierede gælden for de

stærkt gældsatte landbrug fra ca. 40 mio. kr. til ca. 68 mio. kr. pr. bedrift ultimo 2009 mod fra godt 24 mio. kr. til godt 29 mio. kr. i gennemsnit for de mindre gældsatte store landbrug.

Som man måtte forvente, adskiller de stærkt gældsatte store landbrug sig endvidere fra de mindre gældsatte ved at have betydelig større finansielle omkostninger og tilsvarende betydelig lavere nettoindtjening (resultat efter finansielle poster). De stærkt gældsatte bedrifters nettoindtjening varierede således fra minus 1.316.000 kr. pr. bedrift til plus 46.000 kr. afhængig af driftsformen, mens nettoindtjeningen for de mindre gældsatte store landbrug varierede fra minus 281.000 kr. til plus 414.000 kr. pr. bedrift.

De mest gældsatte landbrugsbedrifter havde under ét en forrentning af landbrugskapitalen på minus 0,9 mod plus 0,2 pct. i de mindre gældsatte landbrug, hvilket tyder på, at der blandt de stærkt gældsatte bedrifter er en mindre overvægt af knap så effektive driftsledere.

Af tabellen ses desuden, at de mest gældsatte landbrug med 2 helårsarbejdere og derover er noget større end de mindre gældsatte landbrug med 2 helårsarbejdere og derover, hvilket også er en kilde til forskel mellem de to grupper landbrug.

I 2010 og i 2011 forudses nettoindtjeningen generelt at blive væsentligt større end i 2009 både for de mindre gældsatte og de mest gældsatte store landbrug, jf. tabel 3.6, hvilket primært skyldes forbedringer i landbrugets bytteforhold samt en betydelig lavere rente på rentetilpasningslånene i 2010 og 2011 end i 2009. Trods de forventede forbedringer af indtjeningen forudses nettoindtjeningen i de stærkt gældsatte landbrug taget under ét dog fortsat at blive negativ både i 2010 og 2011. Disse gennemsnit dækker imidlertid over betydelige forskelle, bl.a. afhængig af driftsformen samt landmændenes effektivitet, hvorfor nogle af de stærkt gældsatte landbrug må forventes at opnå en positiv nettoindtjening, mens andre forudses at komme ud med en betydelig negativ nettoindtjening.

3.8. Afsluttende bemærkninger og perspektiver

Nærværende kapitel har handlet om landbrugets aktuelle økonomiske situation, baggrunden herfor samt udsigterne for den allernærmeste fremtid. Hertil knyttes afslutningsvis enkelte bemærkninger om udviklingen på længere sigt.

Udviklingen i landbrugets nettoindtjening og i ejendomspriserne på mellemlangt sigt (2-4 år) er vanskelig at forudsige. Det samme gælder derfor udviklingen i antallet af tvangsauktioner. Den væsentligste årsag til usikkerheden er, at de globale fødevarepriser ofte svinger betydeligt fra år til år - ikke mindst som resultat af variation i vejrforholdene og hermed i den globale planteproduktion. Hertil kommer, at priserne på landbrugsprodukter i Danmark og i de øvrige EU-lande efter landbrugspolitikens omlægning er blevet langt mere afhængige af de globale fødevarepriser og hermed også af ændringer i valutakurserne.

En anden medvirkende årsag til usikkerheden på mellemlangt sigt er, at landbrugets finansielle udgifter og derfor også nettoindtjeningen er meget følsom over for selv moderate ændringer i den korte rente, og at det er vanskeligt at forudsige den fremtidige rente.

Trods usikkerheden er konklusionen, at de mest gældsatte store landbrugs nettoindtjening - selv i tilfælde af gunstige konjunkturer - næppe kommer op på så højt et niveau, at de pågældende landmænd via positiv opsparing får gælden nedbragt betydeligt inden for et kortere åremål. Hertil er gælden for stor. For disse landmænd bliver det i bedste fald et langt sejt træk. Og de vil i en årrække være økonomisk sårbare, hvis den korte rente stiger væsentligt, uden at bytteforholdet forbedres yderligere, eller hvis bytteforholdet falder mere end den omkring ene procent, der opvejes af den vækst i totalfaktorproduktiviteten, der skyldes andre årsager end vækst i bedriftsstørrelsen.

På langt sigt er det afgørende for landbrugets nettoindtjening, at ejendomspriserne forbliver på (eller kommer ned på) på et niveau, der svarer til det forventede fremtidige kapitalafkast og den forventede fremtidige rente samt ikke mindst til den store usikkerhed, der er knyttet til disse forventninger. Selv en fortsat kraftig vækst i landbrugets totalfaktorproduktivitet og en stigning i bytteforholdet sikrer ikke en forbedring af nettoindtjeningen på langt sigt, hvis den positive indtjeningsmæssige effekt heraf resulterer i tilsvarende stigninger i ejendomspriserne.

Da priserne for landbrugsejendomme – ligesom for mange andre goder - afhænger af efterspørgsel og udbud, må man derfor håbe, at både landmænd og långivere på baggrund af den aktuelle krise generelt er blevet mere opmærksomme på den store usikkerhed, der er knyttet til det at eje og drive landbrug, og at ejendomspriserne som følge heraf ikke igen kommer op på et niveau, hvor uforudsete forringelser af konjunkturerne fører til økonomisk krise.

Referencer

Danmarks Statistik (a) *Regnskabsstatistik for landbrug* samt egne beregninger på grundlag af den stikprøve af regnskaber med tilhørende opregningsfaktorer, der danner grundlag for statistikken.

Danmarks Statistik (2009) Statistiske Efterretninger – Indkomst forbrug og priser, 2009:4.

Danmarks Statistik (b) [Statistikbanken.dk/EJEN5](http://statistikbanken.dk/EJEN5)

Danmarks Statistik (c) [Statistikbanken.dk/EJEN6](http://statistikbanken.dk/EJEN6)

Danmarks Statistik (d) [Statistikbanken.dk/PRIS8](http://statistikbanken.dk/PRIS8)

Danmarks Statistik (e) [Statistikbanken.dk/PRIS12](http://statistikbanken.dk/PRIS12)

Danmarks Statistik (f) [Statistikbanken.dk/EJEN88](http://statistikbanken.dk/EJEN88)

Danmarks Statistik (g) [Statistikbanken.dk/EJEN77](http://statistikbanken.dk/EJEN77)

Danmarks Statistik (h) [Statistikbanken.dk/EJEN2](http://statistikbanken.dk/EJEN2)

Danmarks Statistik (i) [Statistikbanken.dk/EJEN8](http://statistikbanken.dk/EJEN8)

Danmarks Statistik (j) [Statistikbanken.dk/EJEN7](http://statistikbanken.dk/EJEN7)

Danmarks Statistik (k) [Statistikbanken.dk/TVANG1](http://statistikbanken.dk/TVANG1)

Danmarks Statistik (l) [Statistikbanken.dk/LBF2](http://statistikbanken.dk/LBF2)

4. Landdistriktsprogrammet 2007-2013 – får vi nok landdistriktsudvikling for pengene?

4.1. Indledning

Danmark har, som de fleste andre europæiske lande, gennem det seneste halve århundrede været præget af en geografisk udvikling, hvor en stigende andel af aktiviteten sker omkring de økonomiske centre, og hvor landbrug og fødevarerproduktion har haft aftagende betydning for indtjening og beskæftigelse, såvel nationalt som lokalt. Hertil kommer, at den fælles landbrugspolitik i EU, gennem den seneste snes år, er delvist blevet omlagt fra markedsordninger til ordninger, der har til formål at styrke udviklingen i landdistrikterne, aktuelt i form af Landdistriktsprogrammet 2007-2013, som indeholder en række foranstaltninger til at styrke konkurrenceevnen i jordbruget, skovbruget og fødevarersektoren, at forbedre miljøet og landskabet og at fastholde beskæftigelse og attraktive levevilkår i landdistrikterne.

Det er på den baggrund formålet med nærværende kapitel at undersøge graden af mål opfyldelse ved nogle af de væsentligste elementer i Landdistriktsprogrammet, i forhold til de ovennævnte problemstillinger og fastsatte målsætninger. Det er desuden et mål med kapitlet, at diskutere omkostningseffektiviteten af disse landdistriktspolitiske virkemidler med henblik på en diskussion af, om der, ud fra økonomiske perspektiver, kan være grundlag for at justere sammensætningen af virkemidler og virkemidlernes målretning i den resterende del af programperioden eller i forhold til udformningen af evt. kommende landdistriktsprogrammer.

Kapitlet indeholder et overblik over den nuværende situation i de danske landdistrikter, en beskrivelse af Landdistriktsprogrammet 2007-2013, en vurdering af effekterne af udvalgte dele af Landdistriktsprogrammet samt en afsluttende fremadrettet diskussion af landdistriktspolitikken.

4.2. Baggrund

Danmark har som nævnt siden slutningen af 1950'erne været præget af en geografisk udvikling, hvor en stigende andel af aktiviteten sker omkring de økonomiske centre. Udviklingen indebærer faldende indbyggertal i en del kommuner med relativt store afstande til disse centre (fx i det nordligste Jylland, omkring den vestlige del af Limfjorden, nær den dansk-tyske grænse i Sønderjylland, i dele af Djursland, på Sydfyn

og Lolland-Falster, samt ø-kommunerne, og denne udvikling forventes at fortsætte det kommende årti (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010b).

Landbruget har traditionelt spillet en betydelig rolle for økonomi og beskæftigelse i landområderne, men fra at have udgjort ca. 5 pct. af værditilvæksten og 9-10 pct. af beskæftigelsen i starten af 1970'erne, har landbrugets bidrag til værditilvækst og beskæftigelse ligget i størrelsesordenen henholdsvis 1 og 2-3 pct. de seneste år. En tilsvarende – om end lidt mindre drastisk – udvikling har fundet sted for fødevareindustrien, hvis bidrag til værditilvæksten er faldet fra 4-5 pct. omkring 1970 til godt 2 pct. de seneste år. Landbrugets og fødevareindustriens aftagende relative betydning er ikke sket på grund af fald i landbrugsproduktion. Tværtimod har den absolutte værdi af den samlede danske landbrugsproduktion - målt i faste priser - været jævnt stigende, også de seneste 20 år, men stigningen i andre erhverv, herunder den offentlige sektor, har været stærkere.

Der er dog en ganske betydelig geografisk variation i, hvor meget landbruget og de øvrige primære sektorer bidrager til den lokale beskæftigelse og værditilvækst. I 4 af landets kommuner bidrager de primære erhverv således med over 10 pct. af det samlede antal arbejdspladser i kommunen, og i 28 kommuner bidrager disse sektorer med 5-10 pct. af de lokale arbejdspladser (Danmarks Statistik, Nationalregnskab). Landbruget har (sammen med andre primære erhverv som skovbrug og fiskeri) således stadig en betydende rolle i en del kommuner (fortrinsvis beliggende relativt langt fra centerområder). Når de primære erhverv har kunnet fastholde en relativt stor betydning i disse områder, skyldes det især, at væksten i en række andre erhverv her, ikke har været så udtalt som i resten af landet.

I kraft af, at landbrugsarealet udgør ca. 60 pct. af det samlede areal i Danmark, spiller landbruget en vigtig rolle for karakteren af natur-, landskabs- og miljøværdier i det åbne land. Det seneste halve århundredes teknologiske og strukturelle udvikling i landbruget har fundamentalt ændret samspillet mellem landbrugsproduktionen og disse værdier. Bl.a. har udviklingen mod større marker bevirket et pres på forekomsten af naturlige habitater i landskabet til ugunst for biodiversiteten, og en øget brug af kunstgødning og pesticider samt en øget husdyrintensitet i visse dele af landet, har desuden indebåret en øget risiko for belastning af natur og vandmiljø med næringsstoffer og giftstoffer.

Landbruget og beboerne på landbrugsbedrifterne har, som nævnt, traditionelt udgjort en væsentlig del af basis for livet i landdistrikterne. Dels har produktionsaktiviteterne

på landbrugsbedrifterne medført en lokal efterspørgsel efter varer og tjenester, bl.a. fra håndværkere, rådgivere, maskinstationer, vognmænd mv., dels har landbrugsbefolkningen udgjort en betydelig del af befolkningsgrundlaget for lokale funktioner som skoler, forretninger, foreningsliv mv., og afledte lokale erhvervsaktiviteter har været med til at understøtte dette.

Erhvervsaktivitet - og ikke mindst landbrugsaktivitet - i forholdsvis tyndt befolkede landdistrikter er således forbundet med såvel positive (fx bidrag til, at det lokale befolkningsunderlag har tilstrækkelig "kritisk masse" til at sikre opretholdelse af faciliteter i lokalsamfundet) som negative (fx belastning af miljø og natur) eksterne effekter, som der ikke tages hensyn til i den markedsmæssige prissætning af den produktion, som udgår fra denne erhvervsaktivitet. Ud fra en økonomisk-teoretisk synsvinkel kan forekomsten af sådanne eksterne effekter begrunde landdistriktpolitiske indgreb og brugen af offentlige midler til dette formål. Udover eksterne effekter kan også hensynet til offentlige goder og forhold som imperfekt konkurrence eller imperfekt information begrunde landdistriktpolitiske indgreb ud fra en økonomisk synsvinkel (se tekstboks 4.1).

Boks 4.1. Økonomiske argumenter for offentlige indgreb

Såfremt en økonomisk aktivitet er mere rentabel end en anden, eller en økonomisk aktivitet bliver mere rentabel i ét område end i et andet, og ingen af de to aktiviteter medfører eksterne effekter, så vil det normalt være samfundsøkonomisk mest fordelagtigt at anvende flere ressourcer i den mest rentable aktivitet på den mest rentable lokalitet, og færre ressourcer på den mindre rentable aktivitet i det mindre rentable område.

Økonomisk aktivitet kan imidlertid også give anledning til en række positive og negative eksterne effekter. Sådanne eksterne effekter kan have betydning for det samfundsøkonomiske resultat, men er ikke afspejlet i markedspriserne, og indgår dermed normalt ikke i beslutningsgrundlaget for de økonomiske aktiviteter (Varian, 1984). Negative eksterne effekter kan fx være forurening eller andre negative miljøpåvirkninger. Eksempler på positive eksterne effekter kan være, at de arbejdspladser, som en virksomhed skaber i et givet lokalområde, bidrager til at sikre befolkningsunderlaget for butikker, yderligere erhvervsudvikling, skoler, eller offentlige goder som et aktivt kulturliv, mv. i dette lokalområde, navnlig hvis det eksisterende befolkningsgrundlag har en størrelse, som ligger tæt på 'den kritiske masse' for opretholdelse af sådanne funktioner i lokalsamfundet.

Tilstedeværelse af eksterne effekter betyder, at markedskræfterne ikke af sig selv vil føre til et samfundsøkonomisk optimalt produktionsniveau og en optimal lokalisering af produktionen. Hvis der er positive eksternaliteter, vil markedsløsningen føre til for lavt omfang af den pågældende aktivitet, mens markedsløsningen omvendt vil føre til for stor aktivitet, hvis der er negative eksternaliteter forbundet med aktiviteten.

En udtynding af befolkningsunderlaget i et lokalområde kan imidlertid også give anledning til andre markedssvigt, bl.a. i form af øget risiko for lokale monopol-dannelser og lignende, utilstrækkelige muligheder for udnyttelse af størrelsesøkonomiske fordele, fx for lokale skoler, butikker, kulturliv, mv. Der kan i sådanne situationer være behov for at korrigere markedsadfærdens ineffektive udnyttelse af ressourcerne gennem forskellige former for regulering.

I takt med landbrugets aftagende økonomiske betydning og den stadig stærkere koncentration af økonomisk aktivitet omkring større byområder er der kommet en stigende opmærksomhed på behov – og muligheder – for at fastholde økonomisk aktivitet i landdistrikterne. Aftagende økonomisk aktivitet og beskæftigelsesmuligheder i landdistrikterne medfører, at en større del af den erhvervsaktive befolkning i disse områder vil være nødsaget til, at søge beskæftigelse andre steder (og ofte i byområderne) ved pendling eller fraflytning. I tyndt befolkede områder kan dette være med til at underminere det nødvendige befolkningsunderlag for lokale funktioner som skoler mv.

En stigende erkendelse af disse problemer har også medvirket til en større prioritering af landdistriktspolitiske tiltag gennem de seneste 10-20 år. EU's fælles landbrugspolitik har i denne periode været under omlægning. Hvor landbrugspolitikken, frem til den såkaldte MacSharry reform fra 1992, hovedsagelig var baseret på støtte til producenterne gennem garanterede priser på landbrugsprodukter, består hovedparten af producentstøtten i dag af direkte udbetalinger af støtte til landmændene, baseret på det støtteberettigede areal, men stort set uafhængigt af, hvad der produceres på dette areal. Samtidig er en stigende del af støtten flyttet fra markedsordninger (søjle 1) til støtteordninger relateret til strukturelle målsætninger så som miljøvenlig produktion, modernisering af bedrifterne, kvalitet, økologi mv. (Landbrugspolitikens søjle 2).

Mens 5-6 pct. af EU's samlede landbrugsstøtte umiddelbart efter MacSharry-reformens gennemførelse i 1993 blev udbetalt under struktur-programmerne under EUGFL's Udviklingssektion, så er andelen af EU's landbrugsbudget til landdistriktsudvikling i dag oppe på ca. 20 pct.

Karakteren af de udfordringer og problemstillinger, landdistrikterne står overfor, varierer betydeligt. I nogle områder er hensynet til en sårbar natur væsentligt, mens andre områder især er sårbare i forhold til økonomiske og sociale parametre. I relation til landdistriktspolitiske målsætninger og virkemidler er definitionen af landdistrikter derfor væsentlig.

I den danske forvaltning af regionaludviklings- og landdistriktspolitikken anvendes forskellige definitioner og afgrænsninger, afhængig af de respektive programmers fokus, f.eks.

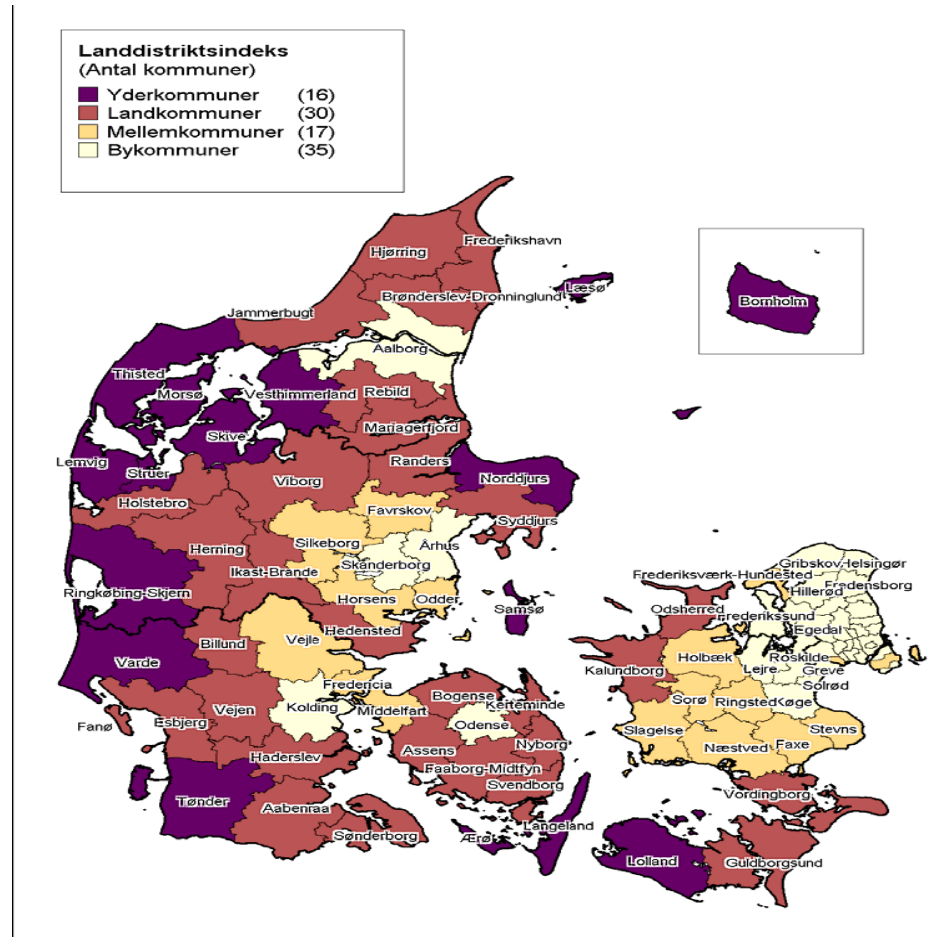
- Yderområder, som defineret i Regeringens Landsplanredegørelse, hvor fokus overvejende retter sig mod behovene for fysisk planlægning, bl.a. i relation til byudvikling, landskabsudvikling, kystområder, infrastruktur, miljø og natur.
- Yderkommuner i forhold til Landdistriktsprogrammet 2007-13, hvor fokus i høj grad er rettet mod landbrug, skovbrug og fødevarerhverv og tilknyttede aktiviteter.
- Yderområder og overgangsområder i forhold til EU's strukturfondsmidler, hvor fokus er på områder med svag befolkningsudvikling og lav erhvervsindkomst.

Disse geografiske definitioner afspejler således forskelle i målsætningerne for de forskellige politikområder. Mens nogle definitioner retter sig mod reduktion af geografisk betingede sociale uligheder, retter andre sig mod rammevilkår for erhvervsudvikling, mens endnu andre handler om beskyttelse og bevaring af miljø og naturressourcer. Regional- og landdistriktspolitikken har således en række forskellige – og til dels konkurrerende – målsætninger.

Kategoriseringen af danske kommuner i forhold til Landdistriktsprogrammet er vist i figur 4.1. I forhold til Landdistriktsprogrammet er der foretaget en opdeling af kommuner baseret på en sammenvejning af 14 geografiske og samfundsøkonomiske kriterier, som fx urbaniseringsgrad, befolkningsudvikling, beskæftigelse mv. Ifølge denne opdeling er 16 kommuner kategoriseret som udkantskommuner og 29 kommuner som landkommuner, og midlerne fra Landdistriktsprogrammet 2007-2013 er fortrinsvis møntet på disse to kategorier.

I forhold til EU's strukturfondsmidler er der foretaget en definition af yderområder på baggrund af kriterier om svag befolkningsudvikling og lav erhvervsindkomst. Denne definition har givet anledning til, at 16 kommuner (delvist sammenfaldende med Landdistriktsprogrammets yderkommuner) kategoriseres som yderområder (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010).

Figur 4.1. Landdistriktsprogrammets kategorisering af kommuner

Kilde: Fødevareministeriet (2009)

Det danske landdistriktsprogram for perioden 2007-2013 blev godkendt af EU-kommissionen i starten af 2008. Programmet har til formål at styrke landbrugets, skovbrugets og fødevareindustriens konkurrenceevne, at sikre varieret landskab, rig natur og rent miljø samt at fremme iværksætteri, lokale arbejdspladser og attraktive levevilkår i landdistrikterne. Programmets indsats er struktureret i tre akser – én for hver af disse tre hovedmålsætninger samt den såkaldte LEADER-akse, som sigter mod at optimere den lokale forankring af programmets initiativer gennem udarbejdelse af lokale handlingsplaner. Landdistriktsprogrammet 2007-2013 har en samlet of-

fentlig budgetramme på 1020 mio. €, fordelt over programmets 7-årige varighed²⁴, hvoraf ca. 57 pct. finansieres af midler fra den Europæiske Landbrugs Fond for Udvikling af Landdistrikter (ELFUL). Virkemidlerne i Landdistriktsprogrammet består af en række foranstaltninger, hvoraf en del er målrettede mod bestemte sektorer (landbrug, fødevarerhverv i øvrigt, skovbrug), og en del er målrettede mod bestemte lokalområder (f.eks. yderkommuner, landkommuner, mindre øer eller Særligt Føl-somme Landområder).

Der anvendes således betydelige beløb på Landdistriktsprogrammet, og det er på den baggrund relevant at undersøge, i hvor høj grad instrumenterne i programmet bidrager til at opfylde de opstillede målsætninger og til at løse nogle af de problemstillinger og udfordringer, landdistrikterne står overfor. Det er ligeledes interessant at sammenligne de respektive program-instrumenters effektivitet i forhold til de ressourcer, der bruges på dem.

4.3. Situationen i de danske landdistrikter

Regeringen giver i sin regionalpolitiske redegørelse (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010a, 2010b) en oversigt over en række indikatorer for den regionale økonomiske udvikling, herunder befolkningsudvikling, uddannelse, beskæftigelse og indkomst. Redegørelsen viser, at en række yderområder (Nord-, Vest- og Syddjylland, samt Vestlolland) er præget af negativ befolkningstilvækst og nettoaflytning, og at denne udvikling forventes at fortsætte de kommende år. I de samme områder er frekvensen af borgere med videregående uddannelse også lavere end landsgennemsnittet, hvilket kan medvirke til at gøre disse områder relativt dårligere rustede til at tilpasse erhvervsstrukturen i takt med samfundsudviklingen.

Generelt har udviklingen i erhvervsstrukturen siden årtusindskiftet, og frem til den aktuelle økonomiske krise, været præget af tilbagegang i betydningen af primære erhverv som landbrug, fiskeri og råvareudvinding samt offentlige og personlige tjenester, mens der i perioden har været stigninger i betydningen af bygge- og anlægserhverv, handels-, hotel- og restaurationsvirksomheder og forskellige former for finansierings- og forretningsservice-ydelser. Den erhvervsstrukturelle udvikling har udvist en vis geografisk variation. Således har industrien fastholdt sin i forvejen relativt høje beskæftigelsesmæssige betydning i Nordjylland i modsætning til de øvrige udkants-

²⁴ Fødevareministeriet (2009)

landsdele. Til gengæld har transportsektoren haft stigende betydning på Fyn, men aftagende betydning i Sydjylland, Syd- og Vestsjælland samt Lolland-Falster. Den nævnte generelle vækst i betydningen af arbejdspladser inden for finansiering og forretningservice, har også gjort sig gældende i de yderligt beliggende landsdele, men sektorens betydning for den samlede beskæftigelse er dog stadig betydeligt lavere end i Østjylland og de nordøstlige dele af Sjælland. Til gengæld er betydningen af handel, hoteller og restaurationer for den regionale beskæftigelse rimelig ensartet over hele landet, ligesom væksten i denne betydning har været nogenlunde jævnt geografisk fordelt.

Indkomstniveauet er også gennemgående lavere end landsgennemsnittet i de landsdele, som ligger længst væk fra de større økonomiske centre som Hovedstadsområdet, Århus og Trekantsområdet vest for Lillebælt. Eksempelvis lå den gennemsnitlige skattepligtige indkomst i Nordjylland, Vestjylland, Fyn og Vest- samt Sydsjælland 6-8 pct. lavere end landsgennemsnittet, mens den på Bornholm lå ca. 12 pct. under landsgennemsnittet i 2008. For så vidt angår ledighed ligger Nordjylland, Fyn og Bornholm også dårligere end landsgennemsnittet - såvel før som under den aktuelle økonomiske krise (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010b). Selv om udkantsområder ikke er det samme som landdistrikter, så kan en ganske betydelig andel af udkantsområderne også karakteriseres som landdistrikter. Omvendt er der også en ganske betydelig andel af de danske landdistrikter, som ikke ligger i udkantsområder, jf. figur 4.1. I en del landkommuner er den generelle situation således gunstigere, end ovenstående beskrivelse giver udtryk for.

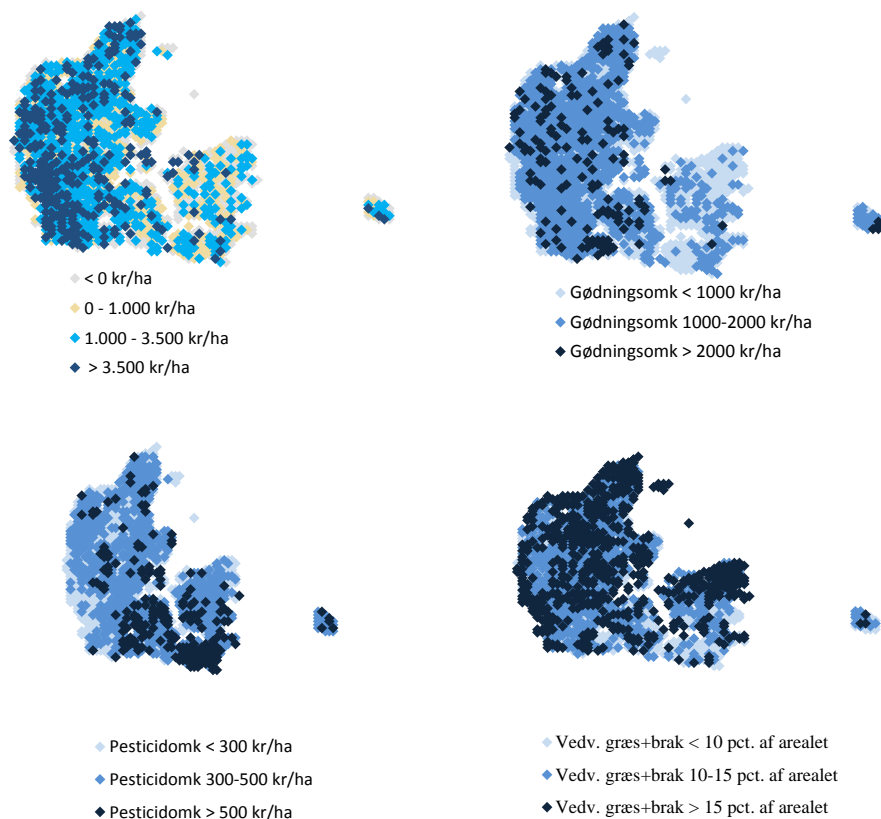
Landbrugets indtjening, struktur og miljøpåvirkning

Det er velkendt, at landbruget gennem de seneste 50 år har gennemgået en strukturudvikling i retning af færre, større og mere specialiserede bedrifter. Samtidig har der i stigende grad fundet en regional specialisering af landbrugsproduktionen sted, således at en stigende andel af landbrugets animalske produktion er blevet lokaliseret i Jylland, mens bedrifter på Sjælland og Lolland-Falster i højere grad har specialiseret sig i planteproduktion og med en lavere koncentration af deltidslandbrug i Jylland end i resten af landet.

Indtjeningsforholdene i landbruget er præget af bedriftsstrukturen. Med enkelte undtagelser har driftsresultatet pr hektar over en årrække været højere på husdyrbedrifter end på plantebedrifter og højere på heltids- end på deltidsbedrifter (Fødevareøkonomisk Institut/Danmarks Statistik, Landbrugsregnskabsstatistik, diverse årgange). Det-

te er også illustreret i figur 4.2, hvor det geografiske mønster i bruttooverskuddet pr. hektar for 2006 er vist. Den højeste frekvens af arealer med et bruttooverskud over 3500 kr./ha ses i nogle af de områder, hvor husdyrtætheden er størst, bl.a. i Sydvestjylland og i Vesthimmerland, mens forekomsten af arealer med negativt bruttooverskud er størst på Sjælland og omkring Århus. Kortene i figur 4.2 bygger på et datamateriale, hvor strukturoplysninger på bedriftsniveau vedrørende arealanvendelse og husdyrantal fra GLR/CHR-registrene er suppleret med estimerede økonomiske oplysninger for bedrifterne. Datamaterialet omfatter både heltids- og deltidsbedrifter (Jensen, 2010)

Figur 4.2. Driftsoverskud (før aflønning af kapital og intern arbejdskraft) pr. ha og tre indikatorer for landbrugets regionale og lokale miljøpåvirkning, 2006

Note: Hver 'prik' i figuren repræsenterer et kvadrat på ca. 4x4 km.

Driftsformerne har også betydning for landbrugets påvirkning af det omgivende miljø. Dette er i figur 4.2 vist ved hjælp af tre indikatorer: Intensiteten af næringsstoftilførsel fra husdyr- og handelsgødning pr. ha, intensiteten i brug af kemikalier pr. ha og udbredelsen af arealer med vedvarende græs og/eller brak. Det fremgår, at belastningen med næringsstoffer er størst i områder med stor husdyrtæthed, mens anvendelsen af pesticider er størst i områder med intensiv planteproduktion. Forekomsten af arealer med vedvarende græs er mere jævnt fordelt over landet med en forholdsvis stor forekomst i Vendsyssel, Vesthimmerland og Nordsjælland.

Behov for landdistriktpolitiske tiltag

I forbindelse med projektet *Erhvervsudvikling der virker - i yderområder og landdistrikter* (REG LAB, 2009, refereret i Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010) er en række virksomheder og erhvervsfremme-aktører i yderområderne blevet bedt om at forholde sig til mulige kilder til erhvervsudvikling og eventuelle barrierer for lokal erhvervsudvikling.

Stort set alle adspurgte, såvel erhvervsfremme-aktører som virksomheder, peger på 'Tværksætteri' og 'Menneskelige ressourcer' som faktorer, der har nogen eller stor betydning for lokal erhvervsudvikling. Heraf mener 60-70 pct., at hver af disse to faktorer har stor betydning. Men også en række andre faktorer vurderes af respondenterne at have stor betydning: 'Innovation' (45-50 pct.), 'tilgængelige programmer og støtteordninger' (30-50 pct.), erhvervsudvikling inden for turisme og oplevelsesøkonomi (40-60 pct.) eller inden for miljø og energi (ca. 40 pct.) og samarbejde mellem offentlige og private aktører (40-50 pct.) vurderes at være betydningsfulde i forhold til skabelse af økonomisk vækst i yderområderne. Måltrettede landbrugs- og fødevarerrelaterede foranstaltninger vurderes i mere behersket grad at have betydning. Således vurderer 30-40 pct. af de adspurgte, at 'erhvervsudvikling inden for primære erhverv' har stor betydning for væksten, mens 25-40 pct. vurderer, at 'erhvervsudvikling inden for egensspecifikke fødevarer' kan have stor betydning.

Omkring 60 pct. af de adspurgte virksomheder og erhvervsfremme-aktører vurderer, at utilstrækkelig adgang til risikovillig kapital til udviklingsprojekter er en væsentlig barriere for vækst. Utilstrækkelig adgang til infrastruktur og mangel på kvalificeret arbejdskraft nævnes imidlertid også af relativt mange respondenter som kritiske faktorer. Mangel på innovation og mangel på samarbejde med relevante aktører samt vi-

den- og uddannelsesinstitutioner nævnes også af en del aktører (20-40 pct.) som væsentlige barrierer (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010b).

REG LAB undersøgelsen tyder således på, at en række forhold har positiv eller negativ indflydelse på den økonomiske vækst i yderområderne. En del af barriererne er relateret til yderområdernes beliggenhed og ressourcegrundlag - og er således vanskelige at neutralisere i større omfang - mens en række øvrige faktorer potentielt kan påvirkes gennem målrettede tiltag, fx muligheder for risikovillig kapital til udviklingsprojekter, understøttelse af innovations- og iværksætter-aktiviteter og fremme af samarbejder mellem relevante private og offentlige aktører. Undersøgelsen peger også specifikt på, at tiltag relateret til jordbrug og fødevarer kan have en betydning for den lokale vækst, men også at effektiviteten af sådanne tiltag af aktørerne vurderes at ligge et stykke nede på listen.

4.4. Det danske landdistriktsprogram

EU's program til landdistriktsudvikling er fastlagt i Rådets Forordning (EF) nr. 1698/2005 af 20. september 2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL). Forordningen fastlægger de overordnede rammer for de nationale landdistriktsprogrammer, herunder overordnede målsætninger, budgetmæssige rammer og metoder til udmøntning.

De enkelte medlemsstater har formuleret nationale landdistriktsprogrammer under hensyntagen til disse overordnede retningslinjer. EU's program er formuleret i forhold til 4 akser, som tilsvarende er udmøntet i det danske landdistriktsprogram:

- Under akse 1 ligger hovedvægten i den danske strategi på at styrke konkurrencekraften i jordbrug, skovbrug og fødevarerektoren gennem udvikling af og investering i innovative løsninger, der omsætter nytænkning til værdi.
- Akse 2 retter sig mod forbedring af miljøet og landskabet via gennemførelsen af Vandmiljøplan III-indsatsen for etablering af vådområder og brakareal i randzoner til søer og vandløb. Sekundært, forfølge målsætninger vedrørende multifunktionelt land- og skovbrug, herunder fremme af økologisk jordbrug.

- Målsætningerne for aktiviteterne under akse 3 er primært relateret til at fastholde eller skabe øget beskæftigelse og at sikre attraktive levevilkår for befolkningen i landdistrikterne.
- Under akse 4 (den såkaldte LEADER akse) forfølges målsætningerne om øget beskæftigelse, attraktive levevilkår og natur- og miljøprojekter. Indsatsen under akse 4 fokuseres på gennemførelse af lokale udviklingsstrategier med henblik på ovennævnte overordnede målsætninger.

ELFUL kan medfinansiere op til hhv. 50 og 55 pct. af støtteordningerne, afhængig af indsats-akse.

Det er således et mål i programmet at udvikle fødevareerhverv, landbrug, gartnerier og skovbrug, så Danmark kan fastholde en stærk position i den globale konkurrence, bl.a. ved at fremme innovation, udvikle særlige kvalitetsfødevarer og sikre, at produktionen finder sted ved hjælp af miljøeffektive teknologier, ligesom der sigtes på at styrke udviklingen af kvalitetsfødevarer, herunder udviklingen af lokale eller regionale fødevarer, som har et særligt potentiale til at styrke indtjeningen og jobskabelsen i landdistrikterne.

Det er også et mål at få flere iværksættere og lokale arbejdspladser i landdistrikterne og at skabe attraktive levevilkår i landdistrikterne ved at bidrage til, at borgerne i landdistrikterne har adgang til en række konkrete og basale servicefaciliteter som fritids- og kulturtilbud samt transport og informations- og kommunikationsteknologi, for derigennem at fastholde et befolkningsgrundlag på landet.

Endelig er det et mål i Landdistriktsprogrammet at fremme en bæredygtig og sammenhængende udvikling i landdistrikterne, at udvikle kvaliteten af produktion inden for land- og skovbruget og samtidig tage øget hensyn til miljø, økologi og dyrevelfærd, herunder gennemførelsen af nationale og europæiske miljøhandlingsplaner, fremme af økologisk jordbrugsdrift, fastholdelse af jordbrugsproduktion på udvalgte øer samt landmandens og skovbrugerens rolle som naturforvalter.

I juni 2009 indgik regeringen og Dansk Folkeparti en aftale om Grøn Vækst, som søger at sikre, at Danmark lever op til sine miljøforpligtelser og samtidig styrker vækst og beskæftigelse i landbrug og fødevareerhverv. Aftalen om Grøn Vækst er indarbej-

det i Landdistriktsprogrammet, og indarbejdelsen er godkendt af EU-kommissionen i november 2009, og har således virkning for perioden 2010-2013.

En oversigt over de samlede offentlige tilskud til Landdistriktsprogrammet 2007-2013 er vist i tabel 4.1, fordelt på de enkelte akser, herunder udbetalinger af gamle tilsagn, som var indgået i perioden 2000-2006. Hovedparten af akse 1-aktiviteterne samt alle akse 2-aktiviteter udmøntes centralt. Det anførte budget for akse 3 dækker kun aktiviteter centralt udmøntet af FødevarerErhverv, og næsten alle akse 4-aktiviteter udmøntes i overensstemmelse med akse 3-artikler i Rådets forordning 1698/2005. Resten af akse 4-aktiviteterne udmøntes i medfør af akse 1, artikel 20, litra b, nr. iii, i Rådets forordning 1698/2005 for værditilvækst for landbrugs- og skovbrugsprodukter.

Tabel 4.1. Budget for Landdistriktsprogrammet 2007-2013			
Akse	----- Offentligt bidrag, mio. € -----		
	Total offentligt	ELFUL medfinansieringsrate (pct.)	ELFUL beløb
Akse 1	247,7	54	133,6
Akse 2	537,3	60	320,7
Akse 3	76,8	50	38,4
Akse 4	112,9	55	62,1
Teknisk bistand	46,2	50	23,1
Total	1020,9	56,6	577,9

Kilde: Fødevarerministeriet (2009)

Landdistriktsprogrammets instrumenter

Inden for hver af de 4 ovennævnte akser er der beskrevet en række foranstaltninger, som Landdistriktsprogrammet udmøntes i. Tabel 4.2 giver en oversigt over foranstaltningerne i Landdistriktsprogrammet 2007-2013 samt bevillingerne af offentlige midler til disse foranstaltninger. Som det fremgår af tabellen, er foranstaltningerne ganske varierende i udformning, målretning og finansiell ramme. Nogle af foranstaltningerne består af en række under-foranstaltninger, fx indeholder foranstaltning 214 underforanstaltninger om pleje af græs- og naturarealer (214a), omlægning til økologisk jordbrug (214b), ekstensiv produktion (214c), etablering og drift af randzoner (214d) osv.

Fra en finansiell synsvinkel er foranstaltningerne til modernisering af landbrugsbedrifter, forøgelse af landbrugs- og skovbrugsbedrifters værdi samt samarbejde om udvikling af nye produkter, processer og teknologier i jordbrugs-, fødevarer- og skovbrugssektoren blandt de tungeste i programmets Akse 1, mens foranstaltningerne vedrørende pleje ved afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer samt ekstensiv produktion

på landbrugsjord er de væsentligste budgetposter under Akse 2. Under Akse 3 er det især foranstaltningerne til fremme af turisme, basale servicefaciliteter for økonomi og befolkning i landdistrikterne samt fornyelse og udvikling af landsbyer, der spiller en stor finansiell rolle. Disse foranstaltninger er, udover deres budgetmæssige betydning, også karakteriseret ved at have forholdsvis generelle målsætninger.

Tabel 4.2. Foranstaltninger i Landdistriktsprogrammet

	Kode		Saml. omk. mio. €	Off. omk. mio. €
Akse 1	111	Aktioner for erhvervsuddannelse og information	114,1	68,4
	114	Anvendelse af rådgivningstjenester	1,4	0,8
	121	Modernisering af landbrugsbedrifter	198,0	78,0
	123	Forøgelse af landbrugs- og skovbrugsbedrifters værdi	151,1	51,8
	12	Samarbejde om udvikling af nye produkter, processer og teknologier i jordbrugs-, fødevarer- og skovbrugssektoren	23,7	16,7
	125	Forbedring og udvikling af infrastruktur af betydning for udviklingen og tilpasningen af landbrug og skovbrug	3,4	3,4
	126	Genopretning af landbrugets produktionspotentiale efter skader som følge af naturkatastrofer og indførelse af passende forebyggende aktioner	0,001	0,001
	132	Landbrugets deltagelse i ordninger for fødevarer kvalitet	0,9	0,9
	133	Støtte til producentsammenslutninger med henblik på informations- og markedsføringsaktiviteter vedrørende produkter, der er omfattet af ordninger for fødevarer kvalitet	28,4	19,9
Akse 2	212	Betalinger til landbrugere i områder med andre ulemper end bjergområder	11,6	11,6
	214	Ekstensivering og miljøvenligt jordbrug	310,1	310,1
	216	Ikke-produktionsfremmende investeringer	189,3	123,3
	221	Første skovrejsning på landbrugsjord (i områder udpeget til skovrejsning)	83,9	59,5
	225	Betalinger for miljøvenligt skovbrug (betalinger for bæredygtigt skovbrug)	12,7	12,7
	226	Genetablering af potentialet i skovbruget og indførelse af forebyggende aktioner	7,2	7,2
	227	Ikke-produktionsfremmende investeringer, skovdrift	12,9	12,9
Akse 3	311	Diversificering til ikke-landbrugsaktiviteter	14,0	7,0
	312	Støtte til oprettelse og udvikling af virksomheder		
	313	Fremme af turismen	9,4	4,7
	321	Basale servicefaciliteter for økonomi og befolkning i landdistrikterne	124,3	40,0
	322	Fornyelse og udvikling af landsbyer	24,4	8,7
	323	Bevarelse og opgradering af landdistrikternes natur- og kulturarv	25,5	12,7
	331	Uddannelse og information	7,4	3,7
Leader	41	Gennemførelse af lokale udviklingsstrategier	236,8	90,2
	421	Gennemførelse af samarbejdsprojekter	0,1	0,1
	431	Drift af den lokale aktionsgruppe, kompetenceudvikling og informationskampagne om området	22,6	22,6
	511		46,2	46,2

Kilde: Fødevareministeriet (2009)

I modsætning til disse indeholder programmet også en række mere specifikke - men også mindre budget-tunge - foranstaltninger, som fx anvendelse af rådgivningstjenester, fremme af landbrugets deltagelse i ordninger for fødevarekvalitet, omlægning til økologisk produktion, etablering og drift af vådområder, miljøvenligt skovbrug osv. Karakteristisk for mange af disse foranstaltninger er, at deres målgruppe er mere snæver, end tilfældet er for de 'større' foranstaltninger, men også at foranstaltningerne tenderer til at være mere veldefinerede og dermed på mange måder også principielt lettere at evaluere.

Landdistriktsprogrammets foranstaltninger er i den danske implementering organiseret i en række ansøgningsordninger, hvoraf nogle kombinerer flere forskellige af programmets foranstaltninger med henblik på at sikre størst mulig synergi mellem effekterne af de forskellige foranstaltninger. Blandt sådanne ansøgningsordninger, som inddrager flere foranstaltninger, kan nævnes *Erhvervsudviklingsordningen*, tilskud til *Investering i fødevarerforarbejdningssektoren*, ordningen *Kvalitetsfødevarer - økologi*, og *Nye arbejdspladser og attraktive levevilkår*, mens andre ordninger, fx *Ø-støtte*, *Omlægning til økologi*, *Plantegenetiske ressourcer* og *Pleje af græs- og naturarealer* hver især kun omfatter én af programmets foranstaltninger. Visse af foranstaltningerne, f.eks. *111 Aktioner for erhvervsuddannelse og information*, *121 Modernisering af landbrugsbedrifter*, *123 forøgelse af jordbrugs- og skovbrugsprodukters værdi*, og *124 Samarbejde om udvikling af nye produkter, processer og teknologier i jordbrugs-, fødevarer- og skovbrugssektoren*, indgår i flere forskellige danske ansøgningsordninger.

Landdistriktsprogrammet 2007-2013 består således af en række tilskudsmuligheder, som primært retter sig mod understøttelse af ressourcegrundlaget for udvikling af landbrug, skovbrug og fødevarerhverv, mod hensyntagen til miljø-, natur- og landskabskvaliteten i landdistrikterne samt mod sikring af tilbud, serviceydelser og faciliteter, som kan medvirke til attraktive levevilkår i landdistrikterne.

Andre politiske initiativer af betydning for landdistrikternes udvikling

Det er væsentligt at være opmærksom på, at Landdistriktsprogrammet ikke er det eneste politiske initiativ, som indeholder tiltag målrettet imod udfordringerne i yder- og landdistrikter. Landdistriktsprogrammet skal således ses i sammenhæng med en vifte af andre tiltag, hvoraf hovedparten dog er betydeligt mindre i omfang, for så vidt angår involveringen af offentlige midler. Flere af disse øvrige initiativer retter sig også mod regional og lokal vækst, miljøbeskyttelse og sikring af grundlaget for en øget

livskvalitet, bl.a. i landdistrikterne. Men mens Landdistriktsprogrammet hovedsagelig er direkte eller indirekte rettet mod landbrugs-, skovbrugs- eller fødevareerhvervene, er den sektormæssige målretning mindre udtalt for disse øvrige initiativer.

Parallelt med Landdistriktsprogrammet kører der dog også et *program for udvikling af den danske fiskeri- og akvakultursektor 2007-2013*, som sigter mod tilpasning af fiskerflåden, udvikling af den danske akvakultursektor, investeringer i faciliteter af fælles interesse og en bæredygtig udvikling af fiskeriområder (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010b).

Tilskud til kommunal medfinansiering af EU-projekter i særligt vanskeligt stillede kommuner er en støtteordning under Indenrigs- og Sundhedsministeriet, som har til formål at bidrage til erhvervsudvikling og beskæftigelsesfremme i særligt vanskeligt stillede kommuner ved at yde støtte til medfinansiering af EU-projekter. I 2009 blev der ydet tilskud på i alt 20,1 mio. kr. til 21 kommuner under ordningen (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010b).

Formålet med *pulje til forsøgsvirksomhed i landdistrikterne og de små øsamfund* er at forbedre landdistrikters og mindre øers udviklingsmuligheder gennem tilskud til projekter, der kan fremme erhvervsudvikling, service, generelle levevilkår mv. Puljen er en ordning under Indenrigs- og Sundhedsministeriet, og der var i 2010 afsat ca. 21 mio. kr. til puljen (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010b).

I Udenrigsministeriets regi gøres der indsatser for at tiltrække udenlandske investeringer og virksomheder til de danske regioner, bl.a. gennem markedsføring af regionerne over for potentielle investorer og for at fremme internationalisering og eksport hos virksomheder i regionerne, bl.a. gennem rådgivning (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010b).

Med det formål at styrke den lokaløkonomiske udvikling i landets yderområder er der i Planloven givet mulighed for etablering af nye sommerhusgrunde i kystnære områder, primært i landets yderområder, forudsat at kommunerne kan godtgøre en forventet lokal økonomisk effekt af disse nye sommerhusområder. En ændring i Sommerhusloven i 2009 har øget mulighederne for udleje af ferieboliger i overflødiggjorte driftsbygninger og stuehuse på landbrugsejendomme (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010b).

Indenrigs- og Sundhedsministeriet har en *pulje til særligt vanskeligt stillede kommuner*, hvor der årligt afsættes 170 mio. kr. til imødekommelse af budgetusikkerheder i de enkelte kommuner og dermed til at reducere omfanget af tilfældige udsving i det kommunale serviceniveau. Puljen har været ekstraordinært forhøjet i 2009 og 2010 (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010). Indenrigs- og Sundhedsministeriet har desuden afsat en *pulje til opprioritering af det fysiske miljø i udkantsområder – Indsatspuljen*, på 150 mio. kr. i 2010, som kan yde tilskud til medfinansiering af kommunernes indsats med forbedringer af det fysiske miljø i yderområder, fx nedrivning af falddefærdige bygninger, oprydning af oplagret skrot mv. (Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2010b).

Med henblik på at styrke kulturlivet i hele landet og derigennem bidrage til et mål om øget livskvalitet opererer Kulturministeriet med en række initiativer, bl.a. *kulturaftaler* med kommunerne, hvor der i 2009 blev overført bevillinger på i alt 109 mio. kr. fra staten til kommunerne, *Puljen til Kultur i hele landet* med et samlet støttebeløb på 21 mio. kr. i 2009, *støtte til styrket dansk kulturarv* (150 mio. kr for perioden 2009-2012), *Handlingsplan til Børnekulturens Netværk*, forskellige idrætsinitiativer mv.

4.5. Effekter af Landdistriktsprogrammet 2007-2013

Metoder til effektmåling af landdistriktsprogrammet

Af Rådets Forordning 1698/2005, art. 77, fremgår det, at der skal nedsættes et overvågningsudvalg for hvert landdistriktsprogram - og således også det danske - som har til opgave at tilse, at programmet gennemføres effektivt. Til dette formål er der i forbindelse med udarbejdelsen af Landdistriktsprogrammet gennemført en *ex ante* evaluering, som dels analyserer udgangssituationen med henblik på fastsættelse af programmets målsætninger og prioriteringer, og dels omfatter en forhåndsvurdering af programmets forventede effekter.

Efter halvdelen af programperioden gennemføres en midtvejsevaluering, hvor den foreløbige grad af målopfyldelse evalueres, og hvor programmets målformulering og instrumentering tages op med henblik på evt. revisioner. Midtvejsevalueringen af Landdistriktsprogrammet 2007-2013 pågår i skrivende stund og skal være afsluttet ved udgangen af 2010. Endelig skal der efter programmets afslutning gennemføres en slutevaluering.

Evaluering af Landdistriktsprogrammets bidrag til opfyldelse af de opstillede målsætninger er behæftet med en række ganske betydelige metodemæssige udfordringer. Ud fra en samfundsøkonomisk synsvinkel er det, som anført ovenfor, principielt relevant at måle, i hvilket omfang programmets virkemidler bidrager til skabelsen af positive eksterne netto-effekter. Sådanne eksterne effekter kan som nævnt antage en række forskellige former, og det kan være forbundet med store vanskeligheder at opgøre effekterne på en sammenlignelig måde. Dels kan det være vanskeligt at sammenligne forskellige effekter, fx ændringer i næringsstofbelastningen fra landbruget i forhold til fastholdelse af lokale arbejdspladser, dels kan betydningen af effekterne variere geografisk. For at operationalisere effektmålingen af sådanne programmer er det derfor nødvendigt med en indirekte analysemodel, som i et eller andet omfang angiver virkemidlernes påvirkning af målbare indikatorer samt en forståelse af sandsynlige sammenhænge mellem målbare indikatorer og de endelige ønskede (eksterne) effekter.

Der er etableret en fælles EU overvågnings- og evalueringsramme (CMEF), som anvendes til måling af Landdistriktsprogrammets effekter i forhold til de opstillede målsætninger for de enkelte støtteordninger. CMEF opstiller et målsætningshierarki med tre niveauer (overordnede mål, specifikke målsætninger og operationelle målsætninger) samt et indikator-hierarki, som matcher mål-hierarkiet, med indikatorer for effekt (fx værditilvækst, beskæftigelse, miljøpåvirkning), resultat (fx antal landbrug med forbedret teknologi, antal deltagere i forskellige aktiviteter) og indsats (fx antal støttede investeringer, antal aktiviteter, der er gennemført under de forskellige foranstaltninger). Indikator-systemet består af såvel nationale som EU-fastsatte indikatorer.

Oplysninger vedrørende indsats-indikatorerne bygger fortrinsvis på støtteansøgninger under programmet, mens oplysninger til brug for opgørelsen af resultat-indikatorer i hovedsagen bygger på afrapporteringer af projekterne. Opgørelsen af effekt-indikatorer er derimod i de fleste tilfælde vanskeligere at foretage direkte og må i højere grad bygge på analyser og beregningsmodeller, udført af uafhængige evaluatore, i forbindelse med midtvejs- og slutevaluering af programmet.

Bl.a. skal opgørelsen af programmets effekter ske under hensyntagen til en række øvrige forhold, som også har ændret sig samtidig med implementeringen af de pågældende ordninger under Landdistriktsprogrammet. Hvis der fx er givet et investerings-tilskud til en landbrugsbedrift i 2007, må indikatorer som fx værditilvækst og produktivitet på denne bedrift i 2008 og 2009 antages at være påvirket af dette tilskud, men disse nøgletal vil også være påvirket af andre faktorer, som fx produktpriser, faktor-

priser, rådgivning, vejrforhold osv., og i en evaluering af landdistriktsprogrammets effektivitet må der principielt kontrolleres for sådanne udefra kommende påvirkninger.

Forskellige metoder kan anvendes til at ”rense” udviklingen for ydre påvirkninger og således søge at identificere den del af ændringerne, som kan henføres til den pågældende foranstaltning. Én måde er at anvende statistiske værktøjer, fx lineær regression, til at afdække forskellige faktorer (herunder modtagelsen af tilskud fra programmets foranstaltninger) bidrag til en given udvikling. For at opnå tilstrækkelig sikkerhed på resultaterne af sådanne analyser er der imidlertid behov for et ganske stort antal observationer, ligesom det er nødvendigt, at alle relevante faktorer med betydning for den pågældende indikator-variabel kan kvantificeres.

En anden type tilgang til at vurdere effekterne af programtiltagene er at anvende økonomiske simuleringsmodeller, som beskriver sandsynlige reaktioner på programmets virkemidler på den ene side og forskellige ydre påvirkninger på den anden side. Sådanne simuleringsmodeller kan være baseret på et økonomisk teorigrundlag, kombineret med historiske erfaringer, bl.a. om sammenhænge mellem kapitalindsats og arbejdsproduktivitet, aktivitetsniveau og arbejds- og kapitalindsats, gødningsindsats og høstudbyttet. Anvendelse af sådanne simuleringsmodeller giver således mulighed for at tage hensyn til tilpasninger til prisændringer mv.

Med sådanne økonomiske simuleringsmodeller til rådighed kan der gennemføres såkaldte ex ante modelberegninger, hvor de sandsynlige effekter af en given ordning vurderes, før ordningen træder i kraft. Men der kan også gennemføres såkaldte ex post beregninger, hvor effekterne af de pågældende ordninger vurderes, efter at de har været iværksat, under hensyntagen til de ydre påvirkninger, som kunne have haft indflydelse på de relevante indikator-variable.

Effektiviteten af udvalgte virkemidler i Landdistriktsprogrammet

I det følgende diskuteres effekterne af tre af Landdistriktsprogrammets landbrugsrelaterede virkemidler, heraf et fra akse 1 (Foranstaltning 121: Modernisering af landbrugsbedrifter), og to fra akse 2 (214a: Pleje ved afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer, og 214c: Ekstensiv produktion på landbrugsjord). Disse tre foranstaltninger er nogle af de budgetmæssigt væsentligste, idet de tilsammen repræsenterer knap en tredjedel af Landdistriktsprogrammets budget (jf. tabel 4.2 ovenfor), og alle tre har indvirkning på landbrugsbedrifternes produktionsmuligheder.

Foranstaltning 121: Modernisering af landbrugsbedrifter

EU's overordnede landdistriktsprogram indeholder en foranstaltning (nr. 121) om modernisering af landbrugsbedrifter med henblik på at øge produktivitet, værditilvækst og beskæftigelse samt at reducere miljøbelastningen fra erhvervet. Med aftalen om Grøn Vækst er den danske udmøntning af foranstaltningen i højere grad blevet målrettet mod investeringer, som kan medvirke til at reducere landbrugets miljøbelastning samt fremme grøn teknologi, biogas mv. Der gives således støtte til investeringer i nye processer og teknologier, som kan reducere miljøbelastningen, investeringer i gødningshåndtering og lugtreduktion samt ny produktion af højkvalitetsfødevarer. Der kan ydes tilskud på op til 40 pct. af investeringsbeløbet, og i programmet er der defineret en række investeringstyper, som kan komme i betragtning til tilskud, fx investeringer i visse miljøteknologier eller biogas. Der kan søges mellem 300.000 og 5 mio. kr. pr. investeringsprojekt.

Det må på den baggrund antages, at en bedrift vil finde ordningen relevant, hvis den står over for en investering, som vil være rentabel med investeringstilskuddet, men ikke nødvendigvis på rene markedsvilkår. Hovedparten af de investeringer, som kan finde sted under denne foranstaltning, må primært formodes at give afkast, enten i form af omkostningsbesparelser på fx gødning, energiforbrug mv. eller i form af at sikre, at bedriften overholder miljøkrav mv. i det omfang, det er nødvendigt for at kunne fortsætte og udvikle bedriftens nuværende produktion.

For at den pågældende investering skal være rentabel med tilskuddet, må den tilbagediskonterede størrelse af de fremtidige afkast af investeringen mindst svare til nutidsværdien af bedriftens nettoomkostning til investeringen, dvs. bruttoinvesteringsbeløbet fratrukket investeringstilskuddet.

Når der tages højde for vedligeholdelsesomkostninger, skønnes den gennemsnitlige besparelse på årlige kapitalomkostninger som følge af et 40 pct. anlægstilskud for bygningsinvesteringer at udgøre 35-38 pct. af omkostningen uden tilskud, mens besparelsen som følge af tilskuddet for inventarinvesteringer udgør 25-27 pct., jf. beregninger på grundlag af Danmarks Statistiks Landbrugsregnskabsstatistik.

Hvis det antages, at en støttet bygningsinvestering ikke ville blive gennemført uden tilskuddet, skal den pågældende investering således give et samlet tilbagediskonteret afkast på mindst 62 pct. og højst 100 pct. af bruttoinvesteringsomkostningen for at være relevant i forhold til foranstaltningen. For en bruttoinvestering på 1 mio. kr. i

relevante maskiner eller anden teknologi skal der på en bedrift være gevinster (i form af omkostningsbesparelser eller mulighed for øget indtjening ved fx produktionsudvidelser) til en samlet nutidsværdi mellem 750.000 kr. og 1 mio. kr. (hvilket med en afskrivningshorisont på 10 år svarer til mellem 90.000 og 125.000 kr. årligt), for at investeringen kan komme i betragtning.

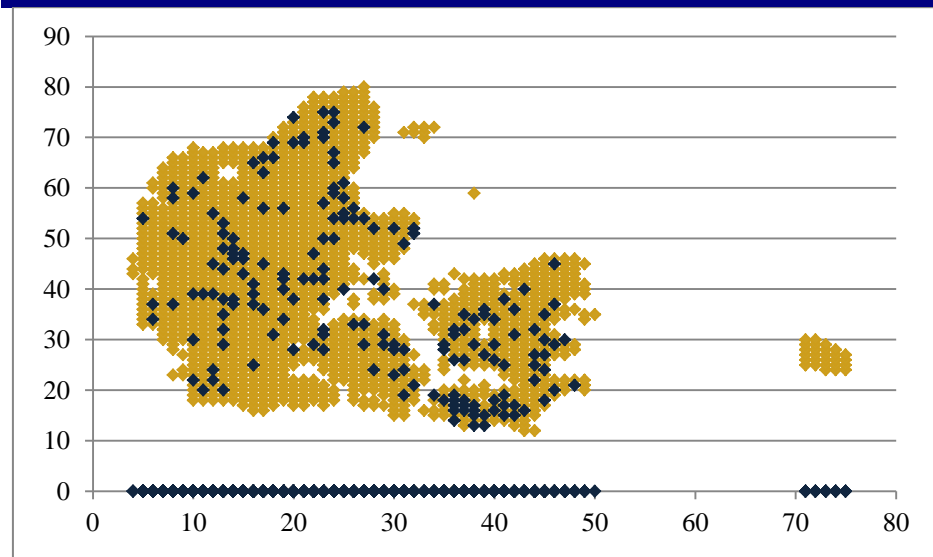
Med en nedre grænse på 300.000 kr. i tilskud er der således tale om en ordning, som især kan være relevant for store eller mellemstore husdyrbedrifter, fx med relativt høje omkostninger til energi eller gødningshåndtering, eller hvor miljøkrav kan være forholdsvis begrænsende i forhold til mulighederne for potentielle udvidelser.

Ifølge tabel 4.2 forventes moderniseringsordningen at give anledning til samlede investeringsomkostninger i størrelsesordenen 198 mio. €, svarende til knap 1,5 mia. kr., hvilket ifølge ovennævnte kalkule vil kunne give anledning til aktivitetsforøgelser med et samlet årligt afkast (før forrentning og afskrivning af disse investeringer) i størrelsesordenen 135-190 mio. kr. Såfremt der tages udgangspunkt i Nationalregnskabets gennemsnitlige sammenhænge mellem landbrugets bruttoværditilvækst, arbejdsindsats og forbrug af kapital, vil dette svare til en samlet effekt på bruttoværditilvækst i en størrelsesordenen 200 mio. kr. årligt og op mod 500 ekstra beskæftigede i landbruget.

For så vidt angår beskæftigelseseffekten, vurderes der dog her at være tale om et overkantsskøn. Dels repræsenterer Nationalregnskabets tal gennemsnitlige sammenhænge for den samlede landbrugssektor, mens investeringerne i en ordning repræsenterer marginale ændringer, hvor sammenhængen mellem arbejdskraft og kapitalindsats kan være anderledes. Dels fokuserer moderniseringsordningen på miljøteknologi og lignende, hvor arbejdsintensiteten må formodes at være relativt lav, og dels ville en del af de pågældende investeringsprojekter formentlig kunne gennemføres rentabelt uden investeringstilskud.

En gennemgang af ovennævnte registerbaserede datamateriale for danske landbrugsbedrifter viser, at forekomsten af bedrifter, som potentielt kan have økonomisk interesse i at ansøge om investeringstilskud under denne foranstaltning, hovedsagelig består af plante- og svinebrug og er nogenlunde jævnt fordelt ud over landet med en relativt høj forekomst bl.a. på Lolland-Falster og omkring Storebælt, jf. figur 4.3., hvorfor foranstaltningen på forhånd måtte forventes at finde den største anvendelse i disse dele af landet.

Figur 4.3. Lokalisering af bedrifter, som kan finde moderniseringstilskud økonomisk attraktivt

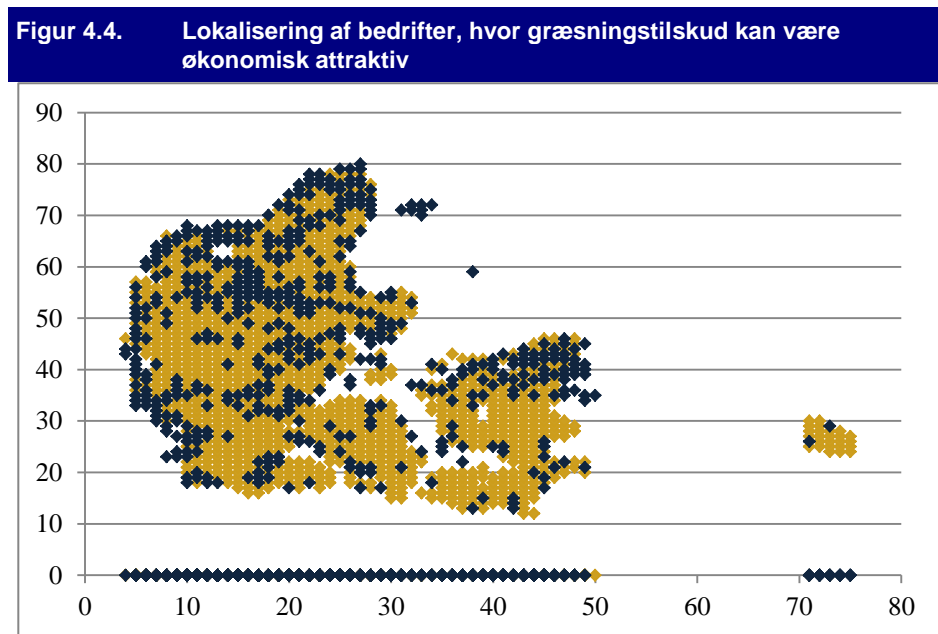

Med henblik på at bevare eksisterende naturområder så som åbne græsarealer, heder, småbiotoper mv., som er afhængige af ekstensiv landbrugsaktivitet, gives der under Landdistriktsprogrammet tilskud til græsning og slåning af vedvarende græsarealer i udpegede områder med høj naturværdi og væsentlige habitater (SFL-områder og Natura 2000-områder).

Støtten gives som et årligt arealtilskud mellem 107 og 450 €/ha under en 5-års aftale, hvor tilskuddets størrelse afhænger af de aftalte forpligtelser. Med en samlet tilskudsramme på 114,1 mio. € (heraf 95,7 mio. € fra det foregående landdistriktsprogram, som også implementeres under Landdistriktsprogrammet 2007-2013) er der således budget til aftaler vedrørende i størrelsesordenen 100-150.000 ha. I det omfang, der er tale om græsningsaftaler med fx en halv ammeko pr. ha, vil tilskuddet kunne generere værditilvækst i størrelsesordenen 300 kr./ha og ca. 3 timers merbeskæftigelse pr. hektar (Danmarks Statistik, 2010), svarende til hhv. 35-40 mio. kr. og ca. 250 fuldtidsbeskæftigede pr. år.

Det må som udgangspunkt antages, at dette tilskud fortrinsvis vil være relevant for bedrifter med forholdsvis lav husdyrtæthed, som råder over arealer af forholdsvis lav dyrkningsværdi (fx engarealer) beliggende i udpegede SFL-områder. En gennemgang

af ovennævnte datamateriale viser, at sådanne bedrifter er forholdsvis jævnt fordelt over den nordlige del af såvel Jylland som Sjælland (figur 4.4).

Med henblik på at reducere landbrugets miljøpåvirkning – og navnlig pesticidforbrug – samt fremme økologisk jordbrug, gives der under foranstaltning 214c tilskud til miljøvenlig (dvs. pesticidfri) dyrkning. Støtten ydes som et årligt areal-tilskud under en 5-årig aftale og kan søges af såvel økologiske som konventionelle landbrugsbedrifter.

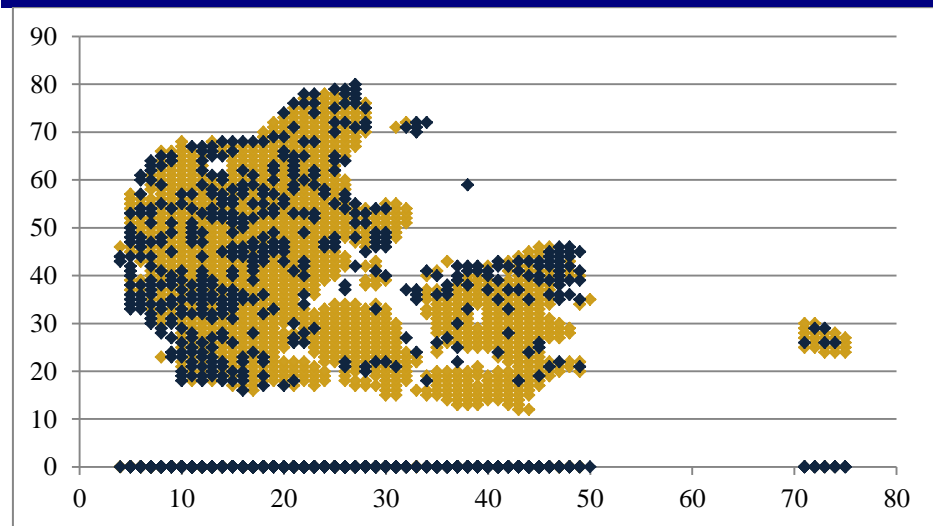
Støtteordningen vurderes fortrinsvis at være relevant for landbrugsbedrifter, som enten er økologiske eller konventionelle med en produktionsform med forholdsvis lav afhængighed af kemikalier, og med en relativt lav gødningsintensitet, fx kvægbedrifter. Støtteordningen kommer således eksisterende økologiske bedrifter til gode (hvor den må antages at have forholdsvis begrænsede effekter i forhold til udgangssituationen), men kan også bidrage til at stimulere omlægning af eksisterende konventionelle bedrifter til økologisk eller pesticid-ekstensiv drift, hvilket kan forventes at have effekter på produktion mv.

Med en samlet beløbsramme på 67,2 mio. € (heraf 21,9 mio. fra det foregående land-distriktsprogram, som også implementeres under Landdistriktsprogrammet 2007-2013), er der i programmet tilskudsmidler til 5-årige aftaler vedrørende 125-150.000 ha, som enten allerede er i økologisk drift, eller som kan dyrkes med lav miljøbelastning, evt. ved omlægning til økologi. Det er vurderingen, at effekterne heraf på landbrugets værditilvækst og beskæftigelse vil være forholdsvis begrænset dels fordi eksisterende økologiske arealer udgør en betydelig del af det støttemodtagende areal²⁵, og dels fordi værditilvækst- og beskæftigelseseffekterne af omlægning til økologisk drift ikke er entydige.

Omlægning til økologisk drift vil med de nuværende prisforhold overvejende være økonomisk attraktivt for mælkeproducenter, hvor der kan være en positiv indtjenings-effekt, men hvor der ikke er tale om væsentlige mer-beskæftigelseseffekter. Men indtjenings-effekten er i sagens natur særdeles følsom over for ændringer i prisforholdene mellem økologisk og konventionel mælk. Ved en gennemgang af ovennævnte datamateriale viser det sig, at de bedrifter, som under disse antagelser fortrinsvis kan komme i betragtning, er forholdsvis hyppige i den vestlige del af Jylland samt i det nordlige Sjælland (figur 4.5).

²⁵ Det kan naturligvis anføres, at uden det miljøbetingede tilskud ville en del af disse økologiske bedrifter måske lægge om til konventionel drift igen, når deres eksisterende økologi-aftaler udløber.

Figur 4.5. Lokalisering af bedrifter, hvor miljøbetinget tilskud kan være økonomisk attraktivt

Generelle bemærkninger

De tre eksempler illustrerer effekterne af nogle af de budgetmæssigt væsentligste foranstaltninger i Landdistriktsprogrammet. Som det er nævnt indledningsvis, er især områder i de vestlige dele af Jylland præget af udkantsområde-problemer som negativ befolkningsvækst, høj ledighed og lav indkomst. Det fremgår af eksemplerne, at den geografiske profil i effekterne af disse tre betragtede foranstaltninger ikke i særlig stor grad tilgodeser disse dele af landet, og således ikke bidrager til at styrke disse områders konkurrenceevne og skabelse af lokale arbejdspladser i forhold til andre områder i Danmark.

Foranstaltningernes påvirkning af landbrugets produktion må antages at have afledte effekter i tilknyttede forsynings- og forarbejdningserhverv, hvoraf en del også ligger i yder- og landdistrikter, afhængig af produktionsstrukturen på de pågældende bedrifter. På grundlag af input-output data for sammenhænge mellem forskellige sektorer i økonomien (Jacobsen, 1996) vurderes det, at ét ekstra årsværk i det primære landbrug giver anledning til afledt beskæftigelse i andre erhverv i størrelsesordenen ½-1 årsværk, afhængig af om der er tale om plante-, kvæg- eller svineproduktion, med de største afledte effekter for animalsk produktion. Men den geografiske fordeling af disse afledte effekter afhænger også af leverancestrukturen mellem

landbrugsbedrifter og forsynings- og forarbejdningsvirksomheder. En præcis opgørelse heraf er behæftet med en betydelig usikkerhed.

Det skal nævnes, at de viste indikatorer vedrørende de tre virkemidler, som antydnet i figur 4.3-4.5, viser de forventede umiddelbare effekter på produktionsadfærden på landbrugsbedrifterne, mens eksterne effekter (jf. kapitlets teoretiske overvejelser) kun er beskrevet i det omfang, de er korrelerede med de viste effekt-indikatorer.

En væsentlig type ekstern effekt knyttet til foranstaltningernes beskæftigelseseffekter er bidraget til fastholdelse af et økonomisk livsgrundlag for befolkningen i landdistrikterne og dermed et befolkningsgrundlag for lokal erhvervsudvikling, et lokalt kulturliv mv.

Det skal dog anføres, at den absolutte beregnede samlede beskæftigelseseffekt i primærlandbruget af moderniseringstilskuddet med en samlet pulje på 78 mio € ligger i størrelsesordenen 4-500 årsværk. Hertil kommer en potentielt afledt effekt i tilknyttede erhverv på 150-250 årsværk, hvoraf en del må antages at forekomme i landdistrikterne.

4.6. Kan landdistriktspolitikken gøres mere omkostningseffektiv?

Analyserne i dette kapitel har taget udgangspunkt i den aktuelle udformning af Landdistriktsprogrammet 2007-2013, som i høj grad retter sig imod landbrug, skovbrug og fødevarerhverv samt den del af befolkningen, som har tilknytning til disse sektorer.

I forhold til en overordnet målsætning om at sikre liv og udvikling i hele landet - herunder i yderområderne - kan det imidlertid overvejes, om denne udformning af landdistriktspolitikken er den, der giver den største grad af målopfyldelse, eller om der er muligheder for at øge effektiviteten af sådanne landdistriktspolitiske tiltag.

Landdistriktsprogrammets erklærede (uprioriterede) målsætninger er²⁶

- en styrket konkurrenceevne i fødevarer- og skovbrugssektoren
- varierede landskaber, en rig natur og et rent miljø, herunder vandmiljø
- flere iværksættere og lokale jobs i landdistrikterne

²⁶ Fødevareministeriet (2009)

- attraktive levevilkår i landdistrikterne, som kan bidrage til en stærk sammenhængskraft mellem land- og by-områder.

I forbindelse med en gennemgang af programmet er det naturligt at diskutere, om dets udformning er optimal i forhold til at forfølge disse målsætninger.

Den *sektorielle målretning* forekommer især relevant i forhold til forfølgelsen af de to førstnævnte målsætninger, som netop hænger stærkt sammen med produktionsaktiviteterne i disse erhverv. Men det kan diskuteres, om den sektorielle målretning af indsatsen mod jordbrug, skovbrug og fødevarerfremstilling er den, der fra et mere overordnet perspektiv giver den stærkeste effekt på grundlaget for økonomisk vækst og attraktive levevilkår i disse områder.

Målretningen af Landdistriktsprogrammet mod landbrug, skovbrug og fødevarer afskærer på den ene side projekter og udviklingsinitiativer, som ikke har tilknytning til disse erhverv. Derved risikeres principielt at udelukke projekter i erhverv med større potentialer for vækst og beskæftigelse end i landbrug mv., fx inden for industri- eller service-erhverv. Eksempelvis viser Danmarks Statistiks Nationalregnskab, at landbrugs- og gartnerierhvervene har været nogle af de erhverv, som har præsteret de laveste gennemsnitlige vækstrater gennem de seneste 20 år, og vækstraterne i skovbrug og fødevarerfremstilling har også været relativt moderate i denne periode, sammenlignet med en række andre - mere service-orienterede - erhverv, jf. tabel 4.3. Det kunne antyde, at en satsning på andre sektorer end landbrug og fødevarer kunne have potentiale til at bidrage stærkere til det økonomiske livsgrundlag i landdistrikterne - et synspunkt, der som nævnt også er givet udtryk for i ovennævnte REGLAB-undersøgelse (REGLAB, 2009).

Omvendt er det spørgsmålet, i hvor stor udstrækning sådanne initiativer i andre erhverv ville have effekt i landdistrikterne. Dels gør i hvert fald landbrugets og skovbrugets afhængighed af arealet, at tiltag i disse sektorer - og navnlig tiltag som inddrager virksomhedernes arealanvendelse - i en vis udstrækning implicit sikrer en vis geografisk målretning af tiltagene mod landdistrikterne. Dels beror mulighederne for at generere økonomisk vækst via "nye" erhverv (som p.t. ikke er stærkt repræsenterede i landdistrikterne) på evt. komparative fordele for disse erhverv i de pågældende områder, bl.a. i relation til kunde- og ressourcegrundlaget og mulighederne for rekruttering af kvalificeret arbejdskraft.

Tabel 4.3. Årlig vækst i bruttoværditilvækst i udvalgte sektorer

	1990-1998	1999-2007	1990-2007
Landbrug	0,5%	-11,5%	-4,3%
Gartnerier, planteskoler og frugtplantager	0,0%	-3,4%	-2,2%
Maskinstationer, anlægsgartnerier mv.	2,3%	3,0%	3,1%
Skovbrug	2,0%	3,8%	3,0%
Føde-, drikke-, tobaksvareindustri	1,9%	1,3%	1,8%
Tekstil- og læderindustri	-2,7%	-6,2%	-3,9%
Træindustri	6,8%	2,1%	3,8%
Papir- og grafisk industri	3,2%	-2,0%	0,9%
Kemisk industri	6,9%	3,3%	5,8%
Fremsstilling og forarbejdning af metal	4,5%	1,8%	3,0%
Maskinindustri	4,5%	2,5%	2,7%
Elektronikindustri	5,3%	3,3%	5,5%
Transportmiddelindustri	0,5%	-0,3%	-0,7%
Møbelindustri og anden industri	2,5%	-0,3%	1,5%
Bygge og anlæg	4,2%	4,3%	5,1%
Detailhandel med fødevarer mv.	1,1%	0,5%	0,0%
Hoteller og restauranter	4,3%	3,6%	3,9%
Land-, rørtransport	3,1%	3,2%	3,2%
It-service	4,0%	6,9%	7,9%
Rådgivning og rengøring mv.	4,8%	6,0%	5,9%

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik, Nationalregnskabet

En række industri-sektorer, bl.a. "Elektronikindustri" og "Kemisk industri", har været præget af stærkere vækst end fx fødevarerindustrien, og disse industrier har til dels et ressourcebehov, som kan imødekommes i en række danske landkommuner. Det er i den forbindelse dog væsentligt at være opmærksom på, at væksten i mange af disse industri-sektorer har været aftagende over perioden, og sektorerne må fremover også formodes at blive pressede af en stigende globalisering.

Det skal dog bemærkes, at Landdistriktsprogrammet 2007-2013 som nævnt ikke er det eneste program til udvikling af de danske yderområder, om end programmet er det absolut største, målt på indsatsen af offentlige midler.

Et andet spørgsmål er, om den *geografiske målretning* af virkemidlerne i landdistriktsprogrammet er hensigtsmæssig i forhold til målsætningerne med programmet. Hvis målsætningen eksempelvis er at understøtte den økonomiske udvikling i de økonomisk mest sårbare dele af landet, kan det diskuteres, om denne målsætning bedst forfølges med såkaldt horisontale ordninger, som kan søges af alle landmænd i Danmark, eller om den forfølges bedre med ordninger, som udelukkende kan søges af landmænd i de pågældende egne.

De ovenstående analyser af tre udvalgte virkemidler i Landdistriktsprogrammet tyder på, at landbrugsbedrifter, som kan finde tilskuddene i disse tre ordninger økonomisk attraktive, vil være mere jævnt fordelt ud over landet, og således ikke kommer de økonomisk sårbare yderområder særligt til gavn.

Givet, at graden af sektoriel og geografisk målretning er hensigtsmæssig, er et tredje spørgsmål, om *instrumenteringen af landdistriktsprogrammet* er den mest hensigtsmæssige i forhold til målsætningerne, herunder om de anvendte instrumenter rammer præcist nok i forhold til de opstillede målsætninger. Landdistriktsprogrammets instrumenter består af en række tilskud, der hver især er målrettet forskellige aktiviteter, som forventes at kunne understøtte programmets målsætninger. Med implementeringen af Grøn Vækst aftalen i det danske landdistriktsprogram er indsatsen i højere grad blevet målrettet mod tilskud til investeringer i miljøteknologi, bl.a. med henblik på at løse konkrete miljøproblemer og med henblik på at neutralisere evt. miljømæssige barrierer for bedrifternes vækstmuligheder.

I det ovenstående er der gennemført kalkuler af mulige effekter af tre af de budgetmæssigt tungeste foranstaltninger i Landdistriktsprogrammet, som tilsammen repræsenterer offentlige midler på mere end 3 mia. kr. over den 7-årige programperiode. Tilsammen vurderes disse virkemidler at kunne foranledige øget værditilvækst på landbrugsbedrifterne af en størrelsesorden på 200-250 mio. kr. årligt, og en merbeskæftigelse på landbrugsbedrifterne svarende til 7-800 fuldtidsstillinger.

Der kan stilles spørgsmålstegn ved, om andre typer virkemidler end tilskud kunne være mere effektive i forhold til styrkelse af erhvervsudviklingen i landdistrikter og yderområder. Eksempelvis peger ovennævnte REG LAB undersøgelse på, at øget tilgængelighed af risikovillig kapital og menneskelige ressourcer til udviklingsprojekter eller facilitering af iværksætteri og samarbejde mellem offentlige og privat aktører blandt virksomheder og erhvervsfremme-aktører i yderområderne opfattes som tiltag, der kunne have forholdsvis stor indflydelse på den økonomiske vækst i disse områder.

4.7. Samlet vurdering, konklusion og perspektivering

Det foregående har diskuteret udvalgte aspekter af Landdistriktsprogrammet 2007-2013, herunder behovet for et sådant program, udformning af programmet og nogle af dets virkemidler samt beregninger af effekterne af udvalgte virkemidler. Landdistriktsprogrammet fokuserer for en stor del på virkemidler i relation til landbrug,

skovbrug og fødevareproduktion, eller aktiviteter som relaterer sig den del af landbefolkningen, som er tilknyttet disse erhverv.

Som det er nævnt indledningsvis, så kan landdistriktspolitiske tiltag ud fra en samfundsøkonomisk synsvinkel motiveres ud fra hensynet til at fremme bl.a. positive eksterne effekter og/eller reducere negative effekter, fx på befolkningsgrundlaget i landdistrikterne eller miljø og natur - effekter, som markedskræfterne ikke i sig selv er i stand til at generere.

Det er i sagens natur vanskeligt at måle effekterne af forskellige tiltag på disse eksternaliteter, men det vurderes sandsynligt, at tiltagens effekt på værditilvækst og beskæftigelse har en vis – om end forholdsvis beskeden - betydning for det økonomiske livsgrundlag for beboere i landdistrikterne, såvel direkte som indirekte, om end en del af afsmitningseffekterne kan formodes at finde sted i mindre landlege områder. Det vurderes også, at indikatorer som landbrugets arealanvendelse, husdyrtæthed, gødnings-, pesticid- og energiforbrug kan give en vis indikation af miljøpåvirkningen fra landbruget. Men der er også grund til at gøre opmærksom på, at tolkningen af disse indikatorer i forhold til de nævnte målsætninger er behæftet med en betydelig usikkerhed.

Den konkrete udformning af landdistriktsprogrammet og dets virkemidler indebærer, at programmet er forholdsvis velegnet til at frigøre arealer til sikring af miljø- og naturværdier gennem tilskud til forskellige former for ekstensiv drift af disse arealer – navnlig for arealer, som ikke har så mange lønsomme alternative anvendelser. Landdistriktsprogrammets budget rummer mulighed for at udbetale tilskud til i størrelsesordenen 100-200.000 ha i forskellige ordninger, og i det omfang landmænd finder tilskuddene økonomisk attraktive, kan disse ordninger føre til frigørelse af arealer til disse formål af en tilsvarende størrelsesorden.

Som anført ovenfor, er et af de væsentligste problemer for en række landdistrikter i udkantsområderne vigende økonomisk aktivitet og beskæftigelsesmuligheder, og dermed en øget risiko for afvandring og underminering af et befolkningsgrundlag for opretholdelse af en del af lokalsamfundenes funktioner. En del af landdistriktsprogrammets virkemidler bidrager til en vis økonomisk vækst, navnlig i landbrug og fødevareindustri, og nogle af virkemidlerne under akse 3 kan også bidrage til indfasning af nye erhvervsaktiviteter på fx landbrugsejendomme. Men på trods af de ganske betydelige offentlige midler, der anvendes på disse foranstaltninger, så er den sandsynlige effekt på antallet af arbejdspladser i landdistrikterne umiddelbart relativt beske-

den. Det må dog også formodes, at nogle af disse tiltag kan være med til at forhindre nedlæggelser af produktion og arbejdspladser, såvel direkte som indirekte. I hvilket omfang, tilskuddene bidrager til at undgå sådanne nedlæggelser af arbejdspladser, er imidlertid meget vanskeligt at gøre op.

Det nuværende landdistriktsprogram slutter ved udgangen af 2013, og et nyt program vil sandsynligvis blive iværksat for budgetperioden 2014-2020. Forberedelserne til den konkrete udformning heraf er i sin indledende fase og kommer formentlig til at bygge på resultaterne af den igangværende midtvejs-evaluering. Men et fremtidigt landdistriktsprogram vil også skulle integreres i mere overordnede strategier for udviklingen i EU, som EU-kommissionen for nylig er kommet med et udspil til i sit oplæg om "intelligent, bæredygtig og inklusiv vækst". I lyset af dette udspil er det sandsynligt, at EU's kommende strategi for landdistriktsudvikling - som lægger en ramme for et kommende landdistriktsprogram - vil have et endnu stærkere fokus på indsatser, som kan skabe økonomisk vækst og beskæftigelse, under hensyntagen til bl.a. miljø- og naturværdier. Dermed må det forventes, at fokuseringen på omkostningseffektivitet og effekt-evaluering mv. i landdistriktsprogrammerne vil blive endnu mere udtalt, end tilfældet er i det nuværende program.

Referencer

Danmarks Statistik (2010) Økonomien i landbrugets produktionsgrene 2008

EU-kommissionen (2010) Europa 2020 - en strategi til intelligent, bæredygtig og inklusiv vækst, Meddelelse fra Kommissionen, d. 3. marts 2010
(http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_DA_ACT_part1_v1.pdf)

Fødevareministeriet (2008) Det danske landdistriktsprogram 2007-2013, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, 11. februar 2008,
(http://ferv.fvm.dk/Admin/Public/DWSDownload.aspx?File=%2fFiles%2fFiler%2fLanddistrier%2fOm_landdistrikter%2fLanddistrikter_07_13%2fLanddistriktsprogram_2007-2013.pdf)

Fødevareministeriet (2009) The Danish Rural Development Programme 2007-2013, d.18.december 2009,
(http://ferv.fvm.dk/Admin/Public/DWSDownload.aspx?File=%2fFiles%2fFiler%2fLanddiir%2fOm_landdistrikter%2fLanddistrikter_07_13%2fPub_English_Landdistriktsprogram_2007-2013_revideret_dec_2009.pdf)

Fødevareministeriet (2010) Landdistriktsprogrammet
(www.landdistriktsprogrammet.dk), besøgt d. 8. oktober 2010

Indenrigs- og Sundhedsministeriet (2010a) Regionalpolitisk redegørelse 2010 – Regeringens redegørelse til Folketinget, april 2010

Indenrigs- og Sundhedsministeriet (2010b) Regionalpolitisk redegørelse 2010 – Analyser og baggrund, april 2010

Jacobsen L.-B. (1996) En landbrugsspecifik input-output tabel for Danmark. Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, rapport nr. 91.

Jensen J.D. (2010) Geografiske mønstre i landbrugets økonomiske forhold: Etablering af en kombineret database for primære landbrugsbedrifter, FOI Dokumentation 2010/1, ISBN 978-87-92591-03-6

REGLAB (2009) Erhvervsudvikling der virker - i yderområder og landdistrikter.

Varian H. (1984) Microeconomic analysis, second edition, W.W. Norton & Company Inc. ISBN 0-393-95282-7